

XVI

Accéssit d' una medalla de plata.

HISTORIA DEL SITI DE GIRONA,

EN L' ANY 1809,

ENDEREÇADA Á LAS CLASSES POPULARS.

« Quel mon tant cruel gent no ha lla
hon han poder , com son francesos !.....
Mas aquell poder no era res al poder de
Deus , qui guardava é defenia ab bon
dret los sicilians. »

Muntaner. — *Crónica.*

...that the ...
...the ...
...the ...
...the ...

...the ...

PRÓLECH.

Era de planyer ab dol d' anyorança que Catalunya, la tendra jardinera que va reviscolant las gentils flors de nostra lliteratura, gaudirs' encara no pogués ab la renaxença d' una de las més bellas: la de l' Historia.

Axís hagué de pensar, al posar á certámen la del Siti de Girona en l' any 1809, una de las corporacions que més honra fan á Catalunya, y per tant á Espanya tota.

Y no trencava certament lo cor veure l' abundanta munió d' obras en castellá y altres idiomas parlant d' exa immortal gloria, y ni una, ni una sola en nostra llengua?—Y ex dol se feya més greu, més trista la migrança, veyent no hi havia qui 's posás en voluntat, nò ja escometre la via dels Guizots, Thierrys y Barantes, però solzament trevallar... ¿què dich trevallar? haber lo dolçissim goij d' anar per alguna masía per' estampar après las gayas cosas que de nostre Siti diu la pagesalla. ¡ Quants esbargiments d' enteniments y cors franks, nobles, senzills, perduts com l' aigua d' una font, ab qual doll ningú se regalava! Y tot açó vuy dia en que las aficions populars enaltexan la gent més arraconada, avuy en que un' ánima superior no gosaria negar, sens que traydoria li fes la rojor de la vergonya, l' alt preu d' aytals

estudis; avuy, en que ginyes privilegiats no tenen á menyspreu, ans á gran enaltiment, á gran amor de sí mateixos, cercar delitosos los fruïts del poble, còm cercan las mares fins lo mès trist cabell d' un fill perdut. Avuy, donchs, repetesch, era mès de doldre, era mès de plorar (diguemho còm 'u sentim) lo buyt d' una historia popular catalana, per modesta que fos ella.

En patir exa tristesa no cedim á ningú, en frisança de remeyarla tampóch; mès ¡ay! manco encara en convicció de la pobresa de nostras forças. Empero què; ¿acás la conciencia no 'ns diu que son ben esmarçadas en nostre trevall? Sí, y exa vera fruició nos fora ja de prou mercé pera menysprear la folla vanitat, si ella escorrerse may dins nostre esperit volia.

Una rialla es pujada á nostres llabis, remembrant lo quadro que 'l bon lector haurá de veure: la fantasía, com tostemps, ha embellida la recordança y 'ls sentiments de familia, *payrals* que 'n podriam dir, l' han tenyida ab aquell encis que 'ns fa semblar somni lo que verament en temps passats hem vist y sentit, mès ab un plaher que, sòls fuyt, es aymat còm se merexia.

Quin estudi, donchs, de mès dolcesa triársens podia, que aquest de fernos renaxer la vida viscuda entre lo que mès «rublit nos ha lo cor de catalá entussiasme,» valentnos de la tant espressiva frase d' hu de nostres millors poetas; de lo que mès nos ha abrillantat l' espill de tota mena de bons afectes y creenças?—Qui, si ha sentida nobla gaubança ab nostra pagesalla, en mitx la civilisació, plorosa veu no escolta que li diu: «l' oblidança, lo desagrahiment indignes son d' un' ànima catalana!»—Jo, còm tants, la sò sentida, y criadas he fasomias, conversas y tendresas puras còm la rosada; après, clucats los ulls de la cara y bèn oberts los del cor, he somrigut al somris que 'm feyan las personas que

veureu, y en las qui faél personificació de quatre sentiments hi he vista. La del passat en un pobre vellet plé de feridas lo cos y de virtuts l' ànima; la del present franch, sancér y enérgich en un home de la classe qu' en sentit concret anomenam *popular*, ço es, no conreada ab alts estudis; la del esdevenidor no las y desmayat, mès amatent á mostrarse digne fill de nostra passada grandesa; y per fi, la personificació del sentiment relligiós dolç, senzillament il·lustrat armonisant als altres.— ¡Dèu meu! si dat me fos l' enginy d' embaladir ab tant bellas figuras; si lo sentiment poétich, nò falsejant, mès idealisant la veritat, dret me donás á dir: ço que 'us plau, ab altra parla escriurese no podia, què ab la que 'm enlayra lo cor vers Dèu, quant pera ma Patria materna li demano pau, progrés, ditxa complerta!

Animat axis, sò escrit mon treball, sens que m' espahordis á vista de las tres grans dificultats qu' entr' otras sobre tòt hauria de vencer, y son: las abundantas noticias d' hont triar las mès importants pera fer *popular* lo llibre; lo tegnicisme que tots mos esforços evitar no podrian; y l' agermanament de puresa de llenguatge ab la de fer l' historia «propia pera correr á mans de las classes populars.»

En quant al plan y método en mon treball seguits, ningú 'm farà l' agravi de pensar que 'ls tinch per absolutament bons, mès sí justificables atés son objecte.— La divisió per mesadas, nò malmenant l' orde dels fets, m' ha mostrat l' esperiencia que mes qu' altra compleure pot á qui no cerca *erudició* en l' historia.— Altre tant dich de las conversas intercaladas, y que ab sobra de rahó tindria un sabi per enujosas. Finalment, l' estendrem' en qualques fets de cada mesada, no dant á la part purament estadística l' importancia que li regonech, y que tant haguera

pogut aprofitar sobre tot de certa obra (a), nò sòls per l'esperit de mon trevall deu esplicarse, mès perquè los qui vullan ciencia, entendrán prou lo castellà pera trobarla en altrás bandás.

Veus aquí las miras del meu treball, arrelada la de que ni somniat haguera escriurel, si altra condició intrínseca que la popular fos demanada.

Respecte d' ella, còm de totas las altrás, Sant Narcis guiará al Consistori, pera que obre segons dictat de justicia.

(a) « Historia de la guerra de la independéncia en el antiguo Principado, por D. A. Blanch, bajo la inspección de D. Joaquin Roca y Cornet. »

VETLLADA PRIMERA.

Preliminars.—Mes de Maig.

« Y 'l vell lo front alsantne
Esplica ab veu que 'l tremolor li minva
Còm l' arma al coll portantne
Corregué ab somaten per l' aspre timba. »

PONS Y GALLARZA.

« Qué be te han resexit
Los intents que portavas. »

COPLAS DE S. NARCÍS.

L' *Historia del Siti de Girona en l' any 1809* si la voleu escoltar, seguiu-me á tres horas de l' Inmortal Ciutat, cap á un poblet que 'n diuhen de V***, á la dreta del camí ral que va d' ella á Banyolas.

En dit poble, y en certa casa en que hi son haguts tants passats com hòmes de bè, hi vivia mitja donzena d' anys enrera un vell, qual etat, quals heróycas feridas, y mès que tót, qual bell cor, conqueria lo d' aquell que una vegada sòls s' hi enrahonava. Parlau de l' *Oncle* (1) Xacó pèl poble y sòs contórns, y no trobaréu una llengua, nò que 'n malparlia, mès que no 's desfassa tantost recordant las altas prenas de l' honrat home que 'us dich.—Còm ell ha d' esser, no pas jo, pobret de mí, qui 'us conte l' *Historia del Siti*, no deurá

(1) La major part de lectors qui haurán corregudas algunas masias, recordarán un *típo* còm lo que presentám. Pero pèls qui esment no n' bajan, no hi será de massa dirloschi, que, á falta d' altre nom de parentiu, s' anomena ab lo generich de *oncle* ú *onclat* la persona vella emparentada ab la familia y qu' en esta viu y es respectat com á *persona major*. Son generalment los *oncles* soldats vells ó al manco gent qui viscuda han vida molt atrefegada. Per ço conegudas que deurán esser ditas personas, ni sòls hem subratllat lo nom de la qu' es l' ànima de nostre treball.

pas malcontentarvos tractar ab lo pobr' oncle. ¡Pobr' oncle ! ja tinch rahó: si ell sabia còm lo faig anar en doyna, es mitx segur — y 'l mitx hi es de massa — es ben cert y segur que 'm botzinaria de mala manera. Ell que 'ns contava totas las cosas ab la senzillesa que refila l' aucellada, ell que á fins feya mala cara... es á dir *mala... menys bona* que la de costúm, á qui eczalçar lo volia fos perque fos, baldament fos estat per haber descubert lo medi de amistançar, com carn y unгла un rich y un pobre. Encara m' apar sentirlo, quant algũ agrahintli certa mercé li alabava son dolç esperit. Si 'm sentia que li dich dolç, també 'm respondria:

— ¡Pbo!... pbo!... *ira de nonsas* (que còm tothóm tè son ditxo, era aquest lo sèu), còm si Déu 'ns hagués dada la llengua pera lleparnos uns als altres! Qui fa lo bè de cor, ab sòn matex cor ja 'n tè prou; qui no li fa, no merex que li alegren las alabanças.

Ja veyeu per aquesta mostra, còm lo bè que deya no 'u mal enraonava del tòt, y axò era nò sòls perqué sòl bèn parlar la gent de bé, qui dexa anar lliurement las paraulas del cor á la boca, mès perqué si havia feta molta esperiencia en sa jovintut, quant los anys l' assegueren en cadira de braços mès de lo que volgut haguera sòn esperit llèst y viu mès que lo de força jovent del dia; — l' haguereu trobat tot sovint ab lo llibre als dits, y en sòn front y en sòs ulls hi haguereu sorprés un seny dret y reflexiu. — Açó de las alabanças sòls tenia un si es no es d' excepció tractantse del Siti de Girona, que havia fet, còm clar ho mostravan las senyals de qu' era son cos clapat. — Per tot lo dit, y per mòlt mès que fóra massa llarch y amohinós d' explicar, no 's penedia ningú de la masia d' habersel' arreplegat, que, si ho havian fet, sòls una mica, mica d' obligació hi tenian, car hi era parent de molt lluny. — Axó sí: « oncle Xacó va, oncle Xacó vè, » un y altre tot sovint li eran sobre.

— « No fa, onclet, qu' açó será pluja?

— « Voto á nonsas; jo be ho diria: aquex mitx-jorn, si res no s' hi barreja, sempre sol enjendrarla.

— « Onclet, la Sió diu... tal cosa...

— « Donchs no es açó, sinó lo altre.

Vaja, ja 'us podeu fer un cárrech de lò molt que hi ha pera preguntar á una masia gran en que sempre hi sol haber, còm per tot arreu, mès dónas que pas homes. Y no dich açó volent dir que las dónas sian mès xarrayras y tafaneras, mès que sempre han de viure

pus aconçelladas.—Per finir d' un cop, l' oncle Xacó tenia la bondat com l' aygua aquellas deus, que, com més ne donan, més ne tenen.

En quant á l' amo de la casa, veuse 'n aquí quatre mots de lletra. Criat ab l' eczemple de son pare, habia anat aplegant totes sas virtuts, qu' eran moltes. D' en bonas en bonas, era del més galant tracte que hi haja; empero malaventurat també de qui volia lluytarhi quant ell tenia la rahó. Si l' altre era més qu' ell, ajudia las espallas tant poch com podia; pero si era menys, axecava lo cap com una fera malinquetada. Est geni un xich *fol*, com diu la gent, dolent ó bo... vaja, hem de dirho ab franquesa, germans meus de Catalunya, que á tots nos l' ha donat Dèu; á qui no una brasa, una espurna. Y dich bo ú dolent, perquè tots hem ohit aponderar la noblesa del brau lleó aturmentat sens quant val ni quant costa, y nostre geni catalá hi tè forsa, forsa de semblança.—Era, deya, En Joan un home de bè com tots nosaltres, ab perdó de la humilitat, y com tots nosaltres, repetesch, bon catalá pèl geni. Afegiu, pera finir exa pobra descripció, qu' ell era lo propietari dels llibres qu' En Xacó solía llegir, y m' estalbiareu dirvos que, si no era un sabi, no li podia bescantar ningú pel ni senyal de totxeria.

En Joan tenia sols un noy, y qui diu *pare*, diu *fill* y diu *un*, no cal que aponderia l' estimació, que ja s' enten ha d' esser tant gran com capirse puga. Estimantlo tant, hi tenia molt compte, puix si es cert que lo minyó 's feya benvoler de sí, per poch que se li hagués atiaada una certa *vivesa d' esperit* que naturalment havia, la superbia haguera fet aborrrirlo. Est noy era de dotz' á tretz' estius en lo temps de que parlo, que, per si no' us ho só dit, es fa mitja dotzena d' anys.

Parlém ara per' acabar de conexas la gent ab qui lo bondadós lector haurá de tractarse, del senyor Rector del poble.—La Rectoria y ca 'n Joan eran vehinas, y entre abduas casas, ja des d' antichs temps hi era oberta una porta de comunicació per hont anava y venia á son grat la gent d' una y altra casa (2). Açó fará riure á més d' un *ciudadá* dels qui no saben entendre com poden moltes casas de fora ó pagés aymarse á voltas tant com duas personas d' una mateixa per ciutats y vilas. Qui no 'u vulla creurer... ja ho sap; més que no 's burlia de mí, dient: « de quins medis ha de valders' aqueix pobre

(2) Si hi ha qui ab lo que diem en lo text no 'ns dóna encara prou crèdit, pot ésser tan cert com de que lo siti de Girona no es faula, que realment hem vist la porta ó passadís de comunicació, y que més de quatre cops tinguda hem la ditxa de transitarihi.

historiador per' aplegar la gent triada que li convé! » — Si no fos lo manament de la Lley de Deu, li juraria... mès anem seguint sens malverçar paciència que après á tots prou falla nos faria. — Sempr' hem sentit á dir, y si es sempre gran veritat deu esser, que del tracte 'n naix amistat. La que nasqué, donchs, entre la gent de la Rectoria y la de casa 'n Joan fou tanta y tanta, que, fora d' esser uns d' altres fills germans, mès no podia mantenírsen' hi. Lo capellá per sa part s' en feya mès que digne. Cóm tantost tots nostres rectorichs, pobret y alegret feya la *viu viu* còm se podia. D' etat de vint y cinch á trent' anys, la dolça rialleta que tostemp li agraciava 'l llavi era còm la d' un ninet de sis. Aquella humilitat, aquella tendror, aquella certa cosa del cel de nostres capellans de fora, qu' encisan, talment encisan, la tenia Mossen Pau (que axis s' anomenava lo que 'us dich) com la generalitat de llurs companys d' ofici, que ja es dirho tot. ¿Haveu parat esment ab la flayra de certas violas que flayrejan poch, mès ab incomparable suavitat y dolçesa? Veus aquí l' ánima del pobre Rector. ¿Qué 'us diré? — Ara ja es mort, y des de 'l cel no s' avergonjirá pas de sentirme: se trobá mes d' una volta obligat, havent d' anar á veure lo senyor Bisbe, á enmatllevar un gech, jupa, ó fos que fos, á n' En Joan, perqu' ell n' havia fet' almoyna del seu bo, ó perque lo bo era dolent que no podia anar ni per riure. — No te m' amohinés, lector meu, clamant ab indignació cristiana: « ¡ pobres capellanets de poble, malaventuradament tots la passen axis! » Ditxosos ¡ay! ben ditxosos de nosaltres, si sabiam tení-loshi cristiana enveja. A n' ells sol alegrarlos la pobresa, tant... tant com los tresors, quant mès crescuts mès, á nosaltres nos neguitejan.

¡Qué cosas s' hi aprenen per pobles y masias! Y sòls fos una, ¡què gran y aconhortadora! — Ja ho veyeu: lo jovent endolça la vellesa ab respecte á las testas per l' etat emblanquidas; admira y ayma á qui fa bon' obra al prohisme, y enalteix, si es axó possible, los ministres de Jesu-Crist en la terra, ab santa veneració.

• Las quatre personas de qui he parlat, y alguna d' altra que, còm no farà gayre de paper no esmento, se trobaban una vetlla del mes de novembre enrotllant un' amorosa llar, gran y axerida còm la que hagué de tenir devant hu de nostres mès triats poetas, per' escriurèr una de nostras mès triadas poesias.

— Veja si me 'n planyo de la fret, senyor Rector, per mès que 'ls

anys no 'n sian del tòt conténts, y manco las duas feridas que ja sap, que, veyent exa llar tant arrancada, alabo de tot cor á Dèu Nostre Senyor que 'ns dona fret ben couenta, puix quant més cou, mes bò dòna l' escalfarse,—digué l' oncle Xacó, prenent una brasica de caliu ab las gafas, y posantla á la pipa.

—Ni may que 'n fes tanta de fret—barbotegá lo noy après d' haber remanat un' estona lo cap de ça y de llá, volent significar que no s' avenía ab lo judici del bon vell.

—Calla noy, —féuli son pare —ja 't sò dit, y tu has de saber quantas dotzenas de vegadas, que quant los vells parlan alguna cosa, ja 's saben perque ho fan, que bèn pensat y esperimentat s' ho tenen.

—No 'u fa pas ab malícia; —digué lo senyor Rector— ¡Pobre minyonet! ell diu lo que li sembla.

—Es clar qué ho dich; los vells devegadas rapapiejan.

—Bè, home de Dèu, bè: —respongueli lo senyor Rector, un si es no es á son despít amohinadót—Si més nó, sempre fan obrir l' ull á la canalla com tu, que respectuosament ha d' escoltarlos.

—Ja, ja ho entench; més-dir que li sap bona la força fret...

—Prou n' hi ha, noy, prou... Dèu te 'n guart que 't torne may més á ohir tant vanitós com anit.

—Anem, anem, no li rondineu, pobre manyagoy; ja ho ha ben dit Mossen Pau, ell no 'u feya pas per' enujarme. Pbo!... pbo!... renensas: no me 'l mireu ab aquests ulls... l' espahordiu, pobrissó. Digas: ¿no fa que no m' has pas contradit pera... No has pas de botirte axis, home de Dèu: açó enlletjeix més que lo matex pecat. Bah! no 'n parlem pus y bona nit: la fret es fret, y quant Dèu nos l' envia, no es perquè 'l judiquém nosaltres. »

Després d' ex rahonament callavan tots, sentintse sòls en mitx de aytal quietut de paraulas, la suau remor del foch, lo blexar fatigós del pobre vellet y un qu' altre mot perdut de alguna cançó de las minyonas de servey, qui, còm se sòl, galejánt de ça y d' allá trastejavan.

« —Ja, ja! —parlá á la fi Mossen Pau, esbargint la rialla que faría la matexa bondat, si fòs persona. —Sembla que 'ns han posadas encantarias á la llengua. Ja us dich jo que honrám de bona manera aquex bell caliu! Si tornassen los passats de la casa —qu' al cel sian — nos forallançarían, y ab rahó y encara... encara podé fent' hi caurer un bon reny. D' una llar sens conversa, y d' un enciam sens oli, Dèu no 'n dò ni al famolench.

— Ja, ja ja!...

— Je, je je!...

— Ji, ji ji!...

Foren las contestas de l' amo, del baylet y d' En Xacó, á qui las penas no se li n' havian duta la riallera.

— Gracias al sant nom de Dèu. — digué fregantse las mans lo capellá — Y ara tú, Siset, d' aquí endevant atura un xich, xich més la llengua. No saps que diu l' adagi ¿que val més la que 's calla que la que 's diu? y quant ho diu l' adagi, quelcóm s' hi sabrá. Ab axó, per penitencia, y perque no hajas d' avergonyirte tant quant te 'm confesses de la feta d' anit... farás... una bon' amistat al oncle. ¿Te 'n dónas pena? Mira, donchs : vet aquí l' eczemple.

Y có dient, doná una carinyosa estreta de braços al vellet.

— Senyor Rector!... ¡pobre Mossen Pau, es un pou, un pou de virtut! — digué 'n Xacó corresponent á l' abraçada — ditxós, de qui sòls de lluny se li sembla.

— Ay, sí, onclet: ja 'm donch bèn per entés: — afegí En Joan confós — si jo podia rublir lo meu geniot... sempr' es un llampéch.

— Ja 'us dich qu' estariau ben servit, si ab lo poch que jo valch us regiau. Tot m' ho haig ben mester, car amich meu.

— Jo 't refloch, refloch... tot seguit, noy, tot seguit — interrompé 'N Joan, ab tota la malura de geni de que s' acabava de condoldre. — Ho sents? que no haja de tornar á dirtho lo bastó, — afegi, donant un cop de peu al sol de terra, fent somriure al capellá y al vell qui 's guaytaren còm dient: « geni y figura... »

— Bé, pare, bé, — respongué lo noy mitx esglayat, aturant còm podia alguna traydora llagrimeta. Y, agafant la ma del vellet, que mitx li apartava y mitx li acostava á la boca, diu: ¿Fa que no 'm retraureu may lo...

— ¿Qué parlas, totxás, qué parlas ara? ¿que si 't perdono? Y encara que volgués no ferho, que podria?... Vina, manyach, vina; — aná seguint tot fentli una moxayna y esforçant la tendror de la sua veueta, — oydá: y ja qu' has cumplerta tant bè la penitencia, te mereixas ben bè una mercé. Si fos fada, t' agraciaria ab un dò; més ja que no se 'n pot esser per desitx, per avuy escóltam á cau d' orella; un altre jorn hi caurá quelcom pus. Vina m' aquí. — Y parlantli á cau d' orella com havia dit — ¿m' has entés? — finí.

— Sí, sí, — respongué lo noy ab la veu tremolosa de quant l' afany nos domina. — ¿Senyor Rector?...

— Qué vols, bon minyó?

— Je!... ab la fret que fa, todas las mans se 'm son clivelladas; y á vosté?

— Gracias á Deu, per ara nó.

— Ja n' es ben segur?...

— Tè... mirat ho tu matex.

Y mostrá la ma que li prengué lo noy saptadament, deixánt' hi una besada, mentre que lo bon vell llagrimejava de tant riure, y En Joan s' enternía y era més dítxós que cap rey.

— L' han ben hagut, Mossen Pau, sens correr gayre.

— Ja 'us asseguro que no 'm pensava tingués tanta estrafolaría aquesta maynadeta.

— Si, si, canti, canti: ara 'ns diu maynadeta. Maynadeta ó nó, s' es deixat ben xarpar.

— Tòt 'u oblido; — digué lo senyor Rector ab esforçada serietat, còm si talment se tractás d' un ver agravi — tot 'u oblido, ab tal que l' oncle nos tinga la prometença que 'ns feu ans de la malaltía; que « á sants y á minyons... » Ara ja sou bèn resexit, y, á fé de nonsas, (còm soléu dir vos) greu me sabria morir sens que 'ns l' haguesseu cumplerta.

— No hi caych en qué vol dir. — Contestá En Xacó, trahentlo cert somris qu' ell procuraba amagar ab tòs.

— Si, si: tossiu, tossiu; no 'us valdrá lo frau, parlá En Sisó.

— Tot lo que s' ho val se fa pregar. — Digué 'n Joan.

— Anem, oncle, no 'us faré cremar may mes de la vida, afegí En Sisó ab veu y ullada un xich ganyonas y forsa amorosas.

— Vaja, donchs, siguem' hi. ¡ Egem!... Veus aquí que una vegada eran un pare y una mare qui tenian tres...

— Jo 't floch!... una rondalla!...

— ¿Y donchs qué demanas? — preguntá l' anciá fent l' ullet á Mossen Pau y á l' amo.

— Si, si, tzist, tzist... — replicá lo bordegassot estrafent l' ullet de l' oncle. — jo també 'l sè aclucar l' ull esquerre, que 'us penseu?

— Ets de la pell de... y m' hi voleu fer esser de debó?

— ¿Y donchs, de per bulla?

— Es net que hauria d' esserho. Sò mitx cert de que t' admirás ohint....

— ¿Ho sentiú, pare? ¿ho sent, senyor Rector? No n' hi ha per' en-fellonirse?... Y després diuhen que no rapapieja; rapapieja, y 'm fa rapapiejar á mí.

— ¡Oy, oy! que podé fòra la primera vegada que hi bacaynajerias?

— Bè, bè: de quin temps parlau? de tres mesos enrera. Ara ja tinch ben fets dotz' anys; y á més, jo m' adormia escoltant rondallas, no pas historias. Vos recordau de quant, avuy fa vuyt dias, nos contá 'l pare la del Bruch? Si 'us 'n recordau, oncle, millor pera mí; axis la mala vergonya 'us farà desdir del nom que m' heu posat.

— Just; y si ho contas bè,... á vos, Xacó, Mossen Pau haurá d' imposarvos penitencia.

— Y que no 'us quexareu d' ella: l' hom' es venjatíu.

— Veyám, fill mèu, conta, conta.

— Veus aquí que una vegada alcançarem los catalans una victoria per la gracia de Deu y tantost miracle de Maria Santíssima y del gloriós S. Jordi. Fou açó en cert paratje anomenat del Bruch, que 's troba... ja veureu si me 'n recordo: á 8 horas, si fa no fa, de la gran ciutat de Barcelona. Altrement, axó era á principis de la present centuria. Los del Bruch eran 200.

— Ey, nó; — interrompé al noy son pare — 300 te diguí; mès tant se val; centená avant, centená enrera, tòt fòra estat lo matex. — Ves diént.

— Los gavaits eran... eran... á cents y á milés. Eran... jo 'm tinch pahor 5,000.

— Donchs mal haguda. — tornál á interrompre 'n Joan — No eran 5,000, sinó 6,000.

— Tant se val; — contestá lo nin — milé avant, milé enrera...

— Nó, nó, y cent voltas nó: — replicá En Joan bellugántseli á dret y á través las ninas dels ulls — Ja t' asseguro que tens una memoria!...

— Malviatge!... ara m' heu fet perdre 'l fil... Ah! ja torno á... just: los fusells dels nostres, qui manats eran per un tal Riera, eran malas escopetas de caçera, y las balas troços de ferro de mala mena. Los fusells dels gavaits tot lo diferent: eran de la bona lley, bons y sancérs com llurs bálas. — Comensa la gran batalla: s' encalçan, s' abrahamonan, y ja están á punt de perdre, mès no hajau pahor, no

bajau temença; á la fi ja guanyarém. Veus aquí que... ara se me n' es fuyt lo recort de còm haguérem victoria. No migréu pera dirn' ho, si us plau, pare... Ja ho tinch: hu dels nostres soná un tabal, que mogué un terratremol tant gran — de segú per mercé divinal — que 'ls gavaits, creyent se 'ls hi atançavan grans eczercits, fugíren còm aucells apedregats.»

Açó contat, ab tó que 'n diríam de senyor mestre, — « ¡Lo que pot un grapat de valents que sap ben enténdrerse — finí En Sisó, donant una ullada al oncle y dientli ab ayre generós: — Oncle, ja' us perdono, perque no la sò recordada tant bè còm pensava. Y ara per acabarvos d' avergonyir, si voleu que 'us conte quelcom de la guerra civil...»

— Nò, nò; — parlá la dolça veu de Mossen Pau — l' historia qu' has contada, cóntala sempre á tants fills y nets còm tingas; la de la guerra civil... sòls una vegada quant sian grans, que ja n' haurán prou per' aborri-la.

— May m' es plaguda gayre... pero hi havia quelcòm, qu' encara que després me costás mals somnis, sentirho no 'm desagradava.

— A fé, senyor Rector, mès d' una volta 'm sò penedit... si las cosas podian ferse duas vegadas!...

— Bé, bé: per lo qu' es petit En Siset ja tè prou seny, y sabrá fer bon us del que irá posant, si Deu ho vol. »

Mentre capellá y amo anavan parlant exas y altrás cosas, En Sisó que havia acostat son escambell als peus de l' oncle, mantenia ab est conversa, en que 's conexia l' instava, usant de totas las carinyosas astucias que té la canalleta, qui sap tant be, si mès nò que 'ls homes fets, que « demanant, demanant, se va á Roma » y que « gotas, gotas y gotas foradan la penya viva. » En Xacó, que ni era tant lluny com Roma, ni tan dur com la penya viva, començava á lligar caps de l' Historia que se li demanava. Axis fou que, tantost al matex temps qu' En Joan anava á dirne una de las seuas, y lo senyor Rector volía fer mala cara:

— Prous prechs — digué l' oncle — ó fóra encara veritat lo que 'm deya En Joan.»

L' Historia de que 's tractava no cal enujar al lector dientli qu' era la del « siti de Girona. » — Dexaum' hi finir la pipada, y ja que sento las donas que comensan á fer soroll de plats y culleras, per avuy 'us diré sòls quatre cosas de còm s' amaniren los gavaits

pera fer lo siti, en que 'm trobí, enoblintme de la més gran honra que hom pot tenir.

Ohiu, donchs, de la primera mesada de maig los moviments y situacions presas per l' enemich que més han de fernos servey pera nostra Historia, qual peccat més mortal fora lo d' esser massa fosca.

En lo pus regalat mes de la primavera comensa nostra Historia; en lo mes de maig, que, com per camps y jardins fa esclatar las flors, feu esclatar de sant' amor á la Terra lo cor de tots los gironins.

La diada del 7 era, quant pels cimals de ca 'n Roca, de Costa-Roja y per la banda dreta del riu Ter, aparegueren los qui un any enrera tant escafinyejada habian nostra Plaça; nostra Plaça, que 'ls hi doná, ab l' atach y siti, duas penyoras de lo que més tart, aydant Dèu, era capaça de fer.

No cal enujar vostr' atenció, contant hu per hu los remanaments preparatius qu' en la ciutat ferem nosaltres: segons l' Historia s' ho vaja portant, direm dels que més convingan (3). Per anit, prou n' hi ha ab contarvos com nostra guarnició era en exa mesada, de 4 á 5,000 homes d' armas, quals pujas y baxas, com tòt lo altre, las iréu veyent per sa rahó.—Emperó me racaria passar en l' ayre lo desempedrament obrat en los carrers de mes tráfach, y la formació dels de l' esquerre ó colla de S. Narcís, baldament fós sòls en quant á estos, pèl nom de llur Patró, de nostre gloriós Generalíssim, com degudament fou aclamat las duas lluytas ans del gran siti (4). Molt 'us podria dir, ja que m' escau, d' aytal nombrament, de que tants escandays féren y fan encara més de set parells (que ja son dels qui també 's riuhen de la feta de las moscas); més prou n' hi ha ab açó: trobaréu bèn poch, y si massa 'm feu dir cap gavatx que s' anomenia Narcís, y no es porque no conegan nostre gloriosíssim Patró y Mártir, puig nos tenen una part del cos sant (5). — Ab açó, y ab

(3) Qui punt per punt saberlas vulla, sobre tot si es entes en estratègia, com llechs hi som nosaltres, consulte la coneguda y detallada Historia de Minali, Brigadier dels reyls exercits, Coronel del reyal cos d' ingeniers, é ingenier comandant de la Plaça de Girona, durant lo siti; y per tant auctoritat manifesta sobre d' arts de guerra.

(4) Vejas á Blanch (« Historia de la guerra de la independencia en el antiguo Principado, bajo la inspeccion de D. Joaquin Roca y Cornet ») qui ho conta ab merescut deteniment y extensió.

(5) Axis es estat fins fa pòch temps, en que s' es retornat al sant sepulcre del Patró-Mártir de Girona, la part del cos-sant que hi mancava y qual falta tant planguda era pèls catòlics y agrahits gironins.

que habiam un home devallat del Cel, que 's deya Alvarez, y altres que 's deyan Bolivar, Mata, Minali y Nieto, que si no del Cel, exits eran de lo més triat de la Terra; y que tòt lo poble tenia un diputat pera servir nostres drets en la Junta;—he dit tantost lo bastant pera que lo qu' après vindrà se us fassa de bon entendre.

« —Gironins — nos havia sermonat lo general — per traydoria fa
« correr l' enemich que 'ns te guanyats, més jo que sò cert de vostre
« patriotisme, de vostre coratje y de la fedeltat que duheu á Fer-
« nando seté, no tinch rezel, segú de que m' aydareu á fins que gota
« de sach me restia. Sí, Gironins; l' Espanya entera teniu embada-
« lida ab vostre comportament, y jo 'm sento lo més ditxós d' esser
« ab valtres. Mès per lo que 'l frau y la perfidia podrian fer, valentse
« de quelcun gavatx ó agavatxat que fos entre nosaltres, poso pena
« de la vida, prestament ecsecutada á tota persona, sens distinció de
« qualitat ni condició, que parlia de capitular ó rendir nostras armas. »
—Penseu, penseu ara l' alegra, la folla cridoria que havia de mou-
re la ben rebuda d' exa lley, puix no habian de temerla 'ls bons,
mès los hi era un' esperança de que 'ls dolents no farían nosa ó s' es-
menarían. Fou dit manament pera Girona com lo day pera l' olivera:
l' olivera no s' entristeix, ans s' alegra, veyent lo day als dits del
escatidor, puix sap no ha de servir pera malmetrella, més pera tráu-
reli los brots y branca dolentas; sap, ab una paraula, que 'l pages
ho fa pera que li donguia bon' anyada.

Parlém ara de còm s' amanían los gayaits á radós de Girona, col-
locats que s' hagueren pèls voltants de ca 'n Roca, Costa-Roja y vora
del Ter, segons per enrera heu sentit (6). Manats pel compte de Rey-

(6) Veus aquí en breus mots una descripció de Girona calcada en la que 'n fa l' ecclent
historiador Sr. compte de Toreno :

« Girona, cap de corregiment de son nom (capital de provincia vuy en dia), antigament si-
tuada rost avall d' una montanya, s' estén tòt á bora del Onyá, anomenantse *Mercadal* la
banda esquerra. La dreta s' allarga fins hont dit riu se junta ó s' agermana, còm se diu per
Girona, ab lo Ter, hont també s' escorra lo Galligans, rieró de no res, que, devallant de per
aquellas clotaradas de S. Daniel, tants de greuges causa per Girona quant las plujas fan venirlo
gros. — Abduas parts de ciutat comunicanse per un superbe pont de pedra, guardadas per
antichs murs.—Las fortalesas qu' enrevoltan (es á dir, enrevoltavan) á Girona son: lo *castell*
de Monjuich pèl costat de més cap á tramontana, y los *forts de Condestable*, *Regna Ana*,
Caputxins, *del Capítol* y *de la Ciutat* —Té altremet Girona los arrabals de *Pedret* per l' en-
dret de França, y del *Carme* y de la *Rutlla* per lo de la marina.—Pèl del *Mercadal* s' esten
lo pla ó plana, á qual dreta hi ha la tan gaya, còm anomenada *Debesa*, que las ayguas del Güell
y del Rech del molí fan que hi sia tant dolça la primavera.— En quant al geni de la gent, en
conjunt, no es aquest lloch d' estendrenoshi. Sapia sòls lo curiós lector que Girona es tant va-
lenta en la guerra, còm piadosa en la pau, còm avuy per avuy ho mostra la caritat pública que
s' obrirà á la malestruga pobressalla, tant crescuda ab las desventuras que passám. »

lle vingut de Bascara (de la desventurada que com Rosas y altres llochs suferts havia tans greus treballs de guerra) establí per' assitiarnos los cinch batallons d' infants, lo destacament de cavalleria y las tres ó quatre pecas d' artilleria qu' havia fetas seguir. Tota aquexa gent era gavatxa y d' altrás terras; més pèl cas, tots son gavaits.

Prés lo poble de Medinyá y endreçat un destacament al de S. Juliá de Rámis, las sanchs se 'ns enardiren, y demanarem que alguna gent de guerra exís vers ells, puix no 'ns jaquia fer bona son lo desitx de venjar á la pobra gent de S. Medí y de S. Gregori, tant iniquament maltractada per l' host gavatxa. Nostra Junta doná sas bonas rahons en contra d' aytal desitx; més, bonas ó dolentas, pesaren més las nostras, y la diada del 4 exí lo mateix Alvarez vers dit poblet de S. Medir ab prop d' un milé y mitx d' homes. Arriat que hi fou, diguérenli que, des de la diada avans, feyan los gavaits via vers Amer, comportantse pèl camí com á bons gavaits; ço es, fent tant de mal que podian. (7).

Apressaum' una mica ó sinó 'ns mancará temps.—Perdut habiam lo mitx enderrocát castell de Montagút, qu' es á set quarts de Girona, y feya de las seuas la gavatxalla pèl poblet de Pont-Major, quant bon escarment comensaren á rebre de la maynada de S. Narcís, en lo pontarró del *Pou d' or*.

Ara, si esment posáu en la poca gent de la Plaça, no 'us mara-vellará que facilment s' abandonassen molts llochs avançats; y per tant que 'ls enemichs ayrosament nos environassen la ciutat arreu, arreu. De Campdurá, Hermita de S. Miguel y altres paratges pogueren senyorarse, mentre llur cavalleria per aquell pla de Girona patrullava, y nostras torras de S. Narcís y S. Lluís aprofitavan bè las municions que tenian.

Sia de tot lo que sia, lo fet es que si ells á mitján mesada arre-

No hi escauria pas del tot mal açí una sumaríssima historia de Girona, y sobre tot del atach y siti anteriors al de 1809. Més lo compendiát que ha d' esser est llibre, (puix per las classes populars si acás ha de servir), la curtedat del temps y lo dupte de si fóra del agrado del Consistori, no 'ns permetan ferho ara.—Sinó en aquest, en altre treball, mitjançant Dèn, completarém nostra pensa.

(7) Los moviments dels francesos en exa mesada se tróban minuciosament narrats en lo *Diario del sitio de la Plaza de Girona, en Cataluña, escrito en aleman y publicado en Leipsich en 1812, por A. W. Ducher, capitán al servicio del ex-rey de Westfalia; traducido al español por D. Pablo Miranda, brigadier de los reales ejércitos y teniente coronel del real cuerpo de artilleria; una de las obras ab la qual van conformats nostres datos, especialment en la part de moviments dels enemichs.*

plegaren més eczercit, vingueren á nosaltres de Tarragona unas bonas xicas de viandas y 10.000 duros. ¡Digali botx!

Ab açó, y ab lo guerrejar seguit que sempre que 's posavan á bon tret feyam als enemichs aprofitant nosaltres paysans tota ocasió de surpendrerlos, vingué la fi d' exa mesada, sens que 'ns atalayassem d' altra cosa, que de cóm la primavera anava embellint més y més flors y cors, que al comens esclataren.

Finís, donchs, la mesada de Maig, cremant la gavatxeria quelcunas casas de Roca-Corva, arranjantse barracas y atendantse prop la torra Mirona, empontant lo riu Ter per l' endret de Salt, y vinguéntloshi altra divisió de 3 á 4.000 homes qu' escampá per tot hont caygué, planys y gemechs, cóm á bona germana qu' era de sas germanas.

Diu qu' en tota eixa mesada desertárenli al enemich 200 soldats. Pobra gent!... afexugada de remordiments!... Jo en las caras dels que viu hi llegí llur bretolatge, cóm veyá en las de mòs companyóns la noblesa.

Ab lo contat, ja n' hi haurá prou pera que la vinenta vetllada entengáu lo comens del siti; y encara que se 'us afadiguia un xich l' enteniment, (puix son tant enredadas las cosas, cóm pobre un hom de gentilesa al contarlas) tòt, si á Deu plau, se us irá aclarint ab paciencia. Ab las historias, y á fins ab las mateixas rondallas, si son gaire llargas, passa com ab lo Sant Rosari: si 'ns diguessen qu' hem de dir cinquant' aves-marias, y tants parells de parenostres cóm hi resam, nos mitx esglayarian, y un cop dit, hom no se n' endona de que tinga contenta á la Verge.

—Ço lo que diéu s' ha de provar pera creurese, opiná Mossen Pau, tòt desembutxacantse 'ls rosaris.

—Axó es axó, digué 'N Joan, trayent la barretina del cap de son fill.

Cóm la nit era molt freda y humida, no 's mogueren de la llar, en vers d' anar, cóm solían, á la sala á resar devant la capelleta.

arrelat á la sua, que 'l roure pus altívol de vostres boschs, nos-tramo. Ja las ireu, ja las ireu sentínt las grans cosas que digué du-rant tot lo siti, com iren veyent lo gran coratje ab que tenirlas sabia. Las que us só contadas foren las primeras mès memorablas, còm fo-ren las darreras qu' exiren d' aquells llabis, quant lo voler de Dèu, pas lo nostre, feu que lo gavatx entrás á Girona.

Altrement, fos perquè fos, lo fet es que tants missatges com vingueren foren cumplimentáts ab metralla de canó. — ¿Qui se 'n tenia la culpa? No fou pas perque 'ls hi planguessem amonestacions, á mès de la que tenian; pero ells las escoltavan com qui sent plou-re: paraula de Rey, paraula de lley; N' Alvarez era rey de tots nostres cors, y no volia afrontarlos. Si ho hagués fet, als noms de *nobla y santa* que tenia Girona podé... podé no hi haguera fet cos-tát lo de *Immortal*, qu' hi llú vuy dia. Axis estalbiarem al gavatx lo remordiment qu' ara 'n tindria de no habernos fet merexer tal anomenada. ¿Qué hi diu lo senyor Rector qu' es mès entés que pas nosaltres?

— Que succehís lo que succehís, si jo hagués tingut prou pit, haguera fet còm vostre invicte general; no perquè créguia lo rebre d' aquella manera las missatgerías un gran mirall de caritat, mès perquè á tal gent, tal tracte: es á dir á tal gent... á tals obras. ¿No m' énteneu, Joan, que veig qu' hi arronsáu las espatllas? Vull dir, que la causa era dolenta, mès que podian esser prou bons y honráts y lleyals... lleyals, repetesch, los qui la seguian.

— La bondat l' enganya, Mossen Pau, digué 'n Xacó, la bondat l' enganya, cert á rafé.

— Axó de lleyals!... afegí En Joan.

— Sí; bè ho eran, massa que ho eran ab lo mal rey qu' ab ells ju-gava còm lo vent ab la fullaraca. Nosaltres, nosaltres ray! defensavam nostras familias y nostras terras, quant ells ho perdian tot per un ho-me dominat per las passions, mès grans que sa grandesa d' esperit.

— Axó de perdr' ho tot per un home, qual dolentería 'ls hi era tant clara com la llum, prova lo bons y honráts qu' eran los qui 'l seguian;— replicá l' amo á qui fins li costava esforç creure veritats dels francesos per claras que li fossen.

— Bè, bè; sia com sia, nò som pas nosaltres qui 'ls ha de judi-car. Ja ho han fet prou los sabis de totas menas, y mès que tòts, Dèu. Nosaltres parlariám sòls per nostre cor, y ab lo cor solzament,

per bó que 'ns sia dat, ni sol haber poch ó massa. — Anau seguint, que ja 'us asseguro que si algú 'ns escollís se riuria de nosaltres.

— Bon profit li fes sa riallera, mentre 'ns lo fassan á nosaltres las opinions que vosté 'ns diu.

— Ben dit, més ben dit de lo que 'us pensau, nostr' amo, puix lo rahonament de Mossen Pau era lo que 's feya en aquell temps per alguns, qui, no pas per espahordiment de lo determini del general, més perquè deyan que 's malmenavan las bonas lleys de guerra, del tot no s' avenian ab los altres. Que pensavan axis n' hi havia, ja 'us dich... una... dotzena de parells, á tot estirar. Empero tots los altres entre 'ls quals no m' agraviaréu descontentm' hi, deyan fermes que no s' havia de guardar cap ley ab qui trencava las més santas. A més, que, començant per dit determini, tot se resolia en avant á saber esser bons fills d' ell, que lo altre tot iria venint per son ayre. Encara un' altra cosa: sobre d' axó hi havia una *santa malicia*: deya jo entre mí (y si jo 'u deya, be ho podian dirho 'ls altres); si los gavaits s' en entornan sens fer tot lo siti, podrán dir per França, y per tot arreu, que no 'ns hi hem volgut tractar. ¿Quina será exa gent — pensarà qui no 'ls conega — que ni sisquera s' hi es volgut parlamentar una ciutat que diu qu' ho feu seggles enrera ab lo matex Carlomagno? ¿No fá? — Jé... jé... ¿no era ben feta tal pensa?

— Sí, home de Deu, y anau seguint, que ja no s' ho val lo riure que 'm feu fer.

— Enteniam tant lo alt seny de nostre general, qu' esperavam sas paraulas y 'ns alegravam ab ellas, còm un camp moll quant lo beneyt sól l' escalfa. Ell, per sa part, era ben segú de la gent que regia; sabia bé que si cuant un home té devant lo perill, no pensa gayre, pensa bé lo poch que 'u fá. Per ço l' enlayrá tant á nostres ulls la valenta resolució que n' havia presa. Bé prou ho veyá ell en nostras caras; en todas hi haguereu talment llegida amorosa veneració que tant dignifica quant es merescuda.

Y ara que me 'n recordo, un dels que ohí conversar sobre lo que 'us conto fou un senyor doctor, dit D. Joan Nieto, hu dels més homes de bé d' alashoras, que n' ha fet un llibre del siti. Fou axó certa diada en que jo era al hospital fent companyia á ma pobra germana Catarina, que Dèu tinga á la glória. M' estava jo á son costat diguentli paraulas blanques per' alenarla, car la febra per son marit y per mí anava consumintla. Per son marit no fou malverçada: era ma-

lalt, y al cap de pochs dias Dèu Nostre Senyor se l' endugué; per mí, gracias á n' Éll, no 'm cal dirvos' ho. Mes no 'ns adelantem, que, si á Deu plau, avinent me será parlarvos d' açó en altra vetllada. Ara anem pel qu' anem, còm deya aquell á qui volian fer dir lo rosari, cuant ell anava per pubillas.—Mentre jo aconhortava á ma trista germana, ohí que lo ans dit metge senyor Nieto deya á un, qui m' aparegué esser dels grossos, paraulas més ó manco aquestas: « Los qui han coratge y enteniment ben assentat ó n' enrahonan bè, ó aventurar no volen llurs parers en açó de las parlamentarias; y, essent ells més pochs que l' altra gent, placi' á Deu, perillós no 'ns sia fernos sorts al enemích. »

Molt y molt més us podria contarne si remembrava conversas y ditxos; més ja podé 'n só fet un gra massa, y altrement son tantas y tantas que no essent ben cert de recordarlas val més no posars' hi.

Tot lo que nosaltres deyam, bé prou presumirs' ho debia lo gavatx, qui, com se las pensava totas, arbitrà medis pera fer caure á mans propias del general lletras, en que, després d' escorrehi tota sa malicia y enfelloniment, déyali que « un jorn ó altre 's doldria de no haber volgut comunicarse per la sola y única manera en lleys de guerra establerta. » ¿Ho sentiú? ¿y tenian vergonya? axó pla: lo que tenian era una serp dins son cor. ¡Pobr' Alvarez! empresonarte, engrillonarte, martiritzarte pogueren lo cos, més l' ánima teniasla massa prop del cel pera que 'ls martiris hi arrivassen! — A la darrería si Deu nos serva la salut y no 'us cansau d' atendre-me, veureu quins fruyts dava la sement de la venjança en l' ánima d' aquella gentota fruyts més amarchs que 'l remordiment y la vista de la persona qui fa tenírnoslo.

Tornant ara á las construccions, que al comens us só dit habian fetas los francesos, la del Onyá comensá lo fogueitx en hora de mitja nit, y la de Tramon al trench d' auba. (1).

Ans de dirvos de la gran diada del mes de juny, la del 12, sabreu qu' arrivadas nos havian viandas y 500 duros ab que amaynar poguessem nostres mals.—La una de la nit acabava de caure ab aquella magestat que sabeu sona la campana groça de la Seu, quant las primeras descárregas ressonaren per Girona. Alguns, qui ja es-

(1) Exa bateria hi ha qui diu fou assentada contra las Torras de S. Narcis y S. Lluís, que son per aquells cimats de montanyas. D' exa opinió es En Bucher, al qual contradíu En Miranda, donant la satisfactoria rahó de la gran llunyaria. (400 toesas.)

tavam desvetllats y amatents, no 'ns sorprengueren al sentir-les. Apres de unas se 'n seguiren altrás, axís con se seguexen los glatits del cor, y tothom se dexondi. La pluja menuda de la metralla cau per la ciutat ab tal furia, qu' enderroca casas, malmena gent y bestia, y tot quant en calça ho estriajola y miqueja; y axó sens pau ni treva, sens donar temps de respir d' un mal á l' altre. Onze, onze morters gitavan foch etern de la gorja, llançant vint bombas per cada mitj' hora. ¿Sabeu que semblava aquell terratrémol y aquellas flamaradas dels canons? Tal comparança 'm vingué á lashoras: semblavan l' ánima d' un home escalfat per la venjança, en la qual mitx infern se n' hi entra per' atiarla — Totduna s' ou per carrers y plaças lo toch de generala, com una veu del cel que diu: « alçauvos, aprestauvos, jaquiuhó tot, coratjosos fills, vostre só fóra malehit de Déu y 'ls homes. » Nins, vells y donzelletas, sens orde ni concert, se foragitan de llurs casas enmenats per l' esglay, y s' axeplugan allá hont poden. Los braus, los qui tenen vida pera posar á prova, los cridats pèl cel, cercan, rodan, furgan febrosos pera trobar lo perill. — ¿Y de las donas, qué us contaré? Santa Bárbara, la Patrona á la qual invocació s' acomboyaren, á tots nos valga! alló era véurelas á ellas. Se 'n volavan vers hospitals y demás paratjes de desgracia, com un estól de colomas, que, á cuyta corrent, fugint la pluja, se tiran al colomá. Entr' ellas, entr' ellas hi haguereu vista m' estimada germana, lo cor del meu cor, qu' esbargint per la caritat lo neguit que passava, roja de tant esperitosa, ab la cabellera desfeta y regalantli suor la cara, fou de las primeras á rebre ordres pera que li fos assignat lloch hont esmarçar la tendror de s' animeta. — Sou estats á Girona, y sabeu hont vé á caure l' esglesia de S. Pere de Galligans: donchs, en aquell sant temple tant vell, tant digne de veneració per las maluras de guerras, ayguas y de totas menas que n' ha presenciadas, en aquella esglesia, dich, s' hi arranjà, com se pogué, un hospital... un hospital, dich?... bè; anomenemlo axís pels malalts que s' hi portaren, car era mes aviat lloch en que totas las desventuras semblavan famolencas lluytarhi. Esgarrifava de veure la gent malmesa, los xaragays de sang... si fins la recordança 'm fa suor freda, feuse un carrech de lo que seria!... ¡Déu de pietat! es ben cert que una de mas feridas s' haguera encarregat de durme al costat vostre, si no fos estada la paciència del serafí que 'm donareu per germana. ¡Dinou anys tenia llavors!... Mireu, ne son passats més de 60, y

encara se 'm negan los ulls de llàgrimas al recordarla! Dèu t' haja ben perdonada!

Fem una xica d' estació y seguiré explicant.....

Després de totas las desventuras qu' heu sentidas ne ve un' altra de tant grossa, si mes no. ¡ Mes de juny, mes de juny! La sanch que tu vejeres correr tenyiria l' estany de Banyolas! — Vull parlarvos de la surtida que ferem la diada del 17. Més no; ans parlarvos dech de lo que *contan* que succehí la nit del 15.

— Còm s' enten açó de *contan*; ¿no 'n sou ben cert?

— Ben cert, ben cert... no 'n posaria las mans al foch de tot. (2) Jo era ferit, y après m' ho comptaren. No hi vull perdre ni guanyar, que si no ma *Historia* faria son á En Sisonet, puix fora *rondalla*. — Altrement, diu qu' amparats de la negror de la nit, y fent tant poca remor y soroll com pot una colla de gent armada, avançá un batalló gavatx des de Pont-Major per escometre l' arrabal de Pedret, que no cal dirvos se troba á tramontana de Girona, y á l' exida matexa del portal de França. En ex arrabal posats s' hi eran d' avançada uns quaranta soldats y 'l capitá, qui, sens ombra de temença tranquila y á fins dolçament reposavan, quant pèls gavaits sorprendos foren. Si es traydoria ó no açó de preváldrese de la son de l' enemích, no 'm pertany á mi fallarho, si no dir que nostra gent fou passada á mata y degolla com un remat d' anyells. Dels francesos diu (y aquí sí que 'l *diu* hi escau d' alló millor) diu que sols un se 'n feu la pell. Açó es lo que 'm contaren uns, puix altres diuhen que nostra poca gent se retirá á la Plaça, lo qual se 'm fa més de mal pahir; pero còm de res sò ben cert, preneune lo que 'n vullau, y anem guanyant temps.

En lo dia 16 nos trobam, en que las torras de Sant Narcís y Sant Lluís comensavan á esser ametralladas, quant se projectá per l' endemá 17, la malaguançada surtida, qual nom de *malaguançada* prest entendreu si es ó no merescut.

Una mala opinió dels intents de la host enemiga, fou causa de la mort de més d' un centená de valents; de cent y deu, si lo recort no 'm ment, qual ardidesa y menyspreu de la vida, eran, á fe de

(2) Per falta de guarnició, hi havia sols en l' arrabal una avançada que 's retirá á la Plaça, veient las superiors forças dels qui los atacavan. Es incert, donchs, que l' arrabal estigués guarnit de tropas y qu' estas haguessen l' avançada d' un oficial y 40 homes que fos passada á mata y degolla. (Bucher y Miranda — Pág. 10 y 11.)

cristià, dignes de millor prova. ; Què s' hi pot fer! Si de guaytarse haguessen las cosas per lo que d' ellas se n' aprofita, y no per la fortaleza ab que s' han en cor y haberse 's procura, lo siti enter ja no fóra estat tal siti més tantost un crim salvatge. — A vuyt horas de dia exiren de Girona cinch cents dels nostres, tot vorejant Pedret y collada vehina de la montanya de Monjuich, ço es, entre tramontana y mitx-jorn de la ciutat. Los fusells dels enemichs sens repós ni espera 'ls hi tiravan, puix enterament llurs tiradors veyan á nostra maynada, la qui, com dirse sol, « lo cap dret y lo cor net » avançava, avançava, curantse tant del foch granejat, com jo del carriquetx d' exa llar en que 'ns escalfam. — Nostres intents eran malmetre una paret ó murallot, en termes de guerra anomenat *respaldó*, que habian axecat los francesos pera resguart dels molins de Pedret, de que s' eran fets amos. Lo mal fou en creure que dit *respallter* habia estat fet pera guarnirs' hi una bateria contra lo *baluart* de S. Pere. ; Malaguanyada sanch que tal enterboliment nos costá! No 'us enjueu de que ho repetesca; més una vida malverçada, y sobre tot á lashoras, dol ab la dolor mes amarganta que pot hom sentir! ; ab que 's pagan las llágrimas de tans ulls de mares, pares y fills com estalbiarse podian? — Nostres desitxs, empero, foren cumplerts, car aclarirem als francesos qu' en llochis avançats per aquells endrets formiguejavan, arruinant après l' especie de taparada ó *respallter* de que sò feta recordança. Y no sòls açó; més sostinguts nos hagueram pel arrabal, fermes com un rocám, si aytal no fos estada temeritat, puix las tropas gavatxas aplegadas poch á poch per aquells entorns de l' oliverá y las forcas, fortament nos atacaren. A tot axó poseuhi encara lo foguetx que 'ns feren altrás, exidas de per aquellas baterias y que per altrás endrets vers lo Ter se dirigian per' enrotllarnos. Abduas parts; la llur y la nostra, bona sahó de morts y ferits hagueren, que gavatx no vol dir cobart, se 'n manca forsa, axis com espanyol no vol dir valent; se 'n manca una engruna, engruna (3).

Entre tant la mesada de juny, com nosaltres vells, velleruchs, poch á poch anava desapareguent, duentnos ab cada desventura, nova esperança; y entre tant, las baterias gavatxas anavant talment axamanantse; y puix de semblanças estém (que ab tot s' ha de conixer la velló) eran per nosaltres com los mals d' una casa, que l' un me-

(3) S' enten perfectament l' ardidesa y confiança ab que l' enemich fer debia tots exos remanaments, considerant qu' en número de 30.000 homes eran los qui á radós de Girona teniam.

na l' altre, fins que Dèu hi posa ulls misericordiosos.— Comensaren á guerrejarnos duas baterias, y presas nos foren las torras de S. Narcís y S. Lluís, qual flaca guarnició resistir no pogué lo nombre y furia dels escometedors. Ab exos mals, succehinós lo de poguer més lliurement maltractarnos las baterias de ditas torras, fentnos desamparar, com las altras duas, la de S. Daniel.— Densá d' axó, dia y nit eram foguejats, essent una de las més planyívolas desgracias, la crema del Hospital Militar.— No mancá, ab tot, qui discorregué que pus aviat bè que mal nos feya esta crema, puix la cobdicia de més de quatre parells feya del cremat edifici lloch de fira en vers de cristiana almoyna y desprendiment. De tota manera que fos, las riquesas que hi havia perdudas eran, com las fonts de remey.— Aquí tenui com en tant amarch desconhort, encar' hagueren de patir lo d' abandonar los hospitals de S. Domingo y S. Martí, aparellantne un al Hospici, y altre á S. Daniel, com ja ireu veyent.

Mentre tans dols nosaltres patiam, s' alegravan ells ab l' arribada de nou ezercit de Barcelona, comanat per En Saynt-Cyr, qui pará quartel en lo poblich de Fornells. Las novas gènts y armas hagueren d' encendre més son despit, puix á més del fogetx que per la bateria de Tramon y per altra formada contra las torras Monjuich rebia, construiren la de *bretxa*, ço es, que pera obrir portell ó *bretxa* habia de servirne, y après d' ella altras y altras de novas per tots los endrets contra del pobre castell, puix ell era per sa guerra, com los polsos pera las personas, qual ferida es mortal. Pera llurs obras de valeig, com no podian cavar ni gratossejar pèl sol, car era de penya viva, s' enginyavan fent lo *parapeto* ó barana de resguart ab sachs de terra; empero nosaltres mostrántloshi nostra *caritat*, los hi remetiam bombas y granadas sens repòs, pera veure si sabiam fèrloshi las clotadas qu' ells ab trámachs ni magalls podian.— Ab exas manyagarias, finiren com pogueren la bateria que anomenaren *imperial*, que á obrar comensá la diada del 3 del vinent mes de juliol (4).

Aquestos eran los mals de la guerra d' armas, puix los de la salut eran desventrellarnos y ferir de mort á alguns qui habian de dormir

(4) La bateria *imperial* fou guarnida ab vint canons y dos obusos; mes, ja ans d' establirse, patía lo Castell lo foch de la de Tramon, d' altra formada contra las torras, d' altra de quatre morters col·locada entre las torras de S. Narcís y S. Lluís, y d' altras de duas y quatre peças des de lo caminal de comunicació, que 's troba entre las torras de S. Narcís y S. Daniel (Miranda).

en paratges romàtichs y damunt las mateixas llosas ó rajolas. Més de aqueixa mesada ray, *Deu n' hi doret!* axis las vinentas!...

— No hi ha res més? — preguntá En Sisó.

— No hi ha, no hi ha... renensas de bordegás, si feya esforços de memoria be us podria dir quelcóm pus, més lo que m' hi puch haber jaquit per algun raconot, ni us plauría gayre, ni jo mostrárvosho sabría clar, encara que ben clar sapigués jo veurho. — Ab axó qui hi sapia més, que més n' hi diga (5).

— Vejam que hi dirá Maria Santíssima — parlá Mossen Pau — que ja veig venir á la Dolors á avisarnos pèl rosari.

Com de fet: vingué l' escutarida donzella y s' axecá l' aplech. — En Joan doná, còm solia, lo bras al onclet, qui, tot ranquejant, ranquejant, arrivá á la sua cadira de braços de la sala, qu' era tant *sua* qu' encara ayuy á la masia se 'n diu « la cadira de l' oncle Xacó. »

— Mossen Pau, al exir tothom de la llar, passat habia lo bras esquerre pèl coll d' En Siset, y tustantli ab la ma dreita las galtonas, vingué com tots á la sala.

— « Per lo senyal — de la santa creu — » comensá després; donantnos, aymat lector, eczemple de lo que podem fer per' esperar la vinenta vetllada.

(5) Los moviments estèriors de que no 's parla en lo tect, y que merexan menció son : — L' atach d' En Rovira á un convoy, en que catorz' homes y tres cavalls morts y una carretada de francesos nafrats coroná la victoria ; — l' encaçament d' En Noguera y En Rovira á altre convoy, que venia de la Junquera, y en que moriren més de cent francesos ; — la destrucció d' altre convoy entre Bácsara y Ordis per En Simon ; — l' intercepció d' altre per En Rovira ab mort de vint y un enemichs ; — l' atach d' altre convoy per lo coronel Porta, qui estessá dos cents quaranta un enemichs dels cinch cents qui guardantlo anavan. (BLANCH.)

VETLLADA TERCERA.

Mes de Juliol.

« Per part de Monjuich
Guanyarnos tu pensavas,
Sa muralla arrasavas
De bronze ab granadis. »

COPLAS DE SAN NARCIS.

Ajustadas, còm las altrás vetllas, las quatre personas que sabeu, y assegudas en escó prou llarch pera que n' hi capigués algun' altra s' hi volia, prosseguí l' Historia còm sentiréu, y que, còm tota la ja contada, demana foch, bona voluntat pera l' historiador y enteniment despert pera que no se 'l maljudiquia.

« — Lo punt que més s' emportá lo cor als gavaits fou, ja ho crech, lo castell de Monjuich, qu' es, com sabeu, part d' allá de la montanya de devant la Seu. — Y... oydá: tú, Jordi, que tens la teua traçota á fer cançons, pots trauren' una que comensia :

Ay, Castell de Monjuich,
Qui t' es vist y qui 't veu ara!
Qui t' es vist, si ara te veu,
Per plorar no té prous llágrimas.

— Vala, vala, Xacó! — digué Mossen Pau — ¿ també sou *folliayre* ?

— Pbo, pbo!... qui es que no 'n te un' arrel, y més si se n' es vistas tantas com jo? Si us galejava las canços y corrandas que treyam per Girona, no enllestiria de tot avuy ni demá. Anem dient, donchs, lo de Monjuich, pera que 'N Jordi puga fer' hi de las seuas. — Veus aquí qu' en lo castell, com pertot, lo que hi havia per veure era la sanch gavatxa que costaria l' axarpárnoslo. No hi plan-

gueren ells medis, nó, ira de nonsas; tot quant l'endiablat enginy pot arbitrar, pensat y obrat fou pel *gavatax porch de França* (1). No 'm fassa mala cara, senyor Rector, ni la fèu vos tant bona, nostr' amo, car los hi poso semblant motiu, que á un hom se li escorra la llengua que no se n' endona. Tornanthi; se valgueren de tots los ardits estudiables: metralla de tota qualitat y en gran sahó; bombas, granadas y fuselleria y sorpresas y escomesas de nit y de dia.— ¡Válgam S. Narcís! de tòt mal feu obra aquella gent condemnada. Pensant' hi me xiulan talment las orellas y 'm bat lo cor còm si fòs llassat. Millor, millor que hi esmarçassen tota llur astucia y fortalesa, poguerem axis nosaltres esbargirhi tota nostr' ardidesa y coratje. Oiume una cosa, que, podé se 'us farà de mal avenirvoshi, mès qu' es tant certa com que 'l foch escalfa: davant los trevalls y perills nos estimavam ab un' amor que jamay somiad' haviam; pares, mares, germans, parents y amichs tots nos recavan, pera tots derramavam una tendra llágrima ans d' abraho-narnos contra lo traydor, mès tots ells se 'ns presentavan á la fantasia ab esguarts riallers, còm dientnos: temem que hajáu de morir, mès ay! tenim pus temença encara de que no moríu » — ¡M' enteneu?

— Si, si: aneu comptant.

— Ço es: tant bella ha d' esser vostra mort, que mès ha de valdrer ella que nostras llágrimas.— ¡Qui es, qui es que pot somniar cobardia, quant axis lo cor li parla? — Si has de trobar los bons fills d' alashoras, torna, França, torna, que la fam de gloria may s' acaba! Y no eras prou tú pera satisferla; Deu Nostre Senyor nos enviá també treballs y penas pera que res mancás á gloriejarnos. Las ayguas dolentas, las malalties, la dissort pus greu damunt' nos venia pera que vosaltres, fills de nostra Terra, dir poguesseu qui sou, tot pera que al posar ull en nostra ciutat poguesseu demanarne rahó á cada pedra, y cada pedra pogués signarvos l' esdevenidor.

— Ditxós de vos que 'us hi trobareu! — esclamá 'n Joan mirant ab migrats ulls á son fill.

— Y tant ditxós que... mès anem seguint, qué si de cada recort de lo qu' en mon esperit passava, compte y rahó havia de dárvosne ans que á mi paraulas, rama mancaria en vostres boschs, nostr' amo.

— Si, anem seguint — digué Mossen Pau — mès ans preneu un xich de punt, que 'us hi afadigau massa.

(1) Aquesta calificació, que pot esser mès ó manco poética y justa, es la que 's dona per Girona, y crech que per tot Catalunya, á las gents d' En Napoleon.

— Que hi farem! lo que son los malaxits anys, senyor Rector; ara 'm canso més de contarho, que alashoras de ferho.

— Atánsali lo porró, noy; — insinuá En Joan — que un bon xar-rich es tostemps bon amich.

— Si s' ha de matar, matarla; bebem' hi, no pas per la set que ara tinch, més pera prevenirme de la que 'm vindria. « Jesus, Maria y Joseph ..

— « Sant' Agna y lo seu net. — Afegí lo capellá.

— « Y una tirada pel vostre bech. — Finí En Sisó. »

— Mentre l' onclet bebia, amanili lo bon Joan la pipa que li oferí après, dient :

— Ara, caleuli.

— A ja, ja... y té: ara 'm pasa una cosa per la barretina, y es, que si las historias fossen com lo vi, que quant mes vell es, mes bó (y si no que' ho diga la dolçor que 'm sento per la boca), quin plaher me fora contarvos nostre siti! ¡un vi de mes de 60 anys!... ja s' ho valdria!

— Teníu més rahó de la que 'us pensau — opiná lo senyor Rec-tor alegroyament — y puix teniu tanta rahó, afanyeus' á contar que nosaltres habem molta set.

— Ja podeu aponderarvos — prosseguí En Xacó — lo que patiria nostre castell ab las prèsas que sentireu anit passada. Enderrocadas las tres torras que 'l defensavan, seguidament era maltractat per una vintena de canons per un endret, y d' altres tants, si fa no fa, pèls al-tres. Veyeu si tenia rahó fentne semblança d' una casa quant la des-gracia s' hi comensa á escorre; més aviat hom se mira pobre, las y abandonat que té temps de demanar á Deu misericordia. Y... més dols encara. Com si l' endiastrada metralla enemiga seny hagués, pocas, repocas eran las descárregas que de gra á gra no malmelian portells, que anavan engrandintse, engrandintse còm tots nostres mals. Per ço, per falla de municions, callarem cert temps, estalbant las pocas que 'ns restavan y lo cor nos deya que prest hauriam d' apro-fitar.

No s' enganyá ell còm solía, segons vos ensenyará la nit del 4 en que alcançarem tant complerta victoria, que, quant pot un hom còm ella recordarne, á fins mancan glatits al cor pera benferho. — Di-gaume ab la franquesa y lleyaltat de pagesos, que per dolça mercé de Deu sou tòts: si un malnascut venia á posar dupte á l' amor que

teniu á vostra casa, á tot lo que des de l' infantesa 'us ha semblat ¿cóm us ha semblat? ha sigut pera vósaltres pau y amor, á tot lo que... no sé si peço en dirho: no us ha jaquit tantost anyorar lo Paradís celestial; parleu, cors nobles; ¿no fa que ab lo primer que prop tinguesseu semblant agravi venjariau? — Donchs veus aquí nosaltres la nit del primer assalt, que, vers hora de dos quarts d' onze, contra lo castell los enemichs intentaren. — Franch habian portell, còm ja sabeu, y prevalentse de la soletat en que la falla de gent nos habia fet dexar lo caminal, devallaren al *fosso* intentant saptadament apoderarse del fort y *rebellí*. Tot açó 'u feren sens demanarnos per avant lo rendiment, cosa que no parla pas massa en bè de ilurs virtuts. La nit era trista... que 'us diré? con l' adeu dels enamorats. (No 's tornia roij, senyor Rector). Qualqu' estel nos feu ovirarlos á tret de fusell; qualqu' estel, que testimoniá la valentia d' uns y altres, vull dir: espanyols y gavaits. Y donat lo primer crit de «desperta, ferro» entornárense ells sens altre fruyt que lo de un escarment? — Nò; que la Plaça 'ns correspon ab gran foch, que farseix de morts la terra. Nosaltres n' hagerem dos ó tres, y cap á una quarantena de nafrats.

S' entenen tant com no poden esplicarse, las mostrars d' ira que feu lo gavatx après d' aytal feta. Si á fins llavors la confiança habia fet semblarlo poch ó molt piadós ab lo castell, d' açi en avant, apar que sa bateria robia temps al temps pera malmenárnoslo. ¿Qué diré pera que 'us ne fassau un cárrech? Cinquant' homes hagueren ayrosament passat per una de las *bretxas* (còm diuhen ara), ó portells que Monjuich tenia. ¿Cóm habia de retardar mes l' atach nostre enemich? ¿Cóm ferse lo sort á la dolça fantasia d' apoderarsen, y, tenintlo, conquerir breument la Plaça entera?

Vingué, donchs, la nit del 7 al 8 y ab ella la mort de prop de 2000 gavaits (2). Vos esglayau? De prop de 2000, repetesch, y més us esglayareu sabent que sols 28 morts y cap á un centená de ferits haguerem nosaltres. Quant hajau sentít còm fou, podé s' aminvará vostr' estranyesa. Ohiu ab atenció.—Duas cosas cal fer resaltar sobre las altrars y son, lo triats qu' eran los qui assaltaren á Monjuich (3),

(2) En Joan Andreu Nieto Samaniego, Doctor en medicina y cirurgia (segons pel teext s' enten) en son *Memorial histórico de los sucesos mas notables de armas, y estado de la salud pública durante el último sitio de la plaza de Gerona*, diu: que 's calculan en mil sis cents los francesos morts en l' atach.

(3) Lo número de 600 assaltants que diu En Victo sembla no avenirse massa ab lo de morts que diu En Bucher.

y la curta guarnició de 900 que 'l defensava. — Tres horas de matinata estavan á punt de caure, quant los francesos, manats pèl coronel Berg Muff, feren veure qu' atacavan la torra de S. Daniel; y los de dins la torra, fent veure que de veritat ho creyan, los ametrallaren. Dretament vers lo castell atánsanse apres los enemichs, mentre lo cel va clarejant, y mentre los monjuiquenchs, cumplint á mans besadas, que diriam, tot manament ó desitx de llur gefe Don Blay Furnás, honran y eczalçan l' anomenada de braus que ja tenian. Los francesos fan una xica de' estació, y açó encoratja mes nostra maynada. (4) Arrivats que són al peu de la *bretxa*, còm si una veu del cel ó... de l' infern los hi fos parlada de la mort certa que á tots esguarda, sols los pus ardits gosan escometrel. Pujan... més tant bell punt hi son mitx ficats, nostre foch tant bén dirigit des del comens fins á l' acabament per l' esforçat capitá D. Joan Candy, víctimas los fa de llur malaguanyada ardidesa. — Ja no poden fer un aplech, qual vista tant atía á morir, y ja nostra gent, embriagada pèl bon succés y pel patri escalph de llur comandant, no reposa d' afussellar per tot arreu, còm no reposa la ciutat d' alenarla. Debades, debades los empeny á n' ells la gran munió de baterias, que, de follia talment presas, no paran de batre lo castell. ¡Grans mercés, baterias gavatxas, puix enceneu la sanch espanyola; grans mercés, puix enrunau parets, de quals runas vindrá lo ardit Montorro á traurer la bandera! — Inutilment també, ab escalas ó sens ellas, com un gros saltant d' aygua qualques enemichs tíranse al *fosso*: los hi servirá de pas á l' altra vida.

Abatuts per tanta desgracia, reculán uns, y altres s' aturan, mostrant tots que llur foch se 'ls hi va morint. Més, axis com al foch un' alenadeta de ventijol lo reviscola, reencoratjanse ells per las veus de llurs capitans, y tornan per segona volta á provar fortuna; més la flama de foch branda de ça y de llá com los de debó quant s' apagan. ¿Cóm es axó? y tanta gent no saben, ni poden arbitrar altra

(4) «L' espera que feren los francesos fou, segons lo capitá Westfaliá dessús dit, perque la terra caiguda de la *bretxa* no era estada prou pera tapar lo *fosso*; la *contra-escarpa* era intacta, de modo que sols devallarse 's podia al *fosso* per las escaletas que 's fan en los *revestiments*, las quals tant estretas eran, que sòls de dos en dos feyan lleu la devallada.» — A n' açó, observa l' anotador Miranda qu' es pretenció singular voler que las terras d' una *bretxa* ómplian lo *fosso*, y que la *contra-escarpa* intacta sia ans d' habérseli aplicat lo *minador* ó *capador*; pretenció, afegeix tant més singular, quant que 'l dia 4 havia pogut ferse càrrech de l' estat de la fortalesa l' enemich. També dona la sua rahó pera probar que mester no eran escalas pera dit devallament.»

prova? — Ara ho veureu. Tota la columna s' esten per la rampa ó *glassis* del Castell, com si d' una brançada volgués aplanarlo. Lo dalé de tota la vida semblan tenir al ferli foch. Conçirós, rendit lo gefe, troba encara un esbart de malestruchs qui s' encéguian còm ell: intentan altre assalt... més, ans de rebre nou desengany, ans d' enfilarse per las parets, la mort dels oficials y ferida del coronel fa retirarlos ab altres tiradors, qual fuyta lo curt nombre de la gent assaltada y de la Plaça no dexa encalçar (5).

Tantas voltas com assaltat fou Monjuich, ja ho veyeu, tantas de gloria eterna s' engarlandá la guarnició, á la qual la foscó de la nit en vers de descoratjarla, la feu tal volta més heroyca de lo que al sol del dia fora estada.

Més á la darrerria d' aytal victoria, passanos la gran desgracia qu' us diré, y que nos haguera ben provat, si ja no l' haguessem per massa cert, lo ditxo de que: « venturas sempre son poch ó mol escantelladas, may ben sanceras. » Esdevingué que mentre nostra tropa era á punt de donar mercés al Deu de justas batallas, metés foch á la torre de S. Joan, que 's troba á la matexa montanya de Monjuich, essent alashoras á faysó de *baluart* de defensa per lo de S. Pere, Castell, y baterias de S. Roch. Resultat de dita crema, fou soterrar la gent que la servava, y de poguer, còm á tot' hora, mostrar D. Cárles Beramendi valerosa caritat, alenant y aydant á traure de pèl mitx de las ruinas, la vintena de víctimas soterradas. — Empero, sobre tot, dexeu que mon esperit respiria una dolça alenada del cel pensant ab las donas de Santa Bárbara, las qui en plena lluyta, s' arriscavan per tot arreu, y per tot arreu sentir feyan la rosada de llurs tendras ánimas. ¡Si las haguesseu vistas! — Embadalit tothom de la Plaça, contemplava lo destacament d' ellas, que, manat pèl General, aná á Monjuich, travessant lo combat ab planta tan segura y reposada, que semblavan esser ben certas de que las balas enemigas pahor haurian de tocárlashi la sola roba. (6) Un dit de la ma de bon grat donaria pera que durant lo combat las haguesseu vistas! .. Per un cantó homes mostrantse pus ardits y... folls,

(5) Entre las desgracias que resultaren als francesos de l' assalt, cóntans' hi onze oficials morts y sexanta sis ferits, entre un total de tres mil vuytanta.

(6) No hem posada ans una nota sobre la formació de la Companyia de Santa Bárbara, pera ferla al donar los noms de las qui capitanyejavan las quatre companyias y son: Dona Lucía Jonamá y Fitcheralt, Dona Maria Angela Bivern, Dona Ramira Nouvilas y Dona Carme Constí. — La institució fou organizada á fins de Juny. Constava de 200 donas joves sens distinció de classes, animadas totes de gran esperit. (BLANCH.)

quant mes la lluyta 'ls atiava, y donas pus ardidas y... dolças, quant més la lluyta las eternía. ¡Què bè, què bè hi escau al cor d' una dona la *valèntia cobarda*, que 'n podriam dir, regitnos per nostras fembras! — Altra vetlla us comptaré certas llargas assentadas que ab ma germana tinguérem y que...

— Comteulas avuy — impetuosament pregá En Sisó.

— Avuy no, fill meu, — respongueli l' oncle — cada cosa á son temps, com los naps y cols en lo d' advent; qu' exas petitesas de conversas y cosas d' un hom están tant bé solas còm malament barrejadas: es lo matex que si en cadena de grossas anellas n' hi enganxases una de molt xica. — Bé massa ho faig y ho hauré de fer de parlarvos de ma germana; més, còm entendreu l' intent, conto que no 'us ha de doldre.

— Certament, — digué 'N Sisó après de rumiar' hi una estoneta — ¿no fá, pare?

— Bé fa, bé fa: anau dient, — insinuá l' amo.

— Cal ara que 'us diguia còm la diada del 15 los atachs per la part del portal de França costaren als gavails espessar nostres murs de morts (7) y nafrats; y que, tant fou nostr' acert en amanir quatre bons canons y un parell d' *obusos* á la plaça de Sant Pere, que, poch, poquissims eran los francesos qui, havent' hi posat peu, un quart de vida ó de salut habian.

No prou escarmentats encara ab tant greu escarment, igual funció l' endemá y la diada del 23 repetiren, ab tant mala estrella, que abduas voltas represos foren com la primera. — Pensant qu' era en un d' exos assalts y nó en lo de Monjuich, recordo ara que 'm só oblidat de dirvos com morí aquell tabaler apel·lat Ancio, de qui ab tanta de rahó s' es parlat.

— Afanyeuvos, afanyeuvos, — demaná 'N Sisó.

— Donchs, veus aquí qu' haventli malmesa la cuxa un tros de bomba, no volgué esser dut al hospital, més mantinguense embriagat d' incomparable grandor d' esperit, — Nó, nó, — digué ab veu que pasmá á tots, — jaquiume, qu' encara 'm restan sancers los brassos per' avisar á mós amichs que 's lliuren de las bombas. — Gran sort dels bons metjes que Dèu nos servava, y que curarlo pogueren, que

(7) Lo qui 's comptará d' aytals atachs se trobará detallat desde la pag. 405 de l' Historia d' En Blanch. Tom. 1°.

si no, més d' una dotzena no contarian per un tocóm, còm jo 'u estich fent, l' historia mes gloriosa de per aquestas terras.

No esmarsem pus temps en açó pera no afexugarvos la memoria, y perquè en una de las vinentas vetlladas contarem lo gran assalt, que, ab lo del castell, son ben segur las més grans fetas del siti.

Pera que ben sançers sian nostres judicis sobre d' ell, diem que l' abundó de guardias que mester feya als gavaits lo trencat de la montanya, los treballs de sachs de terra ab que habian de resguardarse de nostre viu y seguit foch, (puix la penya no 'ls dexava valejar) ocasionava també moltas malalties entre los acafarats francesos. Açó afegit al cruel desengany que duyan, dávalshi gran desesper, qual desfogament era batre que més batre nostra fortaleza, fentli cada jorn menys merescut lo nom de castell que ab tanta veritat fins llavors dut habia. Nosaltres, empero, qu' eram avesats, com no ignorau, á llegir en las fasomias de nostre gran General, com l' enamorat en las de s' aymia, alenávamnos pensant que bé podiam seguir á qui, set voltas mes valent que nosaltres, temença, dubte, ni sols éspurna de rezel conexia. Per ço guaytavam ab los matexos ulls ab que ara jo contemplo la boca badada d' En Narciset, l' amaniment que feya l' enemich de més y més fortas baterias, que, còm la qu' aparellá lo dia 12, solian l' endemá matex de preparadas fer sentirnos llur malura (8).

En aytal estat, tocavam ja la fi del mes de juliol, y necessari era de tota necessitat fer un pensament ó altre resolt respecte del Castell. Per' ohir, donchs, parer del capitá general de Catalunya, á Barcelona enviá N' Alvarez á D. Enrich O'Donnell. Lo ben presa qu' exa mida fou, ho mostra la dita dels valents de Monjuich sobre del constant perill en que d' esser sorpresos y malmenats sens profit estavan. ¿Qué fer? — « Sostenerse y defensarse á fins al darrer punt; » respongué N' Alvarez. — Y ja veureu en la vinenta vetllada, còm axó fou y no fou ensemps complert. Que Deu me servia fael memoria y clar ho capiréu.

Anant ara á lo que succehit habia dins lo cor de la ciutat, sabreu còm nostre valent foraster En Rodolph Marshal era entrat á Girona la diada del 12 d' ex més de juliol ab la poca gent que li restá sana y salva de lo fort atach rebut en lo camí que vers nosaltres feya ab 1500 homes. Inútil fou, per tant, l' haber exit á esperarlos y prote-

(8) Tant fortament patía lo Castell, que compta en Nieto, que ab un sòl jorn hi moriren nou de nostras guardias.

girlos N' Estenós ab 400 d' altres, é inútil, donchs, los mals que meté pera ferse pas entre la gavatxalla.

Gracias al cel ja llesta tenim exa mesada dientyos duas cosas: primera, com lo darrer jorn (y ja sabeu que juliol tira á 31) se cremá la torra de Sant Lluís, esbotzant per l' ayre, ab las pedras y ruina, los pobrets soldats qui la defensavan. Una defensa menys, un desitx més de lluyta y de venjança. Segonament, com En Francesch Costa, sargento dels voluntaris de Girona (á qual cos jo pertanyí quant la barba 'm fou ben poblada', segons que per avant entendreu) ab altres tres ó quatre arditx patricis, embetumadas las camisas, exiren del castell pera calar foch y calarlo lograren péls *gavions* enemichs. Empero infructívola fou aytal ardidesa, car las flamas no volian estendrese, y per tant hagueren de repetir l' astucia altres quatre valents, los qui alcançaren l' intent millor que 's desitjáva, privant als enemichs d' apagar là fogárada lo guerretx que 'ls hi ferem. ¡Tant se vál! seguirem l' eczemple qu' ells tantas voltas nos donavan!

VETLLADA QUARTA.

Mes d' Agost.

«Tot lo meu cor se 'm nua
Còm un ram de clavells.»

Cançó de lo TESTAMENT D' AMELIA.

La mesada d' agost ja us aseguro que 'm té feyna tallada si haig de comptárvosla á l' ayre de rondalla que (encara bon goig) sò comptat fins ara nostre siti.

En est mes hi ha tota desventura pera triar: entradas y surtidas de castell, parets minadas, ardidesas del major atreviment, tòt, tòt irá fent llur paper, segons las cosas s' ho portian. Empero còm ni jo tinch recordança pera contarlas arreu, ni vosaltres saberlas desitjau, ab tots los punts y comas—còm dirse sol—que succehiren, puix no hi cercan sabiesa, mès satisfacció de vostra curiositat ó eczemples que retirar si may fòs hora; vos haureu d' empassar, còm las altrás vetllas, ab un trossás de bona voluntat que bé fa prou qui 'l dòna.— Y deixemse de rahons qu' allargarian lo que pot callarse y escursarían lo molt que hi ha pera saber de la mesada qu' anit ens toca.— Si alguna cosa s' amaynava de las tristas que succehidas habian, era la fantasia del gavatx, á qui tòt podia servirli de prou y bon mirall de nostra fermesa ó *temeritat*, còm ell ne deya. No pensava, malaventurat, qu' á un arbre que pot arrelar entre 'l pedreguetx, no l' arrebaça una sola bufada de tremontana per grossa que sia!... Pero còm dir las cosas costa poca feyna, anem de dret als fets que sempre estalvian paraulas.

Exí lo sól de Dèu la diada del 2 d' agost pera veurer hatre y agla-

nar la *contra-escarpa* de davant del *revellí* (1) y l' endemà, pera veure pèndrens lo convent del gloriós San Daniel, aquell gloriós palau, que tal nom li escau bè, parescut á l' en grós á un d' aqueixos mariscos que semblan, tant preciosos son, enmotllats en las matexas mans de Dèu Nostre Senyór. Pero no hagueren de anar ells á Roma per la penitencia, puix costals' hi aytal presa l' ossamenta de tot un general, de un nom recoquillat que may sap recordarme.

— Maysaneuve, m' apar que só llegit-il-lustra Mossen Pau.

— Axó mateix, respongué En Xacó, satisfet còm seriam nosaltres enujats, si algú sabés mès en cosas que tindriam tanta rahó de saber-las. — Malaxits noms — proseguí — que no tenen punt per hont puga lligarlos la memoria.

— Endevant, endevant — llabiejá En Joan, impacient de geni còm sempre.

— Los noms ray! — afegí En Sisó.

— Donchs, còm mès feya l' enemich pera entristirnos los ulls, lo cor mès delitós, se posava; tant, que, si no se me 'n burlau, us diré una cosa.

— Veyamla. — respongueren tots ensemps.

— Nos garrampinavam uns als altres los paratges mès perillosos, còm se turiscan els polls de la viram per un granot de no res, tòt y tenirne ab abundó. (2)

Ara cal parlarvos de las duas sortidas que 's feren al començ d' aquexa mesada. No farà pas nosa repetirvos, si ja us ho diguí, que l' convent de Sant Daniel s' habia convertit en ver hospital; axó sabut, veus aqui que alguns de nostra maynada, soldats y paysans tot barrejat, clot avall, clot avall, (puix sabreu que Sant Daniel se troba al fons d' una baxada) se n' hi encaminaren pera defensar còm poguessen la retirada dels malalts que 's disposá trauren. Si aytal no aná á cor que vols, cor que desitjas, alcançarem matí y tarde netejar de gabaits las avançadas que habian posadas des de l' arrabal de Pedret

(1) Com en eixa mesada, mès qu' en altra, abundan los vocables *tegnichs*, devem dir pera justificar còm pogam tanta *castellanada*, qu' en estratègia hi entenem poch, y aqueix poch creyem que, si gala voliam ferne, mès aviat enfoscaria que aclariria. Per ço sacrificam la propietat y exactitut de rnas paraulas á la claretat d' altrás, baldament sia fent gran força ó violència á nostra voluntat, puix som ben certs de que ben agrauidas nos 'n serian las classes populars.

(2) « Los bravos defensores de Gerona — diu En Nieto ab lletra bastardilla, còm sempre que assenta un principi de certesa — se disputaban este destino como todos los demas en que dominaba el peligro. »

á la torre... mal dich la torre: á las ruinas de la torre de Sant Joan. Dita feta 'ns proporcioná, còm veureu, l' intent que 's desitjava, vull dir, amparar la comunicació de la Plaça y lo Castell. Ab axó, y lo foguetx que á tota la part de sol-ixent, ó sia al fort del Calvari y altres, començá á fernos, per son endret una bateria del bell costat de la torre de Sant Daniel, y per altre la de la torre del mateix sant, vingué la nit.

Ja la passada habia intentat lo gavatx senyorarse per assalt del *revelli*, mès nostra vigilancia y ardiment de semblant pecat franch varen ferlo.

No hagerem tan bona sort l' endemá, segons anau á sentir; y á tú, noy, sobre tot, que hi pares força esment t' encomano, puix veurás que qui mès hi sobreix es un noyet com tú, qui, ab un cor mès gran y mès ferm qu' aquexa casa que tantas se n' es vistas, es ben bè un pregó que diu, còm tants d' altres: « Qui de Girona dupta, dupta del cel. »

Quaranta homes eran los qui ocupavan lo *revelli* y de quaranta — basarda fa contarho! — trenta nou 'n perderem entre morts y presoners. Lo deslliurament de hú sol, després de al voler de Dèu, fou degut á sa juvenesa, còm á veurer anau. Era, còm te sò dit, Sisó, un bordegasset una engruna mès gran que tú, qui, sól, perduda l' esma y no sabent per quin cap emprendre que no li costás la pell, fou, es ben cert, tocat al mitx del cor per Sant Narcís, nostre Generalísim. D' altra manera còsta veure ab claretat còm, en mitx de l' espahordiment, atalayarse pogués d' un reconet hont s' ajocá fent lo mort prop dels qui fregantli los peuetx pèl sol estavan. Axis passá ¡pobre manyach! quaranta horas, quaranta horas mortals ¡ho sentiubé? sens que devallás una engruna de pa ni una gota d' aygua per aquell pobre canyonet! y ab tot, com conexeriau qu' era catalá, encara que no 'us ho digués, al dirvos còm, ab ull clar, d' en tant en tant s' entregirava pera veure lo del entorn, á fins que un grapat de valents dels nostres s' aventuraren á endinzarse en lo *revelli* del qual lliuraren lo que 'ls llagué endonantse del pobre noy.

—Ay gracias á Deu—interrompé 'n Sisó còm si li haguessen tret del cor un gran pes—bè trigavau prou á dirho.

—Trist de mí—proseguí l' onclet—si l' haguesseu vist quant fou entre nosaltres! los ulls tot enfonzats, la cara groga, los cabells mitx crespats, las mans balbas y tremelós con una fulla d' arbre, lo

cor se 'us haguera desfet en tans bossins còm los de pá qu' ell famolench engolia. Mentre satisfeya la fam, anava estenénsteli, estenénsteli l' alegrança pèl cos, còm la claror del dia per la terra. Anava estenénsteli, dich, puix famolench y assedegat còm estava, l' ánima sua podia mès que sa carn, y si hagués mort, sò cert de que l' animeta li haguera jaquida l' alegrança escrita en la cara. Altrement, ben menjat, ben begut y ben aconduhit que fou, veus aqui poch mès ó menys las paraulas ab que 'ns doná certesa de lo que des de la ciutat s' habia ja entrevist.

« — Veus aquí, companys meus, digué ab una fredor de sanch que á tots nos encisá, — veus aquí que la nit del 3, en que Déu feu ab mí un miracle pera mes aymarlo, los gavaits estavan amatens, còm un gòs parant una llebra, pel *fosso* y marge de la *bretxa* del *rebelli* quant intentaren apoderarsen. Emperó la llebra ¿m' enteneu? no era llebra, mès un gat llest y viu com los de debó. Nostra vigi-lancia y ardiment pogueren mès que llur ganceria. Axis fos estat també la nit vinenta en que tots mos trenta nou companys desapare-gueren á preu de molts vidas gavatxas en lo malaventurat assalt que 'ls enemichs repetiren. (3)

Acafarats tots nosaltres ab las canonadas dels francesos, ells, mercé á un caminal que obriren desde llurs baranas fins al por-tell nos vingueren damunt, refiats ab la negror de la nit, que 'n feya molta. Per ço, primer sentirem la pedra, que vejerem lo bras que la tirava; per ço, cobarts de mala mena, quant nosaltres esti-guerem sobre sí, ja no 'ns calia defensarnos, mès vendre las vidas, á preu de tantas còm ferirne poguessen nostres pochs braços. ¡Par-leu per mí, companyons que 'us habeu regadas las plantas dels peus ab sanch gavatxa; amichs dolços que m' heu vingut á traure de las urpas de la mort, que ja comensavan á esgardifarme un xich, xich massa! — Altrement: los enemichs que vejeren no era massa dolç lo lloch conquerit, se 'n fugiren á corre-cuyta de vostras balas dexant lo *revelli* á la ventura de Déu, que á tots 'us estimia, còm ha provat que á mi m' estimava. »

—Tornau' ho á contar si 'us plau—pregá En Sisó, á qui l' aco-rava la frisança de que ja fos finit.

—Un altre dia, — respongueli lo bon vell, — anit hem d' anar

(3) Diu En Miranda: — « Se apoderaron de la obra, pasando á cuchillo 50 hombres de los 84 que lo defendian: y los restantes se refugiaron al castillo. »

avant, ó no acabariam la tasca. ¡Veus ton pare, Mossen Pau y 'ls altres que quiets y callats s' están!... Bé: per ço no 't renyo, nò; que a tens mitja bona excusa en esser un noy qui te se n' enmenia l' afició! Jo també pagaria un dit de la ma per tornar-lo á veure.

—¡Que 'n seriam d' amichs!... ¡còm jugariam y folgariam!

—Ja! ja!—esclafiren Mossen Pau y En Joan.

—Y sí;—digué fentlos 'hi l' enujat En Xacó—jugaria ab llurs mostatxos, còm juga ab las meuas patillotas.

—Entre naps y naps ja s' hi diuen bé las trunfas, —aventurá hu de la rodona.

—Pero s' hi diu més lo silenci, —respongué En Joan, fent signe á l' oncle que decididament anás seguint la narració; lo qual fou cumplert per lo bon vell en los següents termes.

—Tornant 'hi, donchs, lo castell de Monjuich era cada dia més y més maltractat, destruit lo *revellí*, segons heu ja sentit, y la part ó cortina de tremontana per lo foch continuat que hi queya. ¡Pobre castell! era còm aquells rocams qu' en mitx la mar son ayros front axecan, y que fermes se miran batuts per las onas qu' ab llurs bran-zidas van escaxalantlos. — L' enemich adelantava, adelantava, valent-se de faxinas y altres astucias pera resguart, puix Dèu nos protegía ab nostre sol pedregós, y per tant, molt pobre de terra. Pero per més que s' amagassen, las enrevoltas del castell eran un ver cemen-tir gavatx, tants foren los morts y morts que fins á l' abandono 'ls hi ferem.

Axis estavam, puix jo m' hi encontrí, segons ireu veyent, quant succehí lo de la mina.

Sentirem de bella nit una fressa sorda, sorda, que 'ns comensá á esglayar. Y còm era lo més natural de sospitar, naturalment suspi-tarem, voto á nonsas, que l' enemich minava un tocom del castell. Per ventura nostra, ja 'us só dit que lo pis era de roca viva, y açó allunyava la temença que altrement haguera dada prou feyna á nos-tre magí. Perir cara á cara de l' enemich, á la bon' hora de Dèu; pero axó de que no sian balas, més pedra y runa lo que á un hom haja d' atuirlo, á fè, fè, gens ni mica dolç nos semblava. Per tant, ab orella més fina de lo que ja la necessitat nos l' havia feta, procura-rem, y alcançarem, á la fi, saber per hont se 'ns gratosejava la for-talesa. A la muralla no podia esser per la dita rahó, y per la de que ab nostres ulls vejirem son peu test y sancer. Ab axó, donchs, allu-

nyant tot mesquí rezel qu' ens pogués enterbolir la ullada, vinguerem á coneixença de que la mina 's feya en los fonaments (4) y axó ray! seguirem dormint bona son, puix com verament passá, l' esbotzament de dit *respallter* (que fou lo dia 2) no produhí altre mal que lo d' axordarnos un xich la fressá ab que va aterrase. — Còm, de prop ó de lluny, sabiam ja que las forças francesas nos traurian del castell, car la valentía no es del tot cega, encara que restá descuberta la porta d' entrada, y per tant á mercé de las metralladas enemigas, no 'ns espahordirem, ans fent, com diu lo ditxo de la necessitat virtut, vist lo començat derruiment de la paret d' entrada, se convingué pèl dia 8 una surtida, qu' en breus mots diré com succehí (5).

Moltas se 'n son fetas y 'n faran mentre los homes no sian ángels, vull dir, mentre hi haja guerras; pero còm aquella, (mal m' está alabarla perque jo m' hi escayguí, còm clar ho diu una roselleta que per recort ne porta aquesta cuxa) se 'n contarán ben y ben pocas. Massa ardida y valenta tantost fou ella, puix lo matex foch ab que alcançarem quant volguerem, perdé á uns quants valents, qui, com á xayets, moriren ó 's malpararen seguint á un sargento entusiasmat pera pendre lo poblich de Sant Daniel. — Amanit cascú ab lo que li fou lleu ó avinent; qui ab martells, qui ab destrals, qui ab arreus de foch, anám en mitx del dia y al devant mateix dels esglayats francesos, qui semblan veurho y nó creurho, á malmenals' hi las baterias, enderrocats 'hi las obras y cremals 'hi y capolar quant las mans poden. Ira de nonsas, quant ells s' ho vejeren fet, puix no fou gayre més depressa de lo que 'us ho só comptat, ja 'ls hi era vingut socós; més ay! que 'ls hi servi sòls pera enardirlos més, veyentse burlats, y farsit lo sol de prop d' un centená de cadavres. Jo no sé pas quins diables de pecats se deyan; pero lo mes xich era alló del *nom de Dieu*, qu' es lo més granat dels nostres. — D' açi y d' allá anavan y venian y 'ns foguejavan y perseguian á la bayoneta còm espritats, mentre nosaltres tòt *alo, alo*, còm qui ha ben feta la sua, tornavam á la nostra sens faltar un instant al bon orde ab que 'ns manavan los senyors En Blay Fournás y En Pau Miranda, qu' eran nostres gefes, braus còm ells sols. — Empero no 'ns retirarem tots: alguns, còm ja

(4) La paraula *fonaments* fa referencia al gros *respallter* que defensava la porta del castell que dona pas al *revellí*.

(5) Atesa la gent que forçosament havia d' entrar y exir del castell, ningú trobará inverosímil lo qu' en lo tectst se compta.

us só ans dit, foren víctimas de llur temeritat. Tal se deu anomenar l' anada á pendre Sant Daniel tant poca gent, puix fou traspassar la ratlla de tota prudencia.—Los ferits que resultaren de tot, foren en número de 48, y entr' ells lo més digne de tots: un assistent del capellá d' ezercit, qual nom me dol no tenir assentat en lo meu llibrot, al costat de tots los qui en nostre Siti mes gran cor mostraren. Encara no só mort que no 'l sapia, y, entre tant, encomanemlo á Dèu, qu' Ell ja entendrá qui volem dir y endreçarà bè nostres prechs. Bè s' ho mereix qui morí després de sa ferida; y cóm? ¡pobre minyó! voltejat de miseria, còm tants d' altres.

—Qué dieu?—preguntá lo cor compasiu de Mossen Pau.

—Lo que sent, senyor Rector. Morí com moriren, visqueren y viuhèn tants d' altres. ¡Si no pagava Dèu á cascú ab la dolçor de conciencia més de lo que 'ns ha pagats la Pátria! ¡La Pátria, la Pátria! Bona mare per' esser estimada; més ay! bona madastra per agrahir mercés d' amor. Axó es ben dolorós, empero massa cert pera no esser dit una vegada al menys. A més,—afegí lo bon vell com penedit de son plany—qu' açó no ha de surtir de casa. Dèu me n' guart que se sabés que un *veterano* s' es plangut còm jo 'u só fet ara. No 'u han fet pas los francesos d' alashoras —encara que son més ben recordats de la França—y axò qu' ells no tenen lo premi de llur conciencia de que 'us feya membraça. —Y ara que dich de francesos: lo bè de qui sia: vull dir, qu' un capitá francés mereix bé nostres bons recorts, puix ampará al dit assistent, morint...¡—llágrimas de fel porta lo pensar 'hi —á mans d' uns quants dels nostres, mentre lo defensava dels seus matexos. ¡Qué vegadas 'u só somniat, y no sé còm nó m' han embojarrat mos somnis! ¡Dèu méu! enlluerna tant la victoria, que haureu perdonat als assassins!

Després de tot lo complat, ha de venir una part ben dolorosa; més que s' hi adobará? Si no fossen los dols, acás hom estimaria com deu las alegranças? A més, que quant los dols nos venen á cercar sens culpa nostra, no deuhèn posar l' ánima laça, ans ferli girar l' ulla-da al cel, que axis com dòna sòl y pluja, dòna consol en las adversitats. Aquexas son certesas dolças quant en santa pau se consideran, però amargantas en las penas del moment. D' un jorn al altre habiam d' abandonar lo Castell; més reca tant dexar un pare pera qui no s' han plangut esforços! ¿No fa? Cada treball, cada ensopech, cada malaltia d' un pare es altra rahó de ben volerlo; y nosaltres n' ha-

biam vistos tants de Monjuich, que frissavam talment pera fer un esforç més, ans de dir als gavaits: « aquí 'l teniu, aprofiteusen pera fernos dany. » Per çó, cap á la darrería, grans fatichs costava á nostres comandants retenirnos pera que no surtissim á fora, y clamar ab forta veu: « aquí som, miráu nostres pits y traspassaulos pera estalviarnos llágrimas de racança. » Empero lo remey fóra estat pitjor que lo mal, y grat sía á Dèu, no se n' es penedit ningú de que li privassen desfogar sas passions en tot, salvada una cosa. Bé massa feu encara, lo gefe donantnos en llissencia y bè massa la sort en protegir-la.—Parlo de la crema que duas voltas ferem de las faxinas ó mants de llenya, que ja sabeu s' arranjava lo gavatx pera resguardarse.

Ab tanta bona sort, vingué la desgraciada del 11 d' exa mesada d' agost, en que 's |prengué resoltament lo determini d' exir del Castell, determini pres ab tanta racança còm ab conciencia de que feyam nostra obligació, segons anau á sentir.

Sexanta jorns portavam de foch seguit, que surtia d' una vintena de baterias, compostas de prop d' un centená de peças de guerra (6), las quals habian fet portell ú oberta *bretxa*, còm ara diuhem, del tòt practicable, posant á mercé de l' enemich lo *rebellí*. Trenta sis dias eran vinguts desde l' obertura de la primera (á la qual bèn prest altras tres ne seguiren); set desde l' ocupació del dit *rebellí*, y tres desde qu' eran estats tantost ben malmesos los frontals guerrejats. Axó feya, es clar, que no poguessem tenir centinellas ni traure sols lo cap fora. — Empero aquexos eran los mals forans encara no tant greus com los de dins la fortalesa. Mès teniam també un gefe, D. Guillem de Nasch, á qui no atuhian las desventuras, per grossas que fossen; y quant lo cap es bó y sancer, lo altre del cos sol viure sa matexa vida. A més, que, vinguda l' hora, s' aconcellá dit gefe d' un consell militar, còm á home discret, que may 's fia prou de sa prudencia.—Las febras estiuecas, los tiphos y altras maluras que per ciutat y castell ensemps esteniau llur verí, l' aygua de beure que feya més dany que bè, lo nombre dels ferits cada jorn més crescut, lo pensament de que nostra sanch podia fer més tart bona falla á la Plaça, la vista de las runas, que per tot arreu y de dia en dia l' enemich nos causava; digaume, la ma posada al cor: ¿no es prou y massa tot açó perquè nou cents homes no sian més

(6) Memoria de D. N. Miranda (Nieto : págs. 67, 68 y 69).

pertinents, y 's salven pera més ben morir en altra empresa? Axis, donchs, ben pensat que ho tinguerem tòt, y, tretas las cosas més importants, exirem de nostra xica plaçeta la diada del 11 á 6 horas de tarde (7), mitx endolat lo cor per jaquir descuberta la ciutat per lo millor punt d' atach, y l' altra meytat del cor enlayra, podria dirvos, ab aquella gaubança que dóna sòls la feta dels bons serveys. Ni amichs ni enemichs duptarán d' ella al veure las miserias que homes y naturalesa fan abandonarnos.—Axó ferem, après de calat foch en lo trasto de municions del frontal atacat, y devant matex de l' enemich á qui á radós teniam, y que matá sòls hu dels nostres, vora la Plaçeta de Sant Pere de Galligans, ab un colp de granada exida de ca 'n Roca.—Nostre Comandant general rebuda noticia de nostra feta, puix sòls après d' executada tinguene esment, admirá còm se debia la prudencia y bon acert ab que habíam sabut fernos tant dignes d' abduas glorias, vull dir: de la de la defensa y de la de l' abandono (8), recompensantnos ab graus y mercés. Per' alcançar aquell, diu que hagué d' empleyar l' enemich passa de 23.000 balas, més de 3000 granadas y 2600 bombas. Esmagineu ara los quintás y quintás de balas y pólvora fa pahor! (9).

Ab tot açó ja entendreu còm amanyagar debia la gent gavatxa en lo fons de llur cor, la confiança de veure tost rendida Girona en pes, com aytal suspitarem, á vista del balluguètx d' operacions qu' en lo Castell s' apressaren á fer y del tòt nos en convencerem ab l' apressament d' una lletra ó *parte* que lo general gavatx Verdier al ministre de Paris endreçava. Axó fou de 8 á 15 jorns après de l' abandono del Castell. En dit missatge se gaudia ja lo francès per avant, y còm á cosa infalible, del rendiment de la Plaça: (no es pas res la ignocentada d' adelantar 4 mesos las cosas!) puix com á hom' entés en arts de la guerra, segons succés natural d' aquesta, del

(7) En Nieto diu á las 4, més creyem millor opinió la de D. P. Miranda que s' hi trobá y que, esmenant, còm sòl, la plana á En Bucher diu: — « El castillo fue abandonado á las 6 y no de noche.

(8) « Finalment — se diu en un diari del siti — considerantse indefensible lo castell, se abandoná, calant abans una metxa en lo magatzem de pólvora, que volá sen causar dany. »

(9) En la presa del *revelli* hi acabá sa valerosa vida D. Francisco de Paula Grifols. Poch ans de l' evaquació, rebé D. Guillem de Nasch plechs del General en que s' estimulava ab premisses lo sosteniment de Monjuich. — Los gefes de la retirada, al entrar á la Plaça, demanaren se 'ls passás per çoñell de guerra, per si s' habian mal comportats; mes N' Alvarez just, no menys que pertinent y ardit, aprová llur conducta. (Toreno).

senyorament del castell al de tota Girona hi debia intermediar un joch de pocas taulas.

Els contavan ab lo que naturalment fan los homes, nò ab lo que divinalment fan l' omnipotencia del Senyor y lo foch de patria.—57 morts y á la ratlla de 300 ferits entre homes y donas (10), cremats y contusos lo temps qu' estiguerem á Monjuich, nos atiavan á desmentir la dolça confiança de *Mussiú Verdier* (11) per amarganta que 'ns fos la vista d' aquellas montanyas. Pero còm tothom era d' una matexa lley; castellans y catalans, qui tenia y qui no tenia per perdre, comptats y ben comptats foren los qui se 'n posaren una pedra al fetje de semblant vista.

Y á tots exos mals, s' hi afegia una malexida afició de nostras feridas á enllacársenos y podrírsenos, postrant als ferits y fins als contusos solsment, y malsanant los ayres per tot arreu, y sobre tot per l' hospital de Sant Pere. Axó y l' enfelloniment de las febras, cada jorn mes fortas, y per tant la falla de molta gent pera la defensa, no sé ahont nos haguera duts, á no haberse pogut escorre, mercé al descuyt d' un centinella, 800 miquelets á Girona (12), que 'ns vingueren còm l' anell al dit, pera la molta feyna que dessus nos venia. Còm de fet; mentre los gavaits anavan avançant llurs baterias contra los murs de la ciutat, tot faldejant la part de montanya de Monjuich que dona á mitx-dia, ne construirem nosaltres una en lo fort de Condestable pera guerrear la portalada de Monjuich. L' intent d' ells poch més ó manco clar se vejé qu' era fernos, més qu' altra cosa, tres portells l' un al quartel d' Alemanys, l' altre á la muralla de Sant Cristophol, y l' altre al mur antich dit de Santa Lluçia, part de ça de la vall. A exas tres bretxas, prest se n' hi afegí un' altra oberta en l' antich quartel d' Alemanys, que, còm totas, fou assaltada també lo 19 de setembre.—Posá també lo gavatx duas baterias, una damunt un rocam de la part de Pedret, que per trobarse á part baixa, avinent los fou portarla; y altra en lo *fosso* de Monjuich, que fa cara á ponent; totas ab un acert y bona

(10) Exas xifras son calcadas en l' *Estat* que doná l' ajudant de cirurgia D. Joseph Viader, encarregat del hospital del Castell.

(11) Se descomptan los qui directament duts foren del Castell al hospital, y los qui restaren gloriosament morts per llur servey en l' acció; empero podrian calcularse per un terç total los separats per armas de llur servey. (Nieto - Pág. 73).

(12) Hi ha qui diu 700. Nosaltres, en cas de dupte, ja s' enten qu' hem de suposar generosament, que los gironins tingueren mes aviat més que menys gent.

planta, dignes, segons paré de nostra gent entesa, de millor causa que la llur. — Per altre cantó, las baterias de prop Sant Daniel, ametrallavan nostre fort del Calvari, castell de Condestable y lloch avançat. — Dins la ciutat, veyent tant adelantat l' enemich, hauerem de traure los malalts de l' esglesia de Sant Pere de Galligans, puix més d' una desgracia hi habian feta ja las canonadas enemigas. Portáremlos, donchs, al Hospici, que s' esqueya, com s' escau encara, al cap de mont del Mercadal.

Axis vingué lo dia 19, en que los enemichs començaren á obrar ab llurs baterias. Atansárense de bella nit fins á unas trenta passas de Santa Lluçia, fent á més l' endemá una *paralela* desde las ruinas de la torre de Sant Francisco al camí que vá de la ciutat al castell; y altrás sis baterias, que començaren lo foguetx desde la diada del 25 avant, per aquells turons y singlaras del Putx de 'n Roca y voltants de Pedret.

Alabat sia Dèu per sempre! tocám ja la fi d' aquest endiastrat mes d' agost, ab una feta que 'us mostrará y aclarirá lo que 'us diguí del may prou ecalçat giny de nostre Gobernador. Ja veurá, Mossen Pau, si alló de ferlo sant tenia ó no fonament, y ja veureu ensemps tots, si son prous las paraulas, per bèn estudiadas y ditas que fossen, ni las mostrás de recordança y amor, pera pagar com se deu la sua... *santa* grandesa. — Bèn pocas son las terras que pugan comptar una feta com la que us diré, y qual pensa, si al principi feya mitja esgarriñança, ben entesa y portada á obra, fou una de las primeras glorias de nostra ciutat, y sobre tòt, del enteniment per qui fou pensada. — Los enemichs massa vehins, era de tota pressa l' arbitrar un paratge alt, ferm y segur pera fortalesa y aculliment, y per ço fer, cap de millor que la Santa Seu. Tal com 'u sentiu, nostr' amo; allí s' hi col·locaren tres canons, posant en obra tots los arbitres qu' á dojo ocorrian al Gobernador, y tots de tants bons resultats, com lo de transportar l' hospital d' oficials ferits de la Seu á l' esglesia de Sant Martí, hont s' estiguè fins que 'l voler de Dèu terminá 'l Siti. Tant bona obra fou deguda tantost per enter als capellans, monjos y frares (sobre tot, caputxins); y las senyoras de la bella companyia de Santa Bárbara, als senyors metjes y altres empleyats de cirurgia; uns ab son dalé, altrás ab sa tendresa y altres ab sa ciencia: tots ab sa caritat y religió may afadigadas. — Allí, per la Seu, haguera vist, Mossen Pau, á tot un senyor canonge manant

una guardia de preberes, qui, repicant somatent y ab certs tochs de campana, denunciavan y advertian á la ciutat las operacions enemigas. Tot açó qu' en altre estat fòra un sacrilegi, en vers d' aminvarla, nostra devoció encenia, car la conciencia 'ns deya, y la conciencia no ment: « Los ángels del cel fan coronas pera qui en gracia de Dèu mor per sa Pàtria, per sa Fé y per son Rey. » — Pero ni dins de la Seu eram franchs de desgracia; entr' otras jo viu la de morir á pochs passos de mí, y en la capella de l' Esperança, una pobra donà, (13) á causa d' una bomba que esbotzá una paret de mahons, salvantnos, no sé per quin sant del cel, l' altra gent de l' esglesia. Ara penseu qué seria per fòra? — Lo que seria per fòra penseuvosho com vullau, que jo ja començo d' esser cansat, y los ulls se 'm volen clucar còm los d' En Sisonet, per més que, còm ell, faig pera badarlos y esparpillarlos. Per tant, posem fi á la mesada d' agost, fentvos á saber, còm uns espías enganyaren al general francés Saint Cyr, dientli que l' ingles Blake s' satancava á Hostalrich, venint á deslliurar la Plaça. Creyent açó En Saint Cyr, partí ab un cos d' ezercit á son encontre, ab lo qual la càrrega 'ns restá un xich alleugerida. Y ara 'us dich còm per las rondallas, « acabat amen Jesus, darrera la porta n' hi ha un fus. »

(13) Est episodi lo comptan, còm en lo tect, molts veteranos. Si aixís no fos, l' hagueram callat.

VETLLADA QUINTA.

Mes de Setembre.

Los uns ne tenian pares,
Altres tenian mullers;
Plorant deyan las donzellas:
Adeu siau, fusellers.

Cançó de LOS FUSELLERS.

— «Amaníu orelles, gent de Dèu, pera la mesada de setembre que anit historiaré, que fins lo recort de tanta canonada còm se tirá 'm temo ha d' axordarvos. Aquexa es la gran mesada (la de que parla tothom que no conex gayre nostre Siti, y ja es dit tòt), per rahó de las altas cosas que 's feren, del assalt que hagué lloch, y de las grans miserias que á dexondirse començaren. Fins avuy tot es estat plui-netx; anit la tempesta ratllará lo cel y s' escampará desencadenada per la terra.

Monjuich es ja dels gavaits; ¿quin mal hi ha, que, tenintlo no pugan fernos?— las *bretxas* ó portells son mitx oberts. ¿qué los hi costara engrandils als centenars de canons que nostres murs foguejan?— La Plaça es mitx llassada; de morts se farsex lo cementirs y lo vent de planys y de gemechs: ¿qué los hi costará abatre del tòt l' afexugat cor dels qui 'ls ouhen y han salut, ¿qué los costará xafar ab tant de pes una pobra ciutat herma, pançada, còm la flor que no coneix escalph? ¿que los hi costará arrancarnos de l' ánima lo desitjat crit de misericordia?— Lo que 'ls hi costará no 'u veureu pas de tot anit, de tot demá, ni podé de tot dema passat, mentre lo recort me sia fael, mentre la veritat, còm l' aygua, cerquia lo nivell. Y ja que

dich aygua, las onadas han de lluytar molt unas ab altrás ans de que sian rendidas. La Divinal Justicia no és contenta encara; lo bras del Senyor, com deya un sabi amich meu d'aquell temps, nos ha mester encara per' esbargir sa justa indignació. — ¿Que ab prous feynas quevan malalts al hospital? — Paciència y esperança. ¿Que la pobresalla enternex á las matexas pedras ab sòs gemechs de desfal·liment? — Esperança y paciència. ¿Que fa quatre mesos mortals que nostres treballs duran y no s' ovira signe de socós? — Esperança y sempre esperança, fins que l' enrunament de tota Girona nos la atuesca. — ¡Ay! si jo tenia la veu d' un àngel pera que arrivassen á la part més tendra de vostres esprits paraulas que 'us fessen entendre qué significa servir á la Patria, quant ella jau y agonitzanta esbatega ab « fam, guerra y pestilencia » com diem en l' endreça dels pare-nostres al gloriós Sant Narcís! — Tots los mals (no es follia, voto á nonsas), tots los mals se vestexan de color blanca, qu' es alegrança, pera no espahordirnos, ans férsenos envejables. »

Ço dit, se pará l' oncle Xacó embadalit, com si talment vejés las cosas que deya; y fent après un remanament de cap, que per avant á entendre dava la transformació de la sua ànima.

— Ay, ay! — suspirá alegrement — jo me 'n fujo, com aquell pobre aucellet que l' altre jorn... ¿te 'n recordas, Sisó? va desenga-viársenos. Saps? No atinava ab lo que feya, ni ab lo que cantava al fuger, tanta era la ventura que al mirarse lliure sentía. Ja m' enteneu: si des d' un començ me 'n pujava gayre pèls cims de l' arbre, no podria remanarme 'n après, y si acás ho feya, fora devallant, devallant, y ço no 'us plauria gayre.

Donchs bè: girem full, y veyam que succehia lo primer jorn de setembre.

Fora l' important cosa que 'us comptaré, tòt lo altre de principis d' esta mesada 's passá tantost ab surtidas, que, com la feyna es llarga, haurem de contarlas ab més curts mots de lo qu' ellas podé 's merexerian. Tant se val.

Veus aquí, siguent' hi ja desd' ara, que per la banda esquerra del Ter, se presentaren algunas partidas nostras de miquelets dels d' En Clarós y En Rovira, qui, al clarejar lo dia, començaren á inquietar lo cor de la divisió gavatxa qui prest aná reculant vers Sarriá, enduentse mort per la matexa espasa d' un miquelet al general Hadeln. — Altres, qui eran vora drete de dit riu, se n' anaren cap

al poblich de Fornells, que 's troba al costat de mitx dia y á un' hora llarga de Girona. — Mercé á n' açó, nostr' ardit general García Conde, esdevingué en aucsili de la ciutat ab un convoy que des d' Olot vingueren resguardant més de 400 infants y de 300 cavalls. — ¡ Oh alegria, oh fel·licitat may prou aponderada la nostra, quant los vejerem! Las mares se menjavan á patons llurs fills; nos abraçavam los uns als altres, y riallas y llágrimas, tòt y lo enemigas que son, barrejàvanse còm á bonas germanas. ¡ Fa de tant mal creure una bona sort per qui, còm nosaltres, tant dolenta la patía!... Jo no puch entendre còm se la pensá lo general García per més que ferm' hi benvenir vulla lo ditxo de « als grans mals, grans remeys. » — Lo que sí es cert es que l' enemich, en exa, còm en altrás ocasions, primer s' hagué de atalayar de la vermelló de la plantofada, que del còm la hi havia feta la ma. ¡ Tanta fou la prudencia y discreció de l' empresa, y tant forta l' escomesa que per' obrarla contra lo francès hagué de darse; y lo que sí es cert també, com 'us deya nits enrera, es, que si gavatx no vol dir cobart del tòt, tampoch vol dir del tòt valent, salvat que la valentía sia á voltas *humil*, ço es que l' humilitat fassa amagarla, còm s' amagaren pèls pallers molts dels gavaits qui per aquellas planas de Salt y Santa Eugenia desconcertats s' acafaran. Lo fet es que bona sabó de presoners s' arplegaren los valents d' aytal feta, y bell' hora hagueren, bons espanyols, pera mostrar que la valentía y la pietat germanas viuen en tot cor noble. Açó vol dir que tractaren als catius nostres soldats, oblidantse tantost de sí matexos.

Mentre aytal bon succés la Gracia Divinal alcançarnos feya per una part, per altra, nostra maynada anava entretinguent als gavaits part d' allá del Ter, pera que no 'ls hi vingués aucsili, que era de ben prou mal enviar, car lo riu havia vingut molt, per causa del ruxat que sens repòs des de la matinada feya. La pluja es lo que m' ha donat lloch á celebrar la compassió de nostr' eczercit, qui, tot y esser ayguajat, moll, xop de cap á peus, si ja no alguns enfangats fins á mitja cama, s' aconhortava d' anar á peu pera que cavalcassen los presoners. Veus aquí, donchs, que, l' estapeletxada més forta anava essent, lo riu més crescut, quant passaren nostres murs las azemblas (1) que rebudas foren còm un fill per una mare á qui l' a-

(1) Segons Toreno 2000, guardats per 400 infants y 200 cavalls.

nyorament li hagués axugadas las fonts de las llágrimas. De la gent que fins á Girona las habian accompanyadas, romangueren en la ciutat pera fer lo siti 3,287 (2) homes, entornantse los restans la diada del 3, fent cascú sa vía; lo general Conde cap á Hostalrich, y vers Olot D. Joaquin Blake.

Ay! la sort se nos era mostrada molt carinyosa, pero las viandas dutas sòls poden allargar fins quinze dias. Y després ¿cóm 'u farem?— Bé hi haurá prou cavalls y ratas; y á més: ¿quí dupta y desmaya quant en mitx la negror de sa desventura, li brilla sòls un estelet d' esperança?

Parlém ara de las duas surtidas fetas en esta matexa diada del 1 de setembre.

La primera habia per fi, nò sòls distraure al enemich perque 'ls del convoy reposadament poguessen fer vía, més sobre tot, lo de retornar als molins fariners de la ciutat l' aygua, que ja des de 'l comens del Siti nos habia 'l gavatx trencada, ab lo qual greument sentirnos feya la falla de farina, mal que no us aponderaré per anit, puix á la darrería de la rondalla... ay! de l' Historia, haureu de sentir. Guardem tristesa pera llavors, y feuse un carrech de la bona rahó d' aytal surtida, que malaventuradament no exí còm al començ la bona sort feya esperarnos. Còm de fet: tot just los *çapadors* començada habian l' obra, quant exí de per aquella espessor de boschs una farum de cavalleria é infanteria gavatxa, que nos apressá qualcuna gent á la retirada que forçosament s' hagué d' empendre, y dich forçosament, no sòls per lo curt nombre dels nostres al costat del d' ells, més perque l' obra aventurada era més arrivola de lo pensat, car las plujas havian feta la seua, axorrencant molta terra, y axarrahint en molts paratges la mare de la riera ó rech del molí. (3)

No sé si 'us sò ja dit, penso que nó, que se n' era passat lo general Saynt-Cyr á Fornells, y que nostre bon patrici Llauder senyorat s' havia de l' Hermita dels Àngels, mentre lo brau O' Donell escomés habia la posició de Brunyola, distrahent axis part de las forças enemigas, quant hagué lloch la segona surtida.

L' intent fou saber las gents que lo gavatx tenia á Monjuich. D' exa surtida no 'us faré detallada historia, car no té molt de nota-

(2) Esta xifra es treta d' En Toreno : En Nieto diu 2.909.

(3) Entre dits presoners hi hagué tres personas de l' art de medicina, qui á órdes de llur segon ajudant, exiren á practicar lo servey.

ble, y 'm reca lo temps que 'ns mancaria per' explicar un xich llargament, còm se merexen altrás cosas.

Las pus dolorosas eran veure còm l' enemich semblant anava baterias, millorant murallots, camins y demes obras necessarias d' atach y defensa; y foguejant ab pluja menuda de metralla nostres murs, principalment per l' endret de Santa Lluçia, Sant Cristófol y quartels d' Alemanys, á fi y efecte de que las runas matexas fessen lleu l' entrada per las *bretxas*. Las murallas son flacas y no 'u poden resistir sanceras: van axamplantse mès, á costa de tóts los mals que als gavaits podem fer des de la Seu, Sarracinas y Torre Gironella y ab quanta fusellería avinent no es foguejarlos. Axís alcançarem que l' enemich, tòt y sa gran artillería, no pogués assaltar la Plaça fins lo dia 19 per esser llavors prou engrandidas nostras *bretxas*.

Exa via feyan las cosas, habent arriuat los esforçats Clarós y Rovira l' un á S. Medi y prés l' altra á Montagut, y altre general francès, Jouba, habia, com diem, pagat lo pa en un regoneixement fet á la marge esquerra del Ter, hont col·locat s' habia nostre general Blake. — Empero còm moltas de las cosas que 'us dich no se sabian cada jorn y per tothom ab l' orde que jo 'us las conto y que 's saberen finit lo Sili, no 'ns podian escalfar las sanchis còm 'u hagueren fet tot seguit sabudas.

Contantvos ara l' altra surtida del dia 15, tindré dit lo que recordo sobresurt mès d' aquex setembre fins á la diada de l' assalt, qu' es entre tot, còm la montanya de la mare de Dèu del Mon al costat de las que li fan veynat. — La surtida de que us parlaré altra fi no tenia que desventajar á l' enemich de per certs endrets, y passar temps pera ben amanirnos dintre las murallas. — Empero ja que 'm vè á la memoria, diem que 'ls gavaits habian la diada del 6 recobrat lo santuari de Nostra Reyna dels Angels, passant á mata y degolla llurs defensors, de que sols se lliuraren tres oficials y lo comandant Llauder, qui s' escorregué per una finestra. — Anem ara de dret á la surtida, que, per si 'm passava per alt, costanos quaranta tres ferits. D' ella sí que puch ben recordarmen, y aquexa mica de ratlla del front me guardarà de mentir.

Triada la colla de cada cos de guarnició y d' altres que volenteros oferiren llurs vidas, nos aplegarem á la plaça del Vi, hont se 'ns feu un parlament, dientnos lo projecte nostre gefe D. Blay de Four-nás, de quals virtuts mès d' una volta 'm lleuré parlarvos. — Lo in-

tent era anar dretament contra los canons enemichs y clavarlos y malmetrelos tant que poguessem. Cascú 's posa la ma al cor, y no es hu sol á qui los glatits fassan duptarlo. Formats en batallas ordenadas, y feta una estona d' espera, y provehits de claus, martells y arreus de foch, desfilam en bon orde y decidits á Sant Pere: trobam lo portal de França (còm se 'n diu ara, ó de Santa Maria com també se 'n deya alashoras) aparedat, mès en un dient de « crech en un Deu » franquejam lo pas. Pres un xich de punt á la plaçeta de dit Sant, nos foragitam per Pedret, afanyosos, llestos còm si talment haguessem álas als peus; tant llestos, que 'ls gavaits, còm qui va desensopintse d' un llarch sò, veuhen fet força mal, tot donantsen l' excusa. Ja sobre sí, alló, alló fou axam de balas que per devant, derrera y entorn nos sentirem; pero ja es dada l' espenta y... ¿qui atura al Ter quant s' ix de mare? — Menyspreant tot perill, nos pujam per las baterias, clavant y malposant canons y cruenyas á que nostras mans arriuan.

— Jo no sé d' hont us exia la forrolla. — interrompé 'N Joan, sens esment de que ho feya.

Y no sentintlo l' acafarat Xacó:

— No 'n teniam tantas — proseguí — còm n' hageram pogudas aprofitar, puix altras per mala sort, á fer mal no vinguerèn, y lo gavatx prest nos dispersá ab crescuts reforços. Per ço digué lo gran coronel irlandés Marshal ó Marshall, que no li ve á una lletra (4): « gran victoria hem perduda. » ¡Quins ditxós tant gays tenia! A l' hora de la mort... mès ja me 'n recordaré ans de gayre, quant 'us contia l' assalt que li costá la vida. — Al parlarvos de l' aplech que á la plaça del Vi ferem, preparant la surtida, déyavos que á ningú son cor li digué de nó: mès ay! las obras desmentiren algunas confianças, puix al retorn s' incorporaren á nostras filas certs dels qui s' habian compromosos á venir. La veritat per planyívola que sia, s' ha de dir, qu' es mitja mentida callarla quant se sap.

Exa fou la surtida de que tant s' es parlat, y que á molts nos serví d' assatx pera las penas y treballs que habiam de testificar y sufrir quatre jorns després, en lo may prou renombrat de l' assalt.

— Ja s' es finit? — preguntá En Sisó y ab ell la muda curiositat de tot lo rotillo.

— Axó pla. — respongué Mossen Pau.

(4) En Nieto diu Marshal; En Toreno Marshall.

—Paciencia *et non grunyatis* que deya lo gat á la rata. Nos trobam á mitja mesada, y ans d' empendrerla avant, haurem de fer cóm á la plaçeta, un xich de repós, puix sò dit ja molt, y lo que manca se porta un' engruna de cavilament, car es braument *embolicadot* y la febra ab que practicat fou no 'ns dava lloch á pensarhi, y lo que no feu llavors be 'm cal ferho ara, que son passats més de sexanta anys: si ha d' anar lo menys malament que jo puga l' Historia que tant devotament escoltau, tant devotament, que, si la veritat de sí ja no s' ho merexia, fóra prou vostra *devoció* pera que jo m' esforças á ben contarla.»

La present vetlla s' habia ajustada á la llar més gent que pas las altrás, y d' ella, cascú reposá á sa manera: qui rahonantse tot bax ab lo vehí de lo sentit; pero cóm era tant bax, bax, dirto no puch, lector meu, si alabavan ó 's burlavan del pobre vellet, que ni lo respecte á las personas tapa sovint la boca á la maledicencia;—altre s' entretenia esparpillant lo foch, que sol esser bon arbitre pera ben assentar las cosas dins la memoria;—altre contava algun cas d' armas qu' ell habia presenciat, qual recort li habia dut los d' En Xacó; esperant tots lo seguiment de l' Historia, qu' ell feu poch més ó manco cóm veureu.

«—Dels escarments nax discreta sabiesa, y lo gavatx que tants n' habia tastats á Monjuich, segons entenguereu nits passadas, fos per lo rosech de conciencia que habian de darli las condempnadas malvestats que feya, ó bé, y ço fa millor cara, per' estalbiarse sanch que ja 's debia sentirse regalar de las venas, remetenos un parlamentari la tarde del dia 18, bandera blanca al ayre, mostrant desitxs d' aveniment y treva, parlant tractaments de rendició de la Plaça. Empero exa 's feu la desentesa veyent lo parlamentari atansarse ab altres oficials. Aquella bandera blanca era ovirada, si fa no fa, cóm un nuvolet del cel, que no fa ni mal ni bè; y, seguint la comparança, axis cóm al nuvolet una ventada lo porta y altra se l' enmena, feu retirar la missatgeria una descárrega que las torres de Condestable y Gironella li endreçaren. Açó, després de fet lo qu' en las primeras vetllas 'us diguí 's feu sempre, ço es, tornantloshi á dir, cóm á dir se torna la resposta de las cançons, nostra ferma resolució de no voler tenir ab ells cap mena de tracte. Ells prou s' explicavan; y de per açí y de per allá, xarrotejavan las rahons que los hi venian; més un hom es tant dur per' entendre la recoquillada parla qu' ells parlan!...

—Nom de tots los diables, quant lo missatger arrivá al *fosso* del Cas-

tell á contárloshi nostra ben rebuda, minyonets de Dèu, alló, alló fou veure l' ira ab que nos foguejá las murallas engrandintnos las *bret-xas* que hi teníam.—A la tarde (y açó fou sabut apres) feren venir ingeniers á guaytárselas y convingueren l' assalt per l' endemá.

Còm de fet succehí.—Dos quarts de quatre acabayan de caure, quant arrivá al general la nova de que 'ls enemichs resoltament venian per aquells clots de S. Daniel y demés contorns. Al saberho, tòts nosaltres nos miravam, còm volentnos dir, si ja francament no 'ns ho deyam; « nó 'u esperas, nó, ab mes dalé que jo; no frisas tant per' ensangrentar nostres murs, no escoltas còm jo tant forta la veu de nostra Patria. » Mentre tant, ells anavan acostantse, acostantse còm un esbart de corps. Empero nostre brau governador, arrosantse d' espatllas á tot advertiment que se li feya, miravals venir reposat, fret, test y ab una rialleta al llabi semblant al arch de S. Martí, qu' exís no després, còm deuria, mès ans dels llamps, de las tronadas y la pluja. De cos lo general no es tant alt com molts de nosaltres, pero s' ánima 's pert per entre 'ls núvols, y còm l' áliga reyal, damunt de tots nosaltres bat las alas.—Mireulos als gavaits: vuyt mil homes, arrengrerats en quatre columnas de dos mil, enlluernan la vista ab lo pampalluguetx que fa la claror cayguent sobre las armas; guayteulos; ara semblan quatre llencas d' una gran riuada. Mès nostre cor no s' esglaya, nó: lo bon orde en tot fa presentirnos victoria.

Ja es vinguda l' hora, ja 'ls tenim açí: escolteu. Lo repich de las campanas, l' espinguet de las trompetas, lo tro dels tabals y 'l brugit de las descárregas barréjanse còm las fressas de la tempesta. No eran ells cobarts, nó; si ho fossen estats, perquè nos haguera dat á naltres Dèu la valentia?—Còm un bufarut de tramontana, tot dèu vivent se llança á las murallas, puix ja qualques enemichs arrivats son al quartel dels Alemanys. Vers ells volan nostres valents del regiment d' Ultonia, y hu per hu morts hagueren los francesos, á no enrunarlos una paret qu' enderrocá l' artillería gavatxa. Empero qué hi fa? Pensat fredament, apar que la mort dels braus hauria de desco-ratjar als qui 'ls environan, mès axó no es axó: la mort d' aquells valents soterrats, fou còm un encís que 'ns dugué á la lluyta, á las proesas. Cert á rafé, ab la llum del sòl semblava devallarnos l' ardidesa, que jo, al mirarme, creus me feya de la grandor de mon esprit. ¡Perdoneu: passavan ensemps tantas cosas, que temps me manca pera contarlas!—Altra columna escomet per duas voltas lo por-

tell fet á la part de Santa Lluçia y duas voltas n' es represa per aquell irlandés En Rodolph Marshall, per aquell cor gran, que tant encen nostre menyspreu de la vida, quant al pérdrela ell, ferit de mort, esclama:—« no 'm dol, ans m' alegra, morir per tal causa y per tant valent poble. »—Tres columnas més passan tòt vora Galligans per' atacar als de Sarracinas, més també n' han de fugir.—Duas més... (ca! si semblan axamanarse!) duas columnas més, dich, atacan las fortalesas d' Alemanys y S. Cristophol: pobrets! no deuen saber lo nom de D. Blay Fournás qui comana la defensa; y que, si per alguna estona assentarhi poden lo peu, amatents serán los regiments d' Ultonia y Borbon pera tornar á fer ben catalans... ay! ben espanyols, aquells endrets.—Nafrat cau D. Salustiá Girona, á qui si altre no, l' haguera envalentit lo nom que duya, y digne del lloch que buyt ha jaquit se fa D. Carles Beramendi, sens que valga als gavatxs l' ajocarse pera lliurarse de nostr' enardiment: bombas, magranas, sachs de foch, pedras, tòt los hi cau damunt, y morir de una mort ó altra poch li fa; lo que cal es que morían.—Qui no ha vist alló no sap qu' es ver' alegría, que fins terra y cel apar que 'n senten al contemplarnos. Alló, alló es remanament de gent cridant y bagolejant, ells còm á famolenca lloparada, y nosaltres... nosaltres còm á febreros lleons, que perque siam còm ells, deu portarlos l' escut d' armas de l' Espanya (5).

—¡ Y jo que no hi era, oncle Xacó—barbotegá En Sisonet.

Ja te 'n pots playner, bordegás, válgam Sant Narcís, gloriós! La fam, la miseria, tot 'u oblida tothom á cuyta corrent vers las mural·las. Farsidas son de gent, y no empassegan hu ab altre, dónas, ni homes, paysans ni soldats, axís com pèl cel no 's fa nosa hu al altre cap estel dels cents y milés que hi campan. Cascú verament sembla haber un dit al cor que li signia los paratges en que mester es; y en tant, nostre General ho reviscola anant de cá y de llá com lleugera oraneta á qui la vista no pot seguir. Per tot, per tot arreu d' en mitx d' aquells baluerns fa sobrexir N' Alvarez la sua veu; y si algú, còm dias passats, li pregunta hont se retirará: « *al cementir* » li

(5) L' onclat s' oblida de mencionar d' una manera especial al segon comandant de las *bretxas* d' Alemanys D. Marian Tur, qui, veient que un oficial francés atravessar intentava lo pas del quartel antich del novell, aná á oposárseli; més, no poguent, per rahó de las vigas y altres runas, s' apedregaren, fins que l' enemich fou mort d' una escopetada per un valent dels nostres. (Minali).

respon. Be ho pot fer qui insulta la mort, no escoltant avisos dels qui temen més la seua que la llur. ¡Tant y tant gran es lo coratje que l' alena! — Vensudas son tantost, còm prest ho serán las altrás duas, las columnas que assaltat han lo fort del Calvari y atacat lo *reducto* del *Capítol* y lo portal del *Socós*, més encara dura aquell carriquetx d' ossamentas, per damunt las quals debades los enemichs s' enfilan; encara vermellejan las ragueras de sanch;... tots som germans, ja ho sé; pero un hom tè un arrel de fera. — Encara avuy, al contarho, sento embriacarme ab aquella sanch; encara còm més ne veig, més 'u oblidó tot, fins lo nom de cristiá que duch. Ay! mentida sembla que sian las matexas que senten aytals goits las ánimas que s' alegran ab las bonas obras!... — Y perque vejau si parlo ab cor sancer, sapiau que grans esforços de flaqueza 'm costava retenir las llágrimas dins dels ulls, quant, haguda la victoria, fredament guaytava tantas dotzenas de cadávres entristint l' herba del sol. ¡Quantas esperanças de mare estrijoladas! ¡quanta racança de fills y enamorats dada al desesper ab la mort d' aquella gent! ¡Quantas vidas tal volta sacrificadas á un home, á un sol home foll d' ambició!... No habia de doldrese d' açó y de molt més, qui plorava llágrima viva per la mort d' un cunyat, pèl desconhort ab tanta rahó tingut per una dolça germana, y per la pérdua de tans bons amichs!... Valgué més, empero, una cosa qu' altra, y quant Dèu la permeté... Tornem, tornem á lo poch que 'm resta ja de l' assalt pera contarvos; de l' assalt que... poseuhi força esment pera recordarho: fou donat la diada del **DINOU DE SETEMBRE.**

— Dinou de setembre. — repetí cada circumstant, per' assegurar bè la recordança.

— Tres horas feya ja — prosseguí l' historiador — que durava; y si algú sentiaſe llassat era ab un llassament d' aquells de que nos dol reposar pera no sentirnosne. Empero nostra gloria es ja cumplerta, y al trárens la pòls y sanch y aconduhirnos las feridas, nos miravam altra volta uns als altres, com dientnos: — « jo 'u voldria veure còm 'u has fet millor que jo. » — Axis se fóra termenada tant gran feta, si la pietat no aconsellás lliurar alguns de nostres ferits, qui, fora muralla, estesos bregavan ab la dolor de llurs feridas. Més ay, negra desventura la nostra! lliurarlos no 'ns jaquí lo foch que des de per aquells murallots feren á nostra desarmada partida los francesos. Per ço, entr' altres, de tenir hagerem l' esgarrifança de veure

morir á un pobr' alemany qui per vint horas mortals... (prou feyna ho gosa dir la boca!) per vint horas mortals agonitzá fins á morir.

— Quin mal esperit guiava á n' aquella brivalla! — Digué 'N Joan, fent cruxir las dents.

— Ja ho ha dit prou l' oncle — opiná Mossen Pau — lo de la cega ambició.

— Un mal esperit — continuá lo bon vell — que los hi costá prop de dos mil homes entre grossos y xichs, mentre que la defensa de nostres drets, valguenos á nosaltres, nò la mort, mès la vida eterna y gloriosa de tres ó quatre cents, entr' ells algunas donas, qui mostraren no esserho tant de cor còm de cara.

Ab tot açó, digueu ara: ¿qué pagariau, qué donariau per cada ferida de las que d' aquella diada porto?... Ho dich ab tant' ánima còm Déu m' ha dada: si per quelcom m' entristex lo pensament de la mort es per pensar que ab ella, s' han de perdre tantas feridas.

— Temeu per las de l' ánima, Xacó; — consolá Mossen Pau al afadigat *veterano* — que Nostre Senyor ray, mester no ha semblants penyoras de virtuts.

— Ja ho sé, gracias á Dèu, ja ho sé — contestá l' agrahit Xacó. — y á mès restanm' encara bons companyons, qui trauhen la cara per mí en l' aniversari que 's fa cad' anyada á Girona; y quant ells manquian, ja vindrán fills y nets que me las agraheſcan com á tots. (6) »

Y fent una estoneta de silenci, afegí com pera justificarse:

— Ja sabeu que no solo envanirme massa; y per tant, quant só dit lo dit, es perque mon orgull... ó lo que 'n vullau dirne; apar que ja 'l vol lo cel. ¿No fa, senyor Rector?

— Certament; car persona que no s' hi haja trobada capaça es de fervos la merescuda justicia.

— ¡Pobre de qui me la disputás, si jo era com En Xacó! — opiná En Joan, ab un de tants esclats de son incurable mal. — Lo recort de mi solsmement, fórali ja de prou cástich al altre món. Y nó per lo poch ó molt que de la gloria pogués pertocarme, (que axó, còm tot lo

(6) L' aniversari consistex en anar lo excel·lentisim ajuntament seguit dels *veteranos* fins á S. Feliu, en qual plaça se fan salves ó descárregas per la tropa, y en qual esglesia s' axeca un túmol, que recorda las pus memorables fetas dels sitis, y 's pronuncia una oració funebre á ellas refent. — Entr' otras cosas, recordam sempre á hu dels *veteranos*, qui va barbo-tegant, sino eridant, pel camí: «¡jo, jo só qui tirava!; aquexos altres (referintse als qui li fan costat) sols feyan cartuxos» — rasgo d' orgull qu' entornex en compte d' indignar, còm en boca d' altr' home faria.

que diu á un hom faria de bon condonar) més per Girona,... per Catalunya, per Espanya... per Sant Narcís matex fóra per qui 'm doldria.

— Donchs á mi per tot ensemps, jo 't floch! — digné 'N Siset.

— Bè, tu ets menut encara, fillet meu.

— Qué voleu que 'us diga, nostr' amo — aventurá hu de la rodona — petit ó gran m' apar no va del tot desviat. »

Y anava En Joan á replicar còm solía, quant intervenint lo prudent senyor Rector digné:

« — Los homes han més ò menys generositat, y còm aytal virtut ni sap ni enténdrela pot la maynadeta; per ço ha dit lo que ha dit En Joan. Ara, á tú, Jordi, tampoch te manca rahó, que cascú tè dret á lo qu' es seu, y bona la faríam si axis no fos.

— Bona la farem — digué ab ayre de bulla En Xacó. — bona la farem si vosté, Mossen Pau, fa durar gayre lo sermó: haurem de dir lo sant Rosari y deixar l' historia en mal estat.

— Teniu rahó, teniu rahó de sobras. — Respongué riallerament lo capellá, fent signe á tots de que callassen, lo qual complert seguí l' *arrondallada* historia en los següents mots:

— L' acció de guerra ja es pasada: ara las lleys de la rahó bè semblan demanar repos; la gaubança brolla en totas las personas victoriosas, y fins en las abatudas migra pera sortir' hi; no hi ha un pam de terra en nostres murs senyat de deshonra; lo sol de pau bé apar hauria de véurese, més que fos per en mitx de nuvoladas. Las altras vegadas cessaren los gavaits quant Girona los hi doná una prova com la d' avuy; mes ay! que los gavaits tenen un general prou arriat per' esclamar: « — convertirém lo siti en bloquetx, y lo que no pot la metralla, bé ho podrán fam, fret y febras. » — Massa rahó tens, cor enferehit, massa rahó prova tens la falla de repòs fins pera qui tant y tant n' es esmarçat per murs y forts, per carrers y plaças, per quartels y per esglesias y per tot arreu. Ni sols ab un xarrup de ví pot apagar la set cap de nosaltres... ¡ Dèu mèu, Dèu mèu! encara més treballs, y l' ullada nostra no sap ficarse pèls contorns de la ciutat, ni pot escoltar l' orella l' amenaçanta veu ab que li parlan... Mès que párlan, ¿qué hi fa? altra veu apagará la llur dientnos: — « la mort de vostres germans 'us confortará pera seguir la gran obra en que vostra sanch heu empenyada! » Y aqueixa veu s' haguera anat estenent còm las tronadas, si ja la fam no hagués estada prou pera

fernos oblidar tota repugnança vers las viandas ab que haguessem d' assaciarnos, y ja des d' ara pas tant còm volgut hageram.

Passem anit en l' ayre per aquexas miserias, puix bè massa nos lleurá rebejárnoshi en las vinentas vetlladas. Diem sòls que las bonas carns, vull dir, las que nos alimentam yuy dia, eran del tot consumidas, salvat algun bossí de porch, que gentilmente donaren al Hospital algunas bonas casas. Y còm nó, ¿si los aliments que al començ del Siti teniam, podian allargar sòls y á tot estirar á quatre messos, y 'n feya ja cinch que nostres mals enfellonintse anavan?— A las darrerias d' esta mesada de setembre fou, donchs, quant lo gloriós Alvarez enginyá començar l' us de la carn de cavall, pera qual intent ohí parer dels deguts senyors metges, que, essentli favorable, prest sortejárense, sens diferencias de personas, las casas, quals cavalls habian d' esser las primeras víctimas. ¡Pobres bestias! fins ellas pagaren nostra penuria, torçántlashi l' us pera que criadas foren!

Açó succehia lo 27 de setembre, còm véurese pot pèls llibres que de nostre Siti parlan.

D' açí en avant tot se muda còm de dia á nit. Pèls hospitals y carnicerías altre mena de carn menjívola no 's veu que la que 'us sò dita, la qual per aliment sá que donguia, per més que la falla d' altra fassa ben-volerla, no pot fer tant profit á tothom, còm no cal explicarho. Empero fins benehiám la nosaltres, car sens ella hageram fet lo camí de més de quatre (sobre tòt de la pobressalla), puix las malalties més verinosas sentirse feyan còm pedregada que son. No 'us parlaré de totas ellas, que ni jo ni vosaltres hi som entesos: basta dirvos que n' hi habian que dexavan per tota la pell uns pichs negrosos; que las feridas se pudrian; que lo mal del vòmit era cada jorn pus estés, y ensemps la bojería entre la jent adolorida de la testa.

Y tot açó, que us esgarrifa, es sòls la broma que comença á ennegrir lo cel.

Exiu ara lo cap en finestra, contempleu l' estelada, y 'us sobreullirà magestuosament l' omnipotença de Dèu que la sosté, còm nos sostingué á nosaltres.

VETLLADA SESTA.

Mes d' Octubre.

« Moltes cases son tancades
Dels uns morts, d' altres qu' han fuyt,
Y l' herba del cementiri
Per carres y plasses surt.»

M. AGUILÓ.

«—Axis, atía bè la llar, Jordi; nò mancará llenya pera la *rondalla*, qu' ha d' esser curta; atía, que lo foch may diu prou, y apar no esser ben content fins que ha consumida la llenya del entorn; atía, que tothom puga ben escalfarse; atía bé, còm 'u feyam nosaltres per Girona, pera que no refredás á ningú la fredor de l' agonia. Atanseus' hi atanseus' hi bè tots, per si pietat de mala lley escórrese volia en vostres cors... ¿voleu dir, donas, que no us en mancará pera...

—Conteu, conteu—respongueren resoltament duas que se n' habian ajustadas.—Diu qu' en lo Siti també n' hi surtan, y las volem veure.

—Anem, bè—parlá En Joan—mès que la llengua 'us sia en repos.

—Ellas se guardarán—digué Mossen Pau—de voler esser manco qu' En Sisó.

—Grans mercés.—Respongué lo noyet ab triomphant ullada á las donas, qui callaren, qual *sacrifici* degudament fou estimat, començant l' oncle Xacó:

—Ja que avuy tenim donas á la rodona, que digan ellas: ¿vos veuriau capaças d' aponderar prou bè la racaça ab que 'us veneu lo gra, que tanta suor vos ha costada d' espigolar? ¿No fa que á voltas

plorariau, si gosasseu, pensant que vostra espigolada farà pila ab lo que no ha costat ni un terç d' arreplegar? — Aquí teniu, bona ó dolenta, una comparança de lo que ja 'ns succehia al començ del mes d' octubre. Tants treballs y penas significavan las cosas servadas, que al pensar habia de ferlas llur la gavatxeria, se 'ns nuava lo cor, y esbargiam aytal pensa, resolts á morir ans de veurho. ¿Qué us diré? No hi ha mals, per greus que sian, que no tingan poch ó molt de goig, quant no se 'n fuig l' esperança; y nosaltres debades lluytavam pera tenirne: l' esperança fugia esporuguida, còm coloma del esparver. ¿Vos maravella açó? Donchs mès nos corsecava á nosaltres veure la rahó ab que alguns desesperançats sobre sí mateixos s' esforçavan pera mantenir fermesa, ¿Y ab quin dret podiam precisarlos á tenirne, si una á una allunyarse veyan las prendas mès aymadas; si, una á una, las confianças pus aconhortadoras s' anavan fonent, fonent, còm boyra qu' eran? — L' un s' acostava al altre, y gran sort era, si s' amaynavan las penas de cascú contántselas. Per carrers y plaças se sentian crits y gemechs, y 's veyan las pus amargantas miserias. Fills, que vanament mostravan á llurs mares tanta tendror que podian; mares y esposos demanant fortalesa á Dèu; y no hu sòl, pero mès de quatre morts de fam.

Y á tanta malura lo zel del Governador y la Junta no hi abastavan. Ab lo nou general, dit Augereau, qui arrivá als francesos, vinguerenloshi novas forças, y per tant, nous dols pera nosaltres ab l' estrenyament del Siti. Per altre cantó, lo mateix mal esperit (Dèu me valga) hagué d' inspirárlas l' arbitre de posar pèls camins de vinguada cans lladrayres y cordas de través ab esquellas y altres fòtils pera que fressejás la poca gent qui anar y venir podia, y, escarmentada, no repetís l' intent. — Veus aquí, còm á mitjan mesada la pobra deu romangué tantost ben axuta, y veus aquí ara còm tants de mals s' engrandiren ab la mala resulta del intent que á sentir anau, y 'us provará ment pèl coll, qui d' açí en avant ciutat ne diu y nó cementiri de Girona. — Y perquè vejau la rahó ab que parlo, considereu que bèn trist profit nos esdevenia de las victorias que nostres germans lluny de Girona alcançavan ó alcançar devian. ¿Qué 'n treyam, sinó ben poch, de que 'N Llobera ab los seus encalcás als gavaits fins á llurs campaments mateixos? ¿Qué, de que 'N Odonell regás de sach gavatxa los endrets per hont passava? ¿Qué, de que 'N Milans, valentse dèl enginy de fer posar als seus la camisa sus

las calças pera distingirlos de l' enemich, de bella nit batallás y vencés als francesos? Tot lo qu' açò podia darnos era dalé, y dalé no 'n mancava á qui era bó y sá.—La feta de que 'us parlava nos costá gran tristor, no sòls perqu' exí fallida, mès perque ja 'ns la veyam segura; perque 'ns fugí de la boca la mel qual dolçor començavam á llabiejar.—Quatre mil duros que 'l general Blake nos habia enviats acabavan d' esser consumits, tant depressa com 'u será eix bruquet que tiro al foch, quant s' estengué per la ciutat la nova de que 'ns venia un convoy. Mès axó era tanta fortuna, que còm qui somnia sabent que ho fá, nosaltres creyam verament que somniavam; mès cartas de personas acreditadas nos mostraren que eram desperts. Y encara que no fossen las cartas, era bè prou l' á grat scient engan-yarnos, pera amanyagar nostr' engany. Empero nó, nó: son los ulls de la cara, nó de la fantasía, los qui miran nostre desitjat conhort, los qui fan que la pensa follament se desencadenia. Y cosa còm aqueixa bè 'us haurá prou passada á tots vosaltres. Si teniu una pena, y sòls ovirau un remey que 'us l' ha de matar del tòt, ja no seriau contents ab no patirla, mès 'us rebejau per avant ab las alegranças que, curats del tot, heu de sentir. Axís nosaltres, creyant induptable bon socós, nos resquitavam de lo suferit fins llavors, fantasiant; aparellant batal-las, nombrant generals, divisions, projectes d' atach, armas, balas y victoria complerta. A fins la meua germana (y lo que dich d' ella dich de totas las donas) á fins ella (Dèu li perdó) se penedia de las llágrimas tant justament derramadas per la mort de son marit y per lo rezel de la mia.

—Ho veus?—li feya jo mentre après de qualque foguetx veyam devallar montanya avall dels Àngels alguns bagatges.—Y ella, sens dexarme finir, penedida, com só dit, de son dupte:

—Perdónam, germá meu;—m' interrompia—mès hem patit tant fins ara que...—m' anava dient prenentme las paraulas de la boca;—mira: menen presoners; guayta: han calat foch en la host gavatxa... las flamas s' estenen... y ells fugen, ¡traidors de mala lley! bè será pitjor lo foch del infern.—Dèu del cel! y son certas sèmb-lants veritats? Dígasmè, germá meu del meu cor; dígasmè que no 'm fa parlar la febra.—Y açò dient, me mirava fit á fit, m' estrenyia de mans, me besava lo front, y semblava no tenir prou fasomías per' es-bargirhi gaubança. Y jo... jo tal me feya, no sabent tornar en mí d' alegria. La contemplava á ella, y còm ella 'm passava la ma pèls

ulls, y no sabia qué ferme: volia parlar, y volia callar ensemps y capir no podia com mon cor, tant empedernit per la dolor, sabés sentir tanta ditxa. Aquella fumarola y aquell brugit p' en mitx del qual nostra gent venia, m' embriagaba. ¿Y qué 'us contaré de quant los vegerem entrar gentils y ayrosos pèl portal de l' Areny? Dèu me perdó, Senyor: aixís Vos debiau esser rebut aquell temps la diada del Ram.—Ja 'ls tenim á la plaça de las Cols... mès ay! aminveu, aminveu vostre goig: sòls han entradas unas 160 azemblas, col-loctantse après l' ardit general O' Donnell qui comanava, entre lo castell de Monjuich y fort de la Reyna Ana, mentre qu' en vá obrim nosaltres ulls y boca d' ansia afexugats, esguardant lo restant dels bagatges. Ni en palla ni en pòls se n' ovira cap d' altre, sens que d' un sopte pogam darnosne rahó.

—Valgam la Verge del Món! y vostre germana?—preguntá una dona de la llar.

—Ma germana, ja podeu pensar: s' esbojarraba miratme y esclamant: «—ay! qué pocas vegadas son malasaguanyadas las llágrimas, Santa Bárbara meua!»

—Y tenia rahó, forca.

—Be massa 'n tenia ella, puix las viandas que 'ns habian de resexir las forças, serviren, tantost arreu, pera fer pus cruels las del gavatx, salvantne ben pocas los traginers, qui fugiren ab llur bestia y los de l' escolta. ¿Heu vistas may més desitxas en mès pocas horas?—No cal que m' hi detinga: cascú de valtres pot considerar qu' axis còm ans tot eran plans de victorias, après... après tot eran ferestechs planys de desesper, tot esbotzaments de cors, malparlant de l' empresa, y un qu' altre renech,—es la vera veritat,—sobre de lo folla qu' habia estada la pensa dels qui proposaren l' entrada de res. ¿Sort que las desventuras ellas matexas ja escusan los pecats que 's menan!... Lo que som los homes: lo dia hú de setembre... mès ja veig que sospitau quant dir voldria, acompanyant aquella diada ab la present.

•Après de tot açó, còm en tota malaltia forta, se seguí lo que 'ls senyors metjes 'n diuhen *crisis*, ço es, aquell estat fexuch en que vida y mort lluytan que mès lluytan; y parlo de la vida y la mort, car essent tots còm desenterrats, clamavam: «que 's defensia la ciutat: enderrochs y ossamentas seran la millor crida pera l' esdevenidor.» Y axis, si las miserias no 'ns dexavan clucar pappellas, nos sentiam

l' ànima en braços d' àngels adormida. — Y exa fallera què 'us semblaria de canalleta si no 'n coneguesseu la causa, s' estenia y 's feya més y més gran ab lo nombrament de tinent general que á nostre Governador vingùe per aquellas diadas, (1) y ab un donatiu de 40,000 duros fet á las enviudadas y als orfens. (2) Ab l' una cosa 's donava justicia á la valentía, ab l' altra á la desventura, es á dir, á duas valentias; una que clamava ab forta veu: *quant no hi haja vianda menjarem fusta*; y altre qu' ab silenciosa resignació deya: *jo 't perdono, fam, si 'm matas*. — Quant m' hi paro, 'm faig creus de lo que passá ans de que 'l *sí* exís de nostres llabis. — Girona, Girona de mas entranyas, si tú no t' has guanyat lo títol d' INMORTAL, la virtut es pecat y abundó la miseria! — Anem avant. Vingudas los hi eran als enemichs més tropas y viandas de la part de Figueras (3) per un cantó y altres péls endrets de Darnius, essent abduas voltas braument malmenats per nostra maynada, mentre que, dins la ciutat, los pochos que fets habian escafinys de menjar carn de cavall, rata y tota mena d' animal fora d' ordinari us, ja 'n feyan ara llaminería, puix á fins exas carns mancavan. Cert. á fè mitjas ganas de plorar y mitjas de riure 'm dú lo pensarhi, còm me las feya lo trobarm' hi: las de plorar, per lo que tòts enteneu; y las de riure perquè may sò sabut fins vuy dia, lo nom d' una sola persona á qui matás lo fástich ó l' escrúpul. Los llafugas, llamenchs y llambruscas, què tots exos noms los hi venen còm l' anell al dit, ja 's donavan mal dels escandays qu' habian fets, tant més, quant perque no li xiulassen á l' orella, nostr' invicte Governador maná posar per cantonadas y papers públichs un bèn rahonat escrit, sobre d' axó, del entés senyor metje Nieto, que, ab lo bó que ja 'n habia dit un tal senyor Viader, també de la mateixa art, las bonas midas presas per N' Alvarez lligaren llenguas y taparen orelles còm la gent de bè desitjava.

Emperó no era solsment de carn nostra miseria: lo que nos acanyolia més de jorn en jorn, era la mala farina, puix per falla de moli

(1) Lo Diari qu' en la ciutat se publicava li dedicá las següents paraulas:

«El que ha conservado y sostenido esta Plaza en medio del desamparo aparente que nos afligía, el que con su ejemplo señalaba á cada uno su obligacion, el que en circunstancias tan críticas llenaba nuestro espíritu de confianza y de entusiasmo, el alma de la memorable defensa de Gerona, D. Mariano Alvarez (que nombre tan grato para España!) ha recibido la recompensa tan debida á su inapreciable mérito y servicios.» (Blanch).

(2) Ex donatiu lo feu l' assamblea de Carles III.

(3) Constava lo tot de 100 infants, 60 cavalls, 2 canons y 50 carros.

habiam de moldre 'l gra... es á dir moldre: esclafarlo ò xafarlo dins de cascos de bomba y morters de cuyna, ab pedras, balas ó lo que podiam. Ja sè perque somrieu; nostr' amo, y á fé s' ho merex pensar que la necessitat fassa bonas cosas fetas pèl dany; y açó 'us probará còm, per grossos que sian los dols, sempre, sempre (fins quant fuig l' esperança de remey en la vida) tenen un costat en qué pot llegirs' hi lo sant nom de Dèu.

Y quina rahò tè lo parenostre quant diu: *lo nostre pa de cada dia daunos, Senyor, lo dia d' avuy!* Lo que naltres menjavam no era pá: era un romesco de farina y segó y broça qu' á tothom desventrellava. Ay! qui vulla tenir vera basarda á l' infern que passia fam. La fam mena al cos, còm lo pecat á l' ánima, tòts los mals. Y bé: ¿quinas altrás podian esser las armas que 'ns fessen cedir? Quant es sols la pobressalla qui greument patex, lo folgament dels richs ho entramaga: mès quant tothom se sent ferit, llavors fóra ximble l' engany, y al estat del siti en que 'ns trobam, capellans y frares, soldats y paysans, richs y pobres, tothom 's planyia. Y ab los planys, s' abat per çò ningú? La meua, ni crech que cap historia recordia lo nom de cap; ab axó, callem lo d' alguns, qui, ab lo fet d'esser bèn oblidats, ja tenen prou castich; (4) y anem dient que cada dia s' anavan estenent las malalties per Girona, còm s' hi estenen los ayguats quant las tres ayguas s' hi barrejan (5): y axís còm als ayguats lo que 'ls costa es ficarse dins, que després sens pietat crexen y mes crexen, axís á nostras malalties, ja pèls hospitals lloch las hi mancava, (6) y 'ns mancavan ensemps los remeys pera curarlas. ¿Qué diré? ¿qué us aponderaré? A la ratlla de 300 (7) eran los malalts al termenar exa mesada d' octubre.

En tant esgarrafador punt las cosas, los gavaits, ab lo nou general apel-lat Augereau, construits habian dos *reductos* ab bona artilleria, pèls cims del Putx Blanch y de Sant Medi. Per nostre part, ans de lo que us contaré còm á fi de mesada, En Blake y N' O'Donnell habian hagut de retirarse de Brunyola l' un cap á Vich y de Santa Coloma l' altre, habent lluytat debades còm esforçat patrici y ha-

(4) Curiós es lo « Breve persuasivo contra el pernicioso escrúpulo de comer carnes saludables » qu' escrigué D. Joan Nieto, còm amaradas d' un agre-dolç están las paraulas ab que menysprea als *agonitzants* ó *erma-frodito-simios*. (Pág. 115.— Nota.)

(5) La referencia se fa al Ter, Onyá y Galligans.

(6) Sòls de la guarnició moriren en exa mesada 733.

(7) 298.

gut d' abandonar al gavatx la vila d' Hostalrich y las provisions que á nosaltres devian dúrsenos.—Est general O'Donnell es qui posará punt á la historia d' anit.—Vinguda era la diada de Sant Narcís:... axó, axó; esparpilla bè 'ls ulls, Sisonet, que may veurás un jorn en que ton Patró haja sigut més honrat.—Los gavaits, pera mostrarnos la gaubança que també 'n sentian, tirárennos lo 29 d' octubre, jorn en que ja sabeu s' escau... donchs nos bombejaren ab més d' un centenar de bombas que feren pujar al cel las ánimas de molts personas, qui malalts jeyan per l' Hospital Militar y Hospici, pera que poguessen dir á nostre Sant Patró l' arrelada voluntat que li portava sa filla Girona. Y lo Sant de nostre cor, còm devia alegrarse, veyent desde lo Paradís la professó que li feyam, sens may girarnos á guaytar d' ahont exia l' espeçor de balas que 'ns guerrejava, ni 'ns aturava l' esglay, veyent caure pél sol companys ó gent qualsevol de la professó. Las fressas dels tirs semblávannos talment galas que á nostre Generalissim fessen armas amigas.—Nó nó: jamay sant del cel ha rebuda devoció més tendra y pura que la nostra, en la diada que us só contat.—Parlantvos ara de la darrärenca feta, us diré, que N' O'Donnell ab sa valenta maynada, fort y ferm, còm lo cor que tenia, se mantingué, sens que pluja, fret, ni serena, ni la mateixa fam (que devallar los feya á l' Onyá pera cercar 'hi carn de mula) amaynar poguessen s' ardidesa. Un milè d' homes eran, y un milé se lliuraren d' una mort que 's tenia per tant segura còm lo tró après del llamp. Succelhi axis.—Avinentat ab lo general de que s' aprofitaria una d' aquellas nits, arrivá la suspirada. Empero ¡negre fat! ix la clara lluna, de quals raits segura es traydoría. Per fi s' apaga, y ab ella lo pantejar de aquell milé d' esforçats pits. Aparellats que son, van escoltantse còm la mateixa nit silenciosos. Arrivan devant de Sant Francisco de Paula, y, per mala sort, totá llur prudencia no pot estalviar lo foch que 'ls fan, alarmats, los qui dit *baluart* guardavan.

—Vos deheu enganyar, Xacó—observá bondadosament Mossen Pau.—No eran dels vostres los del baluart que dieu?»

Per un moment l' aplech contemplá á n' En Xacó qui ab aquell ayre majestuós qu' á despit de tota humilitat la consciencia dona:

«—Visca molts anys, senyor Rector—respongué—puix me fa lleu comptar lo que certament oblidat habia, y á dir, que, si ma Historia es tant pobra còm son historiayre, la voldria tant honrada còm ell, y que, si ab tòt no só ben fael, nó á la voluntat, més á l' oblidança

heu de fer cárrech. Y ara, anant á la pregunta, respondre dech que los nostres de Sant Francisco foguejaren llurs germans, per no tenir esment de l' empresa, (car se volgué menar á obra evitant fins la suspita), ni somniar podian que fossen de nostra gent las ombres que vegeren.»

Acó dit, somrigueren En Xacó y Mossen Pau, y prosseguí aquell. —Pera no assorollar la gavatxeria entera, N' O'Donnell escometé á l' arma blanca, vull dir, sense fer foch, als enemichs que topá, y, fets dos presoners, travessá mès de vinticinch camps, féntloshi sentir com sempre venjança (8).—Ay trists! també la prengué des de l' endemá l' avergonyit gavatx mès y mès forta, bombejantnos mès sovint y sorprenguentnos desde llavors totas las nits en que la foscor los afavoría. Si alcançá empero á voltas surpéndrenos, jamay lográ endinzarse en la ciutat, que, si á las malas, com diem, se mostra com se mostra, á las bonas, no es menys digne de sí mateixa, mantenint ferma resolució de no admetre parlamentarias. Y si la ciutat entera no fa cas d' exas, quant menys han de ferne nostras centinellas dels paperots que furtivament l' enemich fa caure 'n llurs mans, atiantlos á la infamia. Si no eran folls, ja veyeu que no hi eran ben bè tòts; y... anit, anit vinenta será que puga mostrarvos son arrel de follia.

Ja ho sabeu, donchs, y recordauho per demá: cap gavatx, fins ara, hi ha que puga envanirse d' haber parlat tractaments ab nosaltres, qui, si veyem foguejats los dos endrets de Castellá y La Bisbal per hont nos entravan cartas y propis, qué 'n fariam de voler rendirnos si no sabriam?»

Quehcunas cosetas mès podria dirte, lector, de la meua cullita, mès la mica de bona voluntat que 't suposo al bon onclet, no 't dexaria trobarhi plaher encara que fossen bonas. A mès, qu' alashoras la mesada no fóra curta com ha promés En Xacó, y jo m' guardaría pla bè de donar marso á qui tant m' estimá.

(8) « De tales empresas la de Bascara, el ataque y sitio de Gerona anterior al presente y de otras muchas tan venturosas como interesantes, en esta guerra y en la anterior de Francia, está tan llena la hoja de servicios del héroe, como su cuerpo de nobles cicatrices, resultantes de heridas que adquirió en el campo del honor para salvar la Patria; y sobre tales títulos está vinculada la justa aclamacion, la veneracion, afecto y ciega sumision que venturosamente le tributan hoy los pueblos Españoles que tienen depositada en él la esperanza de la Patria; y con tan justos motivos es, y será glorioso en la prosperidad el glorioso nombre del *Excelentísimo Señor Don Enrique O' Donell, hoy Capitan General del Ejército y Principado de Cataluña.* » (Nieto — Pág. 141.)

VETLLADA SÉPTIMA.

Mes de Novembre.

Dalt del cel

Dalt del cel tindrem posada

Dalt del cel

Cançó de SANTA MARGARIDA.

«—Quant jo era si fa no fa còm En Siset—comensá l' oncle Xacó—recordo que l' meu pobre pare tostemps me deya:—ab duas cosas has d' empleyar, sobre totas, los ulls que Dèu t' ha dats: en mirarte á tu mateix y mirar lo cel.—Exas paraulas que l' infantesa no 'm dexá pesar còm s' ho merexian, s' arrelaren, sens estudiarm' hi, tant en mon cor, que, des que 'ls anys m' aclariren un xich lo seny, quant me mir' ó guayto lo cel, penso tostemps en la rahó que 'l pare tenia. Mès quant poguí merescudament estimar dit conçell fou en los set mesos de siti y mès que en cap d' altre, en lo de novembre, que 'm cal avuy contarvos per mercé de Dèu, que en gloria tinga á mon pobre pare.

Guaytava jo lo cel y veyá... no us burleu de la totxeria que vaig á dir... veyá una falaguera veu que 'm cridava: « guáyta sovint, y no temias que ta cara fassa á ton esperit traydoria. » Açó sabut, ja no haureu per ergullosas del tot las alabanças que fins avuy se 'm son anadas de la boca, puix era lo cel qui m' feya mantenir pit coratjós, era lo cel qui semblava empenyerme sens que jo me 'n donás compte, era lo cel qui 'm guardava un pare, de qual bondat m' havia de fer digne, pera no anyorar pus sa companyia.

Axó sò cregut del cas dirvos ans d' entrar en la mesada , puix tantas y tant grans foren las miserias que succehiren , que jo matex *duptaria de mas veritats*, y per tant no sabia quina contesta fer á vostre dupte, si per avant no hagués fet aquell xich de sermó de que ben cert es no me 'n tindrà Mossen Pau gelosía.

Crech qu' en cap vetllada so esmentat lo nombre total dels que ns' assitiaren. Sapiau, donchs, que foren 35.000, trencats en duas divisions manada la una de 17.000 pèl general Verdier y de 18000 l' altre pèl general Saint-Cyr ; 35.000 homes, que valian, còm á guerrers, per 50.000 d' altres, puix habian après en lo millor estudi, qu' es l' esperiencia. Si l' esperiencia, empero, es gran mestra pera los jochs d' armas , ho es més encara pera los nobles sentits del cor, als qu' á fins la pérdua de batallas fa tostemp victoriosos. Las armas francesas habian estudiat per tota la grandor del mon tantost ; los cors gironins habian estudiat en las duas defensas de l' any vuyt qu' al gran siti precediren : ¿Qui devia abatrer á qui? No deu meravellar la contesta ; y , encara que per avant no la sabesseu, seria prou traydora la rialleta que fariau, sabent la rabiola de l' Emperador dels gavaits, cada volta que li comunicavan còm se n' anavan á fonç llurs falagueras esperanças. Y aytal no dich per sòl plaher de dirho, ni per sola suspita, més perque clarament cantá certa lletra endreçada al general Augereau: Y còm l' hom' esbargex la ira en lo pus granat que se li presenta, cridá 'N Napoleon á Paris al general Saint-Cyr; al pobr' home, qui no hi merexia culpa en que nosaltres no fossem cobarts. Ni may que fos succehit, que la ciutat s' haguera estalviada sanch per la causa que defensava y de que follament volian desencisarla los molts parlamentaris qui 'ns venian tractantnos... cert á rafè, tractantnos còm á maynadeta de quals determinis no 's pot hom refiar. Y ara no era axó lo més de planyer: lo pitjor eran los desplashers que silenciosament acoravan á nostre general, pèls plechs que, no alashoras , pero més tart saberem que rebia, y en que se li proposava l' admissió de tota convinença que demanás ab tal que fes entrega de la Plaça. ¡ Vils y baxos! Còm si demanassen al noble lleo qu' esgardifás los cadells per qui viu frisat!

Atacarnos de nit, aprofitarse dels paratjes débils, apressar lo consum de municions, atiar á nostras guardias al desertament ab papers de mala mena ó ab flayras de viandas ricament amanidas;—á la bon' hora de Dèu tòt; baldament alcançen que un qu' altre menyspreo lo

nom d' espanyol empassántselos; á la bona hora de Dèu, que al rebre ditas novas, ja hi haurá qui diga: *los cobarts no fan cap falla pera la defensa*. Mès tractar traydoria ab aquell á qui la Patria li santifica la boca posantli los mots qu' heu sentits!... Saber que 'ls gironins l' ayman còm los glatits dels llurs cors, còm á la pendent l' aygua, còm lo jorn al sol y posarli á tracte... Dèu me valga: un nin s' avergonyiria de fer lo que aquella gent feya.

Valeuvos d' altres medis, voto á nonças: aprofiteu las nits brunas per' acostarvos á las *bretxas*, ab milés d' homes. Ansiau escarments? ¿Sí? Donchs no us en mancará bon' almoyna. Teniu Monjuich; ¿no fa? Donchs nosaltres tenim murs y casas per' esser enderrocats, y carrers y plaças pera rebre 'nderrochs y braços pera fer malas parets en compte de casas! Tòt açó 's pot veure, y pera tòt açó un hom pot guaytar lo cel y mirars' á sí matex y no descoratjarse; mès... ¿qui s' aconhorta de donarho tòt quant se tem que l' Espanya ja 's rendex, que las cosas espanyolas anirán bè essent gavatxas?— Escampar enganys per aquèx terme per' aprofitarse del llassament de molts, dir que habian malmenats nostres eczercits, y tòt açó volér-nosho fer creure fins per nostra mateixa gent presa que 'ns enviava, rojas posa las galtas de contarho, quant mès de saberho alas horas.

—No 'us afexugueu Xacó; sia tòt per amor de Dèu, que, mès patí Ell, y no insultava ni sols menyspreava als assassins de la sua Santa vida.

—Si á fins ara no 'u so fet, senyor Rector, bè hauré prou d' esmenar ma falta ab la gran amor de Dèu y patria que hauré de remembrar, puix tan mester nos foren pera no esser abatuts per la dissort.

Còm en altra mesada, la fallida esperança de viandas vingué á agreujar la falla que 'n teniam.—D' Hostalrich era d' hont devia dúrnoslas D. Joaquim Blake; pero á mitjan camí fou fortament atacat, y 's retirá á Vich, dexant á Santa Coloma á N' O'Donell, qui no aprofitá sòs valents esforços, abandonant al enemich tòts los bagatges. Entrat après ex á Hostalrich, cruelment termená son triumph. Tanta desventura saberem la diada del 7, en que la fam feya tants de mals còm los que vaig á contarvos.

Sabeu ja, per lo que us diguí en altra vetllada, que nostra incomunicació ab tòt lo de fora Girona era tant gran, tantas las astucias ab

que 's privavan y escarmentavan las pocas entradas de quelcuna bona gent que venia á socorrer los parents ó amichs qu' en la Plaça tenia, qu' en exa mesada pasavan jorns y jorns sens que entrar pogués una trista persona.

Lo poch rossam que 'ns restava enjergarse no podia per la mura-lla, puix lo fogueix dels llochs avançats de la plana, los de Palau y de Montilibi tost l' en forallançavan. No habiam, per tant, lloch hon ferla pasturar, ni bri de res tantost pera mantenirlo. Trists de nosal-tres! y que bè diu lo ditxo que, « las bestias, fora l' enrahonar, son com las personas », puix llágrimas... y no llágrimas com se vulla, si-no ben amargantas, daba veure las famolencas bestias caxalajantse, rosegantse las crins y las serras unas á las altrás.

—Axò encen las sanchs—barbotejá lo *bon Jan*.

—Fa esglay de mort—esclamá En Sisonet.

—Y frisament d' anar á França y estrunyarho tòt,—digué hu de la rodona.

—Fa pensar ab lo que pot la Divinal Misericordia que ampara las bonas causas—opiná Mossen Pau girant l' ullada al cel y aba-xantla sus lo bon Xacó suau y amanyagadora com un raig de lluna.

—Ja ho veyeu—aná seguint l' historiador— las paraulas me tremolan per la boca... y açó qu' han de exirne pera contar glorias de nostra Terra. Y ab tòt, l' enemich demanava... ¿Cóm demanava? pre-gava tostemp parlamentarias. Afigureuvos si 'ns conexia, quant sa-bent l' estat de Girona aytalment feya! —Bè ho sabia, bè, que 'ns axarpavam lo pa dels dits; que mester eran centinellas per las flecas y forns; que ja no hi havia qui fes un gra d' almoyna, perquè riu avall la fam s' havia enmenadas las rentas dels qui podian ferla; bè sabia, bè, qu' esbojarrats de fam, nos n' entravam per las casas, per la sola suspita de trobarhi quelcom, baldament fos herba seca; qu' á fins lo menjar pèls oficials ferits era pres de las mans dels qui 'ls hi duyan desde là cuyna d' alguna casa á l' Hospital de Sant Martí. Bè sabian, bè, per si podian duptar encara, qu' eran menja finíssima que s' adinerava á 4 y 8 y 10 rals, gats y ratas y demés bestias que fastigujan la vista; que si may, per miracle del cel, nos entrava una gallina, baldament sentís, s' en pagava una dobla de quatre; que un parell de torts mitj passats, si no podrits, s' arribava á mercade- jar á un duro, que se n' davan tres y més d' un empollada de vi y prop d' un d' una trista lliura de pa. Bè sabian, bè, tòt açó 'ls as-

sitiadors, y ab tòt, planyivolment demanavan parlar tractaments; demañanlos, y sabian pèls pochs traydors cobarts nostres... es á dir, cobarts, diémloshi *folls*, qui se 'ns empassavan, que ben pochs eran los lliures de malaltía, que 'ns ajassavam y dormiam vestits, y qu' eram tots negres, y qui no era negre era groch.—Y no era sols nostra esgarrifadora fam lo que 'ls podia dar esperança de fer llur la Plaça per força y no de grat còm volian. Si las personas semblavan talment ombres d' altres, los carrers desempedrats, los clots fets per las bombas, los xaragays d' aygua y porqueria de las clavagueras, las plantas aximostadas, las fruytas may sahonadas, los cadavres mal soterrats, l' ayre tampirat, espés talment de bolbas dolentas, feyan semblar á la ciutat lloch que una serp del infern hagués enllacat ab sa mala baba. — Y en mitx de tòt, s' axecava encara un cor, qu' esclatant d' amor patri, menyspreava lo tracte que li feya l' cançoner, tossut, enemich de fer arsmítici d' un mes, introduhint viandas á la ciutat, y, que si no era socorreguda en dit terme d' una mesada, se tractás de capitulació. Ell, per tota contesta, mana que sian foguejats los qui reculan de la primera avançada per los de la segona, ja sian espanyols ó gavaits, soldats ó paysans, « puix tòt aquell que fuig de son lloch, diu, deu esser tingut per enemich. » — Y exmanament per tres jorns de carrera, matí y tarde, se fa entendre á la tropa, qui bè hi ha de pararhi esment, puix sap que primer las onadas de la mar de foch se tornarian, qu' arrera las paraulas del general. Y si hi ha qui ab dits tres dias no 'u haja ben entés, que parlia de capitulació devant seu y *¡Cóm—sentirá que li respon—sols V. es aquí cobart? Quant tot queviure manquia, 'ns menjarem á V. y als seus y resoldré après lo que pus convinga.*

Y si, per un cantó, axis nostre Governador parlava, per altre s' enduya l' encís de tothom, la gran ánima de nostre senyor Bisbe, dit Ramirez d' Arellano, qual nòm se benehirá eternalment per Girona, mentre hi haja pobressalla gironina, y d' exa ja veyeu que may 'n mancará.

—Veyam, veyam—digué Mossen Pau ab igual anel que lo d' un fill qu' ansía fer justicia á la memoria de son difunt pare.

—Veli aquí, donchs, que nostre dolç senyor Bisbe habia, mentre tingué mès que 'ls altres, fet amanir tres grans olladas de vianda; l' una en son palau, l' altra al portal dels Caputxins y l' altra en lo de Sant Francesch, pera que 'ls pobres poguessen, si no afartars 'hi,

distraure al menys la fam que 'ls haguera morts. En exa mesada, empero, lo beneyt senyor vingué á tanta pobresa còm lo mès pobressó, y sòls esforçantse sobre sí mateix, podia ab paraulas de mel reverdir la fe y esperança de tots.—Al costat de son nom, podria citarvos en de tant gloriosos com lo de D. Andreu Oller y mòlts d'altres; mès la meua historia no seria llavors lo que jo y la llar desitjam. Sabreu sòls, que cap creu d'honor pus merescudament s' es dada que la que rebé nostre bon Pastor, qui talment semblava posat per las mateixas, mateixas mans de Jesu-Crist.

Sort, bella sort de que totas nostras personas majors eran còm veyeu, que si no, á la vilesa que succehí molt entrat ex mes de novembre, n' haguera seguidas, lo cor m' ho diu, altrás y altrás. Per tòt y á tot' hora hi ha d' haber un vil ó altre, cosa que no es del tòt de doldre, puix la vilesa també ensenya... á fer tòt lo que no 's veu en ella. Ab lo que dich, faig referencia á una dezena d' oficials, qui 's passaren al gavatx, sens que 'ls matás la plena llum del jorn, en que aytal feren. Indignes fanfarrons! còm tants que vuy dia lluxen espasa: lleons ab las paraulas y guineus ab las obras. Y entr' ells n' hi habia dos de nobles, segons se corregué, es á dir nobles: senyors de pergamins ó títols, que valen tant còm aquexas dexas de la meua pipa, si las virtuts no 'ls hi donan lluentó. Per tant, si may conta la meua historia, axó de qu' eran *nobles* passeuho per alt, y estalviaréu á vostre confés l' oirvos un pecatás mortal. ¡Vosté se 'n riu per sòta 'l nas, Mossen Pau!... Mès no tòts tenen la màniga tant ampla com vosté. »

Y anava á replicar lo bon prebere cercant al fonç de sa bondat una cristiana excusa pèls criminals, mès no trobantlahi, l' oncle que li veyá sa lluyta interior, prosseguí dient:

—« Senyor Rector, vosté ha fet ara còm lo gloriós Alvarez quant á la fi d' eixa mesada d' agost lo visitá nostre primer senyor doctor de la Plaça. Trobantse lo general enujat pèl desesper que 'l mal estat del Siti, á despít de tots, en totas las cosas se traslluía, còm la gota d' oli pèl cim de l' aygua, abatut, dich, de dolidgué: « *Si no 's pot defensar mès la Plaça pera que...* » y no 'l dexá finir la temença de que ningú may pogués duptar d' ell.—Y ab tot se dupta poch ó molt, segons veus que deyan corria d' un cap á l' altre de l' Espanya l' infamanta calumnia de que habiam rebut gran socós, quant totas las cosas, y mès que cap, l' aveniment entre la França y l' Aus-

tria, habian de fer creure lo contrari (1). Mès de las calumnias podem dir còm dels traydors: si fan duptar, son á la fi còm la boyra, qu' ha fet lo sòl mès fort.—Y encara que axis no fos; ¿acás per gran que s' hagues fet nostre desconhort no 'ns restavan ulls pera guaytar al cel y mirarnos á nosaltres mateixos? ¿Per ventura valen res las ardidetas dels homes, si no van dretas á Dèu, còm riu á la mar, hont totas las ayguas per embrutetas que las haja la brutissia del viatge, prenen la blavor de la mar mateixa? Si hi ha qui sia capás de duptar, no es per ell per qui aymam nostra gloria: si hi ha qui dupte, no fora estat ell dels qui sufriren ab fort dalé tòt nostre Siti. ¿Qué 'ns fa, donchs, que dupte?

Jaquim, jaquim correr aquestas cosas mès tristas que las mateixas del Siti, y diem d' exos que, al fregar la mesada de desembre, darrera de nostros esforços, còm, si á Dèu plau, sentireu anit vinenta, podian aviat contarse las casas habitablas, los carrers y plaças sens desempedrar, y fins las teulas sanceras. Troços de bombas, magranas y metralla de totas menas, fan per tot arreu pilas ó munts feres-techs còm los mals en nostres cors. Arbres y plantas son hermas, corsecadas, y las alenadas del vent semblan exidas d' un forn de carn viva.—Y si cap á mitjan mesada heu ja sentit lo que só comptat del pobre bestia, ara fins sembla qu' ha perdut l' instint del menjar: trencan, á fe, trencan lo cor ab los signes de s' agonía, ab son cap mioch, son caminá las, sa llengua muda y sos ulls envidriats. Qué us diré? á fins los cans no lladran, ni mostran á llurs amos aquella mannyagoyeria que tant enterneix, sobre tòt quant un hom se veu aborert de la fortuna.

Y si axó passa ab plantas y animals, penseu què será de la gent! Tothom mira ab ulls frists com la nit; tothom parla, sens saber ben lligar las paraulas; Tothom trasteja, semblant desconfiar del sol de terra que trafolla, tothom fuig del tracte del prohisme còm d' un empestat, y si hi ha qui cerquia companya, no és pera conversa, mès pera barrejar plorallas. Las donas prenyadas malparexan, si á aytal dolor... ben sovint á aytal mort, poden allargar; y moltas de las qui poden encisar sòs ulls ab la vista de l' infantó, los desencisan

(1) Pot veurese sobre d' açó lo *Compendio del estado de la Plaza el dia veinte y nueve de Noviembre* y que per sa llarga estensió (Nieto — Págs. 167 — 181) no trasladám.

veyentlos morts, puix ; malestruchs ! vanament xuclan la mamella de la tendra mare (2).

—Y vos no 'us morireu?—interrompé l' enternit Sisó, enujat de sanglots y llágrimas.

—Jo 'm tinch pahor que sí— contestá En Xacó, axugantse las suas, mentre qu' En Joan y Mossen Pau feyant altre tant, mitx somriuent á l' ignocentada del pallardasset, qui 'ls hi estalviava una xica de vergonyeta.—Aquella llar, (perdonins lo bon lector que no pogam resistirnos á fer una comparança) aquellas pèrsonas, dich, presentavan l' espectacle tant gay de la natura, quant plou y ensemps fa sòl.

—Empero si 'm morí—aná dient En Xacó—bè me resucitá prou lo crit que la Central dava ab la mateixa parla en que Dèu permet 'us compte nostre Siti: *Catalans, deya, jamay la Patria s' ha trobat en majors apuros y jamay la Inmortal Gerona ha clamat ab més esforços en mitx de sas afliccions, lo soeorro de sos compatricis... Si algú hi ha que prefereix sas comoditats á la llibertat de Girona y á la salvació de la Patria tota, que sia per sempre borrat del catálogo dels verdaders catalans.*—Y Catalunya no fou sorda: 50.000 homes eran cridats al servey, y tothom, desde 16 á 35 anys, prengué armas, mentre que per Vich se 'ns arranjava un convoy, y s' arreplegavan almoynas que, puix eran almoynas, no cal dir que volenterosas eran.—Per ço, per ço qui era capaç de fer somriure 'ls llavis, somreya talment, sentint botzir balas y bombas de nit ó de dia; al pensar qu' en exa mesada habian morts més de 2000 homes, y fins al contemplar l' estifellada carn d' aymats patricis. Y axó que dich de que somreyam, los papers publichs d' alashoras me guardarán de mentir (3).

Axis morí la mesada de novembre, ab las grans plujas y frets qu' en aquell temps feyan per Girona y de que per los d' avuy dia, ningú 's farà bon cabal, puix los qu' avuy per avuy fan, ni son un apagat ressó de 'ls que per novembre del any 9 patírem.—Y en mitx

(2) « Yo doy testimonio — se llegex en lo sobre-dit compendi — de lo que he visto, Exmo. Sr. ; y yo he tenido acaso por ser esposo y padre, la facultad de sentir lo que sobre este lastimero objeto no me es dado explicar ! »

(3) En l' Historia d' En Blanch se fa menció del « Sueño del Sacristan de Horta », qu' exi en lo Diari del 19, y en que 's bromejava sobr' un tal Mossen Manuel, *Bisbe futuro-plus-quamperfecto de Barcelona.*

de tant desconhort de cel y terra, no hi ovirau encara l'imatge d' un home d' una brahor y magestat més gran que la de la mar quant las ventadas hi lluyan?... Oh! si, si : bè li ovirau, puix no sou cechs. »

Ab exos mots fini En Xacó la mesada qu' heu llegit, guaytant al cel, y mirantse après á sí mateix, per esser segur de qu' en tòt habia dita veritat. — La recordança de N' Alvarez, portali la de son pare.

Mes de Novembre

VETLLADA OCTAVA.

Mes de Desembre.

« Volgueunos donar la gloria
á l' hora qu' hem de morir. »

Canço de SANTA QUITERIA.

—M' estava jo assegut aquex cap-vespre com solo, part d' amont de la font del Regadiu, sòta d' aquell ombrívol roure (qual ben estada 'm porta sempre al cor dolços pensaments de ma vida y de la mort); assegut, dich, mirava lo sòl colgarse, congeminant la mesada que haig anit de contarvos, y pensant: ¡quina semblança entre lo sòl qu' al anar á la posta arruenta lo cel, y nostre Siti, qu' al pondrers' feya lo darrer esforç esbargint tanta ruentor còm podia! Axis discorrent, se me n' es anada la fantasía ab altres mil cosas, y la fosca de la nit m' es atrapat assegut encara, y sort del toch d' oració, que si no, jo 'm tinch pahor que m' haguera adormit sens pararhi esment.

—Y mentre tant—botziná carinyosament al bon vell En Joan—mentre tant bona angunia comensavau de donar á la mestressa.

—Bè, bè,—opiná Mossen Pau—lo passat passat, axis l' historia será més bona.

—Compteu, compteu,—digué impacient En Sisó.

—Avuy ray! l' historia del siti de dret hauria de finirse la diada del 10 de desembre 'n que 's capitulá, y lo que hi afegiré será tantost tòt de lo que sò sentit á dir ó llegit. Ab axó, veus aquí nostra ruta: bentar un' ullada á la guerra, altra á las malalties, y altra, ben llesta, car parlarne es caminar per hortigas, al còm foren me-

nats á França los presos y còm morí nostre gran General Alvarez. En quant als mots ab que fou escrita la capitulació, y las gracias y mercés fetas á Girona, no 'us diré tòt lo de la una, sino lo que mès me lleguia, y de las segonas... quina fretura hi ha de que s' enrogescan massa las gallas, pensant que no s' es cumplerta tantost cap de las prometenças? (1) Lo de que si 'us en seré molt agrahit es de que estalvieu conversa entre mitx, puix exa mesada pera mí es la de mès mal contar.

—Comenseu, comenseu, —insinuá N' Joan— ó se 'ns farà dia á la bora del foch, còm se 'us ha feta nit á la font.

—Ja t' conech, herbeta, que t' dius merdux, —respongué l' onclet posantse la pipa als llabis, y mirants' á l' amo ab un aire que feu somriure fins á Mossen Pau, qui oferia un estellicó al onclet pera que hi calás la pipa.

—Tota l' importancia que s' merex exa mesada—comensá 'N Xacó—es de resignació mès que de lluyta. En ella tòt se pert, fora lo que cap de vosaltres ha perdut ni perdrá may, fora lo que fa esser home al home. La resistencia que 's feu al enemich es la que fa entre las urpas de l' enlayrada áliga lo pobr' anyellet, que brega per lliurarsen; y, encara que 'n fugís, moriria. Encara que nosaltres opposem batalla á la que 'ns fa l' enemich, sobre tòt per la banda de la Mercé y de Sant Francisco de Paula, sabem que si no 'ns ve socós, la fam y las malalties acabarán ab tothom.

La nit del 2 ens atacan y prenen lo passetx del Carme, y après lo carrer de la Rutlla y desd' allí foguejan... que 'm sé jo lo que foguejan!—lo pont de Sant Francesch, lo baluart de la Mercé, y lo de Sant Francisco de Paula. Y que 'ls hi podem fer, pobres de nosaltres! posar barrils y calaxos plens de terra pera que no 'ns entrian tot vorejant l' Onyá per lo portal de l' Areny. ¿Tancar, barrar y fortificar lo del Carme y murar lo carrer de las Pescaterias? Qué 'n farem, si no tenim municions, y á ells no 'ls hi 'n mancan per' atacar de bella nit lo enrunat fort del Calvari y lo *reducto* del Capítol, y, sia perque sia (2) abdosos ens els prenen? Qué 'n fem de nostres

(1) Advertescas lo temps en que 's compta l' Historia. De segur no s' espressaria axis vuy dia l' historiador, sabent que s' es resolt (nó cumplert per ara, segons una pobreta veterana ab qui fa pochis jorns parlarem) donar una passeta diaria de pensió á tots los qui han de captar pera viurer y 's trobaren en nostre immortal siti.

(2) La darrera presa de que 's fa menció, observa En Nieto, ab aquella seua candidesa tant agradable, que avisa sobre la dolenta práctica, vella entre nosaltres, de agraciari ab em-

esforços, si á ells los hi sobran baterias pera posar vora del Ter, en la mateixa casa del barquer, y malmenarnos lo mur del Portal de França, mentre s' anava talment esquexant com una tela lo del Carme? Girona aymada, encara no es hora?—Encara no: encara ha de venir la nit del dia 6 y la diada del 7; encara hi ha sanch que frisa pera regar la terra, y á doll correrá. Com de fet: los enemichs s' aplixan, y ningú 'ls ne demana compte, s' atansan més, y sols un que altre tret, que més que trets semblavan veus á las qui la agonia fes planyerse, guerrejan á l' enemich. Puja aquest al *reducto* de la ciutat; y allí... allí degolla y mata 'ls que per voler de Dèu poden fuger... es á dir mata: acaba de matarlos puix mitx morts ja eran. Més encara pus hi ha pera perdre: al peu matex de las murallas tenim als assitiadors formant com una corda que 'ns escanya; y per tant, ja no hi ha comunicació entre la ciutat y los castells de Caputxins y Condestable. Y bè que 's perdian: ¿de qué podian servirnos' hi cent sexanta homes que hi havia, entre tots dos, los qui ab prou feynas menjavan y bebian pera no morirshi arreu?... morir! y no hi haurá, com tots temps, valents que vajan á dúrlos hi viandas y tòt quant se puga?—Ara ho anau á sentir.

Triats han d' esser los qui ho fassan, com llur capitá Bibern, y cert á fe 'u son, puix la llum del sòl insultan: Exits per lo portal del Socós, s' aturan á tret de bala de l' enemich; y, dividits en tres divisions, s' en pujan duas montanya amunt vers lo *reducto* de la Ciutat y lo del Capítol, y guerreja y distrau l' altra als gavaits del carrer del Carme. Si, si; ja tenen aquells las 400 raccions de pa y blat per' afrontar la fam: la valentia ha salvat tot perill.—Veyam ara que succeheix en l' atach del *reducto* de que 'us so parlat.

La lluyta que hi hagué fou de lleons, y ja ells començavan á tirar-se daltabax de las murallas, y la victoria 'ns somreya, quant los vingué una columna del arrabal, que ab gran desgabell forçá 'ls nostres á retirarse á la ciutat.

Mentre aytal sort passarem per un cantó, per altre los gavaits tenian la de senyorarse del *reducto* del fort del Calvari y *reducto* del Capítol, quals guarnicions amparárense al fort de Condestable hont

pleos militars als menors d' edat los serveys de llurs pares, com si en l' abundó de recursos de l' Estat no hi fossen altres arbitres dignes del benemerit, y germanivols ab lo bon servey, que lo de fer oficials als nins ó jovencels, qui comprometen l' honra de las armas y á voltas malmenan la Patria!

condempnat fou á servir de soldat tòt un senyor Comandant. ¡Tanta era la justícia de nostre Governador, y tant lo dany é indignació que li daba un desengany d' un soldat, baldament fos comandant com veyeu.

Áxis doná Girona la darrera blexada, car de açí en enllá, tòt lo que 's posa en obra es pera quant la gavatxeria se 'ns entria per la Plaça. S' aumentan los munts de llenya per las bocas dels carrers (y no cal dir que no hi ha qui 'n toquia un boscall); se construeix una brana ó respalller á la porta del *baluart* de Sant Francisco de Paula, y 's fan espieras y *parapetos*. Y més qu' exas y semblants obras, lo que pus confiança dava era véurenos uns y altres enardits, com si alashoras començás lo Siti; y no sols homes, més donas que tanta gloria donaren á llur advocada Santa Bárbara com Na Lluisa Jonamas, las duas germanas Bibern, Na Francisca Artigas y Na Pilar de Cárles. A totas las haguereu vistas escutaridas, xoroyas, com si anassen á maridarse, y avergonyint ab s' alegrança á un qu' altre sumicayre. Mès ja crech que 'us ho diguí nits passadas: los ploraners son com si no hi fossen: ja 's feya prou ab tenirlos per personas. Mès ¡pobrets! per altre cantó, ¿quin mal hi mereixen ells de que lo gavatx sia tan *carinyós*, que no s' haja desenganyat encara d' enviarnos missatgerias, demanantnos lo rendiment de *Condestable*, com de tòt?—Ja fan bè; crehuen més als missatgers francesos, que á nostra Junta, á qui lo desitx també enganya, fentli esperar que prest nós vindrán aucsilis.

Comptarvos he ara lo pus trist de la mesada y... del Siti; bé puch ben dirho de la malaltía del General. Si no fos estada ella, quantas dotzenas de parenostres m' hauriau ditas á l' hora d' ara, puix me temo que un á un haguereu morts tots los ciutadans de Girona. Desde mitjan setembre, nostre invicte Governador malaltajaba de mala malaltía, que fins llavors privat no li habia regirnos, quant, cap al dia vuyt del present mes de desembre, esdevingué malalt de mort, desvariejant de nit, com desvariejavam nosaltres, pensant en lo perill de no veurel pus. Mès ¡Oh Dèu de bondat! escolteu bè tòts, que pot la pena de la mort ab qui no ha tinguda vida pera sí matex!... Quant lo General estaba ben seré:—«no vull rendirme»—clamava—y, signant un Sant Crist—«aqueix Senyor, anava dient, es qui m' inspira la fermesa ab que sostinch la defensa de la Plaça.» ¿No 'us plauria esser agonitzants, si vostr' àngel bo us posa-

va als llabis semblant rahonament?—L' endemà d' axó, dia 9, la Junta corregimental cridá'ls metges senyors Nieto y Viader, als qui 's preguntá si lo General podia continuar comanant la Plaça, puix se temia que l' desvari li fes disposar qualque manament que no pogués ell haber en cor. A lo qual respongueren los senyors doctors, qu' era perillós, de fet, lo que 's temia y se n' acabaren de convencer, disposant sacramentar al General. Axis se cumplí, habent dextat S. E. lo comanament de la ciutat, que de dret 'pertanyé á D. Juliá Bolívar, brigadier dels reials eczersits y tinent de Rey de la Plaça.—¿No fa que, al comptarvos ex traspás, se 'us estreny lo cor, y sentiú fredor per totas vostras venas? y aquexa fredor no amimvará per més que 'us diga qu' era home de virtuts y seny lo qui substituí al General, no; y més se 'us gelarán las sanchs, y se us refredarian, encara que jo sabés fervos entendre ab rahons ben bonas y ben ditas, còm la capitulació que 's farà de totas maneras habia de ferse. Cascú que pensia lo que vulla; jo dich lo de las primeras vetllas al senyor Rector, que 's merex N' Alvarez que 'l fassan sant, y si fos estat ell qui hagués parlat los tractaments, cert á fe, no 'u haguera pas dit.

Sia com sia, lo fet es que nostra guerra 's finí habent minat l' enemich la torre Gironella, habent la bateria de ca 'l Barquer fortament foguejat nostre baluart de Sant Pere y portell dé Santa Lluçia, y per altres endrets, los del Mercadal, netejantnos de gent totas nostras murallas, y mancantnos pera tota operació artillers, canons, cruenyas, pólvora y metralla. Y sens personas... ab 1500 tristos homes que 's pot adovar, qué solsmet servir? Socós que diu ha de venirnos de Manresa .. ¿Te 'n rius, germana del meu cor? Te 'n rius ab riälla que m' esglaya... Plora, plora á dojo, més no te 'n rigas axis, que m' esglayas. Bè hi haurá quelcom de veritat, quant lo comandant del Condestable ha dit que volia esser còm los de la Plaça. Mès ja tens rahó, germana: ¿Quin cabal n' hem de fer, si fins los malalts de l' Hospital, quant van morintse, parlan axis matex, y 's moren? Enfonzat lo campanar de Santa Lluçia, y lo mur si cau no cau y... sobre tot, lo general, pus malalt que may, arribats son de Manresa...

—Gent y vianda?—interrompé 'N Joan.

—No, nostr' amo, no: « las llágrimas no solen may esser malasaquanyadas. » Lo que 'ns arrivaren foren plechs que més apressaren lo rendiment de Girona. Mès si una rendició pot esser nobla (que jo no 'u vull pas disputar, puix, de segur, á vots perdria) des d' ara 'us

dich que fou la de Girona còm cap en lo mon n' hi haurá, ni may n' hi es aguda.—Nit del 9 de desembre! de quinas faysons tant poch semblants remembrada serás de gavaits y espanyols! M' apar imposible poguessen ab la calma de la nit, resoldrer capitular las juntas, puix de nit era quant dins mi se dexondia lo gran que tenir pogués mon esperit.—Empero no feu cas de tot lo que jo dich ara: la velló porta tossuneria y jo no vull que penseu... ab lo seny que tínch, de segur no fora vuy dia d' aquells caps escalfats qui rondinavan y se las habian, quant l' endemá, dia 10, se 'ns digué lo determini de capitular.—Al brau D. Blay Fournás fou á qui s' encarregá lo missatge y... reira de nonsas, cor meu: perquè has d' esser tant temerari? ¿Sabeu que 'm diu ara? Me diu:—si no sapiguesses qu' En Fournás era un valent cavaller, aborririas tant son nom, que ni sòls recordat l' hagueras!—Ah, totxás!... ¿y que per ventura no hi ha llibres hont llegirlo, còm hi he llegidas forsas cosas de las que só comptadas, quant ab la veritat las só vistas avingudas? Lo brigadier D. Blay Fournás, deya, fou enviat al camp enemich á un' hora del dia, y, fos que 'ls gavaits ho sabessen d' avant per nostre desmayat foch qu' al llur endiablbat responia, ó no 'u sabessen, lo fet es que dit enviat escometé de dret los llochs de la plana, y fet ab un tabal convingut signe, fou encarat ab lo general francés.—Còm sospitar podeu, un gavatx y un espanyol no podian enténdrerse desseguida, y manco essent l' espanyol de clar enteniment, còm coratjós esperit. Lo que 'us deya en la mesada de juny: tenen una mena de rahons tant diferentas de las nostras! Y si no, que parlia l' esment qu' en ma historia heu posada per enténdrenos á Monjuich la diada del 11 d' agost mester foren dos assalts, una mina, y que 'm sè jo que mès; per' enténdrenos lo dia 19 de setembre, mester fou... que no 'ns entenguessem; per' enténdrenos ab la fam que 'ns regalaren, mester fou que no restás una bestia grossa, y per' enténdrenos, sobre tot, ab los parlamentaris ja 'us ho só dit: mester fou que s' entenguessen la metralla gavatxa y l' espanyola.

Anem seguint l' historia.—Mentre 's parlavan los tractaments y venian desarmats soldats enemichs al peu matex de las murallas, oferintnos pa y beure (de que aquexa boca gracias á Dèu no 'n tastá) pujantlos ab cordas y altres enginys los de la ciutat; y mentre que, avergonyits desertors nostres s' acostavan també riallerament (ab aquella rialla que tant fastigujaba, puix duyans á la memoria las ma-

las viandas y miserias qu' ells no habian patidas) mentre venian, dich, á saludar als honrats defensors; 400 soldats y molts capellans, freres y paysanatge ab una vintena de cavalls de Sant Narcís, d' aquella cavalleria que solia estarse per la plaça del Vi en lo siti, passavan ja l' Ter, encaminantse cap á Amer, quant foren escomesos, y, com un axam, dels qui restaren vius, uns fugiren y 's lliuraren com pogueren, y altres, ben poch, retornaren á la Plaça.

Tornant ara al tractat de capitulació que firmat dugué 'N Four-nás, estich que un sol article dels proposats fou desadmes per l' enemich; lo en qu' esceptuavam d' anar pres lo clero regular, qui, com tothom, defensad' habia la ciutat. En quant á tots los altres que 's convingueren venian á dir: — Primerament, que la guarnició exiria l' endemá, dia 11, ab honors de guerra pel portal de l' Areny, y, presa, entraria á França; y ja des d' ara 'us dich, per si apres me n' oblidava, que 'ls oficials, tant á Espanya com á França, dugueren sempre llurs espasas. — Se tractá altrement, que habitants y religió serian ben respectats; que, á dos quarts de nou, los portals del Socós y de l' Areny y los forts serian entregats á las tropas francesas, y que un oficial d' artilleria y un comissari de guerra, presos que fossen los portals, se possessionarian de magatzems, mapas, planos etc. — Aexas aviensas se n' hi afegiren d' altres, com que 'ls francesos fossen aquartelats y no allotjats: que 'ls papers del siti restassen á ca la ciutat; que no fos taca l' haber sigut empleat en lo Siti; que 'ls forasters se n' poguessen anar á casa llur; que, sens dany, pogués exir qui volgués, y altres y altres articles sobre nostre ezersit y clerergía, metges, y cirurgians, que, si may conixer punt per punt voliau, en molts llibres podreu véurelas (3). — Axó establert, ja veyeu que debian respectarse y no maltractarse, com se feu, á molts qu' á exir de la ciutat s' aventuraren. ¡Ah gavails, gavatxots, en pau y en guerra heu de mostrar vostra niçaga!

Ab quatre mots cal dirvos ara las ceremonias que hagneren lloch, al pendre possessió de Girona la gavatxalla. Si un pintor volgués representar la ciutat ab una persona, com se fa ab las virtuts per las esglesias, hauria de pintarla ab front seré, ulls esglayats, rialleta d' *amargant' alegría* y escampadas vora seu armas á grat scient malmenadas. Axí heu d' esmaginárvosla la diada del 11, en que la feu l' enemich gavatxa... de nom.

(3) Nieto : Pág. 197-203 ; — Blanch : Nota : pág. 457-459 ; — Minali : pág. 291-298 etc.

Tocadas eran vuyt horas del matí, quant un gefe de cavalleria ab gran séquit se posá pèl portal de l' Areny, jaquint'hi gran colla de infanteria que col·locá sis guardias, hont sols duas n' hi habiam nosaltres tingudas, y dos grans canòns per la plaça de las Cols, que fins la diada del 27 allí romangueren. Presos, còm dit portal, tots los altres, nostra trista, pobreta guarnició, ab armas, banderas y cavalls que manada pèl coronel senyor Iglesia arrengrarada estava per la plaça, desfilá per la banda esquerra y exi pèl portal, jaquint llurs armas, —salvadas còm 'us só dit las dels oficials—davant la batalla ordenada de l' *amich*.—Guáyatels bè, traydor, ¿no te avergonyexes, mirantlos 'hi las fasomias? ¿no renegas de tas forças que poden tant y tant poch? ¿no es cert que 't consums d' enveja, veyent las caras resignadas, lo caminar gentil y ayrós y aquella gaya lluentor que 'ls hi donan los raits de la Patria?—Cuyta Augereau, tramet cartas á ton Deu Napoleon, dígalí quinas son las armas que nos han fet callar; dígalí que tantost tots nostres canons son desfogonats y malmesos; dígalí que hi troba vostra guarnició per forts y castells, per carrers y plaças, per palaus y casas y esglesias; parla, governador Amey, y parla tú també, batlle-corregidor, miserable renegat, qual nom callan las historias avergonyidas.

Pena de la vida á tot lo qui en lo termini de las ficsadas horas no entregás las armas y á tots los presoners de guerra espanyols que no se li presentassen, foren las primeras ordes donadas pèl nou governador Amey. (Ja enteneu qu' eix nom de *Gobernador* l' uso per falla d' altre.) Ditas disposicions no 'us fan pensar ab las primeras que també doná N' Alvarez? Totas posan pena de la mort; mès l' una mort portaba á la llibertat, á l' independencia, á la vida; y l' altra mort mena á... la mort.

En quant á lo que 'ns succehia á nosaltres, gent del poble: reempedrats los carrers, tapadas las *bretxas* ó portells, soterrats en terra santa los morts; lo govern gavatx feu cantar un *Te-Deum* á la Seu, hont diu que no s' hi vegé ningú tantost, fora militars, ni s' escoltà sermó, car no 's trobá capellá que predicarlo volgués; ni s' ohí lo cant de acció de gracias á Dèu, còm se sent quant ix del cor del clèrgue, que no troba sanglots ni plorallas que l' aturen. Ay! es que per Girona ningú, ben ningú mentir sabia!

Après de tot açó, y cumplimentat que fou N' Augereau per nos-

tre *Gobernador*, vull dir, per N' Alvarez, y d' haber En Beramendi fet traspàs de la caixa del eczersit, hont 562 trists rals y 10 maravedissos s' hi trobaren, y après de haberse cridades las justicias dels pobles pera que vinguessen á jurar fidelitat á n' En *Joseph Bottella*, cayguenos damunt un espeçor, un axam d' hostalers y matalots, qui 'ns feyan riure de tanta llástima que 'ns feyan. Tot foren cafetinots y hostalots *militars* hont se xuclava la sanch de qui militar no era.—Empero qui més patí de semblants desventuras, foren los pobrets frases, á qui s' arrestá en llurs convents y se 'ls tancá après en l' esglesia de Sant Francesch, 'guardantlos gran guardia y canó ab metxa calada al pas de la porta, fins que se n' feu lo que per avant heu de sentir.

A nostre gran Alvarez dábanli per conhort en sa convalescencia, la vista d' un cabo ab quatre soldats, en vers d' un oficial còm al principi habia per vigilancia. ¡Pobr' ánima nostra! y tot açó habias de patirho en la casa que may desamparar volgueres, en aquella cambra... dexim' ho dir, senyor Rector: en aquella *capella* que tant faelment guardat t' habia. Quant se n' anava per fora lo secretari, vigilat era de *gents d' armas*: si entrar volia algú á oferir una tendra llágrima al General, no li era permesa entrada, puix ab rahó 's temia que una sola ullada de aquells ull feya valent per tota la vida á qui l' endreçavan. Per fi, N' Alvarez aconçellat dels metges, demaná que l' jaquissen anar á restablirse á qualque poblich de la marina, á qual justa demanda, respongueli lo malvat corregidor que Figueras era lo paratge que assenyalat li era. Al oir açó: «sou un vils—parlá lo Governador—que no enganyareu, á qui heu empresonat sens haberli pogut fer abaxar l' espasa.» Se li ordená al cap de poch que estigués apunt, y còm no poguessen oferirli cotxe los qui l' aymavan, digueli N' Amey que no li 'n mancaria. L' hora fatal fou entre una y duas de la nit del 23 al 24 en que s' endugueren també á tots los frases, manco los perlats. Jo no crech ab bruxas, follets ni fatilleries, més serà per lo que 's serà á dit' hora de nit 'm despertí soptadament y m' trobí còm ara mateix llagrimejant los ulls. »

Y de fet; al arripar lo pobr' *oncle* á eix punt de l' historia, s' estirava la cabellera y gemegaba ab lo cap sus las espatllas del pobre senyor Rector, que tenia prous feynas ab sí matex per' aconhortar als altres.

Passada un' estoneta, aná dient l' historiayre: — «Tots los malalts

foren portats á Sant Daniel ab gran pressa y falla de llits y de robas (que matá á mès de quatre parells) enduents' après als vius d' en xich en xich á França, fins que sols una dotzena n' hi restaren qui eran tantost mès del cel que de la terra.

En quant á la pobressalla, un manyoch de palla dolenta fou tòt lo que se li dongué per jassa, y gracias al cel qu' encara podian ben apagar-se la fam ab la galan vianda que 'ls hí fou dada, sia per lo que 's vulla, que contarho fora may acabar.

Mentre tant, los presos feyan via cap á Figueras, Perpinyá y Provença no dexántloshi l' estat d' ánima de cascú alegrar al menys la vista ab las gaytas terras que passavan.

N' Alvarez, dut primerament á Perpinyá, y d' allí á Narbona, darrerament fou portat al castell de Figueras la nit del 19 de janer. Allí... no 'm feu, per amor de Dèu, comptarvos tots los turments que de darli hagué la condemnada venjança dels gavaits. Trist de mí! sò ben cert que l' infern may es estat pus alegre que la diada en que prés estigué nostre general. L' ánima sua se 'n pujá de dret al cel lo dia 22, car de dret, còm us deya nits passadas, pertanyia al cel aquella gran vida, á la qual tots los treballs y grillons del mon no li arrancavan un mot de malagrado.—Hi ha qui conta que se 'l feu morir de son, burjantli lo cos sempre que clucaba parpella, mès aqueixa y altrás suspitats son suspitats que se 'ns aclarirán al cel, y axis estalviarém en aquex mon un desitx mès de venjança.—Lo cert es, qu' en lo lloch del castell en que prés morí, s' hi llegexen unas lletras que diuen: *Morí enmatxinat*. Y lo qu' es tant cert y segur còm axó, es que Mossen Bataller, encarregat del enterro del *cos-sant*, hagué d' encoratjarse contra la murrialla enemiga, la qui, devant matex de son general, endursen volia lo llansol que vestia lo malaguanyat cos del Governador, que després fou trasportat á Girona, còm en la capella de Sant Narcís ho heu vist mès d' una vegada (4). Quant los anys m' hi dexavan anar encara, de cada tres parenostres que deya, dos eran pèl sant y altre pèl que, ja veu, Mossen Pau, que s' merex esserho y l' en farán si Dèu ho vol.

(4) Lo apreciable cronista de Girona N' Enrich Girbal, parla estensament de la capella de S. Narcís (Guia-Cicerone pág. 105-111). Per lo que toca á nostr' objecte, creyem interessará saber que al peu dels escalons del presbiteri se troba lo sepulcre en que reposan los restos del cos de D. Marian Alvarez de Castro, y qu' en dita sepultura s' hi llegex una inscripció llatina, deguda al canonge D. Narcís Xifreu. Des de 1816, se troba nostre gran mártir en dit

Diem, ja que no s' pot passar en l' ayre, los premis que donats foren als defensors de Girona. Benemérits foren declarats de la Patria tots los qui defensada habian la ciutat; honors y premis se disposaren pera lo Gobernador y sa familia; un grau als oficials, y lo de sargento als soldats: noblesa als defensors vehins y successors també 's concedí, ab altrás mercés que ni recordo ni... tant se val. Empero greu me sabia d' haberm' oblidat de Na Francisca Artigas á qui per la feta de Girona y altra de Valls, en que també hi lluhí son coratjós esprit, assignada li fou la renteta de sis rals diaris.

Veus aquí llesta ma pobra historia del siti del any 1809 en que quaranta baterias gitaren contra Girona 60.000 balas y 20.000 bombas: siti del que gavaits y espanyols, si dignes son de sí mateixos, ne parlan ab la testa descuberta com jo 'u faix ara, com 'u cófet y ho faré tostemps.—Patria mia, dolça patria de mas entranyas,

lloch, hont trasladat hi fou de lo castell de S. Ferran de Figueras. L' inscripció diu ab caràcters d' or :

Squalidus hic jacet Alvarez nunc lumine privus.

Idem qui fortis cum tulit arma fuit.

Hic vir, hic est heros nullum moriturus in ævum.

Qui scelerata fides certa venena dedit.

Æternum vivet nobis fatisque Gerundæ.

Cum jussu Regis tollitur ara pia

Hoc nunquam poterit tempus reticere sepulcro.

Fama memor seclis non peritura canet.

M. D. CCC. XVI.

A més en la capella de S. Narcís hi ha sobre d' una porta lateral un tabal y una bandera: lo primer, segons creença comuna del poble, es lo que soná aquell valent tabalé, N' Anció, de qui en lo text se parla. Y puix hem parlat de una inscripció llatina, citarem lo poema llatí que, sobre lo siti de Girona, en l' any 1866 vejà la llum pública ab lo títol de *Obsidium oppugnatio et defensio urbis gerundensis* fet per En Raymundo Balart y Granada, catedralich estat del institut provincial de Girona, y que, nó sens càusa, ha sigut elogiat. Y lo citam apropòsit de N' Alvarez, perquè la figura de l' immortal capdill es molt ben presentada en dit treball.

Ara diem los que creyem mes principals fets de l' historia de N' Alvarez. — Descendent de una nobla familia de Castilla la vella, nasqué á Granada l' any 1749. Sa infantesa la passá ab salut molt débil, sa educació fou tant bona com esserho en aquell temps podia. Pero encara que fos estada ececlentisima, los talents y ardidesa del militar no estavan molt en armonia ab los que tenen las gents sabias. — Ab tot, era N' Alvarez un mirall de tota mena de virtuts y, sobre tot de las religiosas. Començá sa ben aymada carrera militar á dinou anys. Li fou negat l' anar á Alger; més, oficial en 1778 pogué ja donar bonas esperanças á llurs gefes. Ascendit apres, al cap de sis anys, arribá á coronel del Duch d' Osuna en 1790. En 1793, ab motiu de la guerra entre l' Espanya y la República francesa, aná al Rosselló y 's trobá mes tart en las accions de guerra de Masdeu, d' Elna, d' Anils, de Perpinyá, de Riberaltes, de Buló, de Rey, de Coliure y altres mil, en que s' hi veu ja escrit ab gloriosa sanch lo nom del Héroe que feu tremolar los francesos de Girona. (*Historia De la guerra de la Independencia por Miguel Agustín Príncipe.* — Blanch).

fes entendre als qui m' escoltan, ab aquella divinal veu que saps parlar, la sant' amor ab que aymada ets y serás d' aquex pobre vell, quals llágrimas d' ara valen... bè ho saps bè prou: còm la sanch d' a-las horas.

—Dèu tingua al cel vostres companys— digué devotament Mos-sen Pau, començant un parenostre á que tots respongueren. »

Axís fini lo bon *onclet* l' historia del siti de l' Inmortal Girona, que só escrita còm la só recordada, y que si haurá plagut á n' algú será al qui llegida l' haja prop una ditxosa y beneyta llar, còm la que hagué de tenir devant hú de nostres millors poetas per' escriure una de nostras millors poesías.

(De Joaquim Riera.)

